

FLORILEGIUM PATRISTICUM

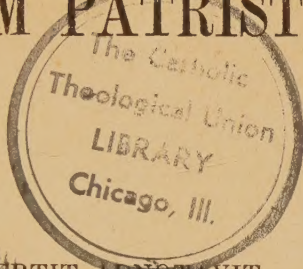
GERARDUS RAUSCHEN

6

BR

V. 3

FLORILEGIUM PATRISTICUM

DIGESSIT VERTIT ADNOTAVIT

GERARDUS RAUSCHEN

DR. THEOL. ET PHIL., SS. THEOLOGIAE IN UNIVERSITATE BONNENSI
PROF. P. E.

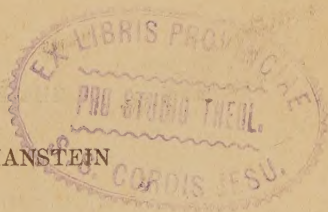
FASCICULUS TERTIUS

MONUMENTA MINORA SAECULI SECUNDI

BONNAE

SUMPTIBUS PETRI HANSTEIN

MCMV

Imprimi permittitur.

Coloniae die 22. Novembris 1904.

Dr. Kreutzwald,
Vic. Archiepiscopi Generalis.

Alle Rechte vorbehalten.

Typis Caroli Georgi typographi academici.

Fasciculo tertio Florilegii monumenta complura saeculi secundi continentur, minora illa quidem, at maximi in varias partes momenti: Fragmentum Muratorianum, in quo canon novi testamenti definitur; epitaphium Abercii, quod vir eruditissimus J. B. de Rossi Christianorum epigrammatum pretiosissimum appellavit; logia Iesu nuper a Grenfell et Hunt in Aegypto et fragmentum maius evangelii secundum Petrum a Bouriant ibidem reperta; quaedam ex Protevangelio Iacobi, quae est antiquissima s. Mariae virginis historia; acta s. Apollonii a Bollandistis anno 1895 in codice Parisino deprehensa, in quibus nobilissima omnium apologiarum antiquitatis nobis traditur; acta genuina ss. Carpi, Papyli, Agathonices ab Aubé anno 1881 primum edita; acta s. Iustini apologetarum veterum principis; acta Scilitanorum, quibus vetustius monumentum ecclesiasticum latina lingua exaratum non exstat.

In fasciculo quarto Tertulliani liber de praescriptione et Vincentii Lerinensis commonitoria proponentur.

Scripsi Bonnae die XXV. mensis Novembris MCMIV.

ARGUMENTUM

	pag.
Prolegomena	1
I. Fragmentum Muratorianum	24
II. Epitaphium Abercii	36
III. Evangelia apocrypha:	
a. Logia Iesu	
α . ed. Grenfell et Hunt anno 1898	43
β . ed. iidem anno 1904	45
b. Fragmentum evangelii secundum Petrum	47
c. Ex Protevangelio Iacobi capita selecta	59
IV. Acta s. Apollonii	69
V. Alia acta martyrum saeculi alterius:	
a. Martyrium ss. Carpi, Papyli et Agathonices	89
b. Martyrium s. Iustini et sociorum	97
c. Passio ss. martyrum Scilitanorum	104

PROLEGOMENA.

I. FRAGMENTUM MURATORIANUM.

1. Canonem novi testamenti circumscribere ex orthodoxis, quantum scimus, primus ausus est auctor fragmenti latini, quod in codice Ambrosiano (J 101 sup., fol. 10^a—11^a, saec. VIII), antea Bobbiensi, repertum Muratorius anno 1740 in tomo tertio Antiquitatum Italicarum (Mediolanii, p. 851—854) publici iuris fecit. De nomine *auctoris* nihil certius definiri potest; nulla iusta causa Muratorius de Caio presbytero Romano, qui circa annum 200 Eusebio teste contra Proclum Montani asseclam scripsit, Simeon de Magistris¹ de Papia Hierapolitano, Bunsen de Hegesippo, Lightfoot de Hippolyto Romano cogitaverunt. Atque etiam patria incerta est; quaedam Romam, plura, praesertim consensus, qui inter locutiones sententiasque Fragmenti et Tertulliani facile observatur, Carthaginem indicant. Exeunte vero saeculo altero auctorem scripsisse inde satis constat, quod Pastorem ab Herma, fratre Pii episcopi Romani, 'nuperrime nostris temporibus' compositum esse prodit².

E graeco sermone in latinum Fragmentum translatum esse multi augurati sunt, ex quibus complures graecum textum resti-

¹ Daniel secundum LXX, Romae 1772, 467.

² Hanc sententiam Koffmane non labefactavit, qui Fragmentum in alteram partem saeculi V. detrudere conatus est (Neue Jahrbücher für deutsche Theologie, Bonnae 1893, 163 ss.).

tuere intenderunt, ut de Lagarde¹, Bunsen², Hilgenfeld³, Nolte⁴, Zahn⁵; haec sententia multum revera habet probabilitatis, at repugnat dictum (v. 67): 'fel enim cum melle misceri non congruit', quod proprie latinum est.

2. *Non integrum* Canon Muratorianus ad nos pervenit. Quae enim initio de Matthaeo et Marco disputata erant, omnia paene interciderunt, et ultima Fragmenti verba confusa et vix incorrupta sunt. Epistolam ad Hebraeos, epistulas Iacobi et Petri tertiamque Ioannis auctor tacendo inter apocrypha relegare videtur; apocalypsim autem Petri ut canonicam recipit, etsi quosdam etiam ex orthodoxis refragari non ignorat.

Textus Fragmenti *mendis scatet*; quorum maior pars utrum deterrimae latinitati auctoris an incuriae scribarum tribuenda sit, dubium est; nonnullis locis altera manu veteris scriptoris litterae aut rasae aut emendatae aut superscriptae sunt. Praeter codicem Ambrosianum etiam in quattuor codicibus Montis Cassinensis Prologum ad epistulas s. Pauli exhibentibus nonnullae partes Fragmenti leguntur (vv. 42—50, 54—57, 63—68, 81—85); sed hi codices ad textum constituendum nihil fere adferunt⁶.

3. *Imaginem* (Facsimile) Fragmenti Muratoriani e codice Ambrosiano depictam edidit Tregelles⁷; post eum codice denuo inspecto Fragmentum *ediderunt* Reifferscheid⁸, Westcott⁹, Harnack¹⁰; deinde H. Achelis et Gu. Schueler anno 1903 lectiones

¹ Zeitschrift für lutherische Theologie u. Kirche 1854, 127.

² Analecta Antenicaena I 142—154.

³ Kanon u. Kritik des neuen Test. 1863, 39 s.

⁴ Theol. Quartalschrift, Tub. 1860, 193 ss.

⁵ Geschichte des neutest. Kanons II (1890) 140 ss.

⁶ Is Prologus editus est in libro: Miscellanea Cassinese (1897) II 1 p. 1—5; varias eius lectiones vide apud Lietzmann, Das Murat. Fragment p. 6—10.

⁷ Canon Muratorianus, Oxoniae 1867.

⁸ Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wiss., phil. hist. Klasse, vol. 67 (1871) 496 ss.

⁹ A general survey of the history of the Canon of the N. Test., ed. 4, 1874.

¹⁰ Zeitschrift für Kirchengesch. 1879, 596 ss.

codicis diligentissime exscripserunt et adnotaverunt, et eo subsidio usus *E. Preuschen* Fragmentum edidit¹. Ultimus editor fuit *H. Lietzmann*², qui imaginem Tregellianam et collationes Achelis et Schueleri secutus est, nonnulla vero ipse Buechelero vel adiuvante vel adprobante feliciter tentavit.

4. In *Fragmento Muratoriano explanando* nostris temporibus hi potissimum viri docti laboraverunt:

Wieseler, Der Kanon des Neuen Testaments von Muratori (Theol. Studien u. Kritiken 1847, 815—857).

Tregelles, Canon Muratorianus, Oxoniae 1867.

Hesse, Das Muratorische Fragment, 1873.

Harnack, Das Muratorische Fragment und die Entstehung einer Sammlung apostolisch-katholischer Schriften (Zeitschrift für Kirchengesch. 1879, 358—408).

Zahn, Geschichte des neutestamentlichen Kanons II (1890) 1—143.

— Grundriss der Geschichte des neutestamentlichen Kanons, ed. 2, Lips. 1904, 76—81.

Zahn mihi in commentariolo componendo prae ceteris dux fuit.

II. EPITAPHIUM ABERCII.

1. In Vitis sanctorum graecis, quae saeculo decimo collegit Symeon Metaphrastes, et alibi³ Acta leguntur copiosa *Abercii* episcopi Hierapolitani, quae saeculo quinto orta esse videntur⁴. Secundum haec Acta Abercius Romam venit imperantibus M. Aurelio et L. Vero et post reditum ab urbe annum agens vitae septuagesimum alterum epigramma sepulcro incidendum compo-

¹ Analecta, Friburg. 1893, 129—135 (Sammlung ausgewählter kirchen- u. dogmengesch. Quellschriften, fasc. 8).

² Das Muratorische Fragment, Bonnae 1902 (Kleine Texte für theol. Vorlesungen u. Übungen, fasc. 1).

³ Analecta Bollandiana 1897, 76.

⁴ Acta SS., Oct. vol. IX, c. 33 p. 508 s. Vita non ante tempora imperatoris Iuliani scripta iam circiter annum 400 orta esse potest (*Harnack*, Die Chronologie der althristl. Literatur II (Lips. 1904) 184.

suit; cuius carminis versus viginti duo in Actis descripti excepti sunt, ut ait auctor, e lapide antiquitate ita exeso, ut scripturae pars vel evanesceret vel vitiosa evaderet. At cum Acta Abercii a Metaphraste tradita admodum fabulosa viderentur esse, Tillemont et ipsius epitaphii iis adnexi fidem acriter impugnavit¹ effecitque, ut ab archeologis multum temporis alto silentio premeretur. Nostra demum aetate J. B. Pitra, tum monachus s. Benedicti in monasterio Solesmensi, postea cardinalis et sedis apostolicae bibliothecarius titulum Abercii indignis tenebris ereptum denuo publicavit doctisque viris omnibus commendavit².

2. Tandem *W. Ramsay*, genere Britannus, stelae ipsius lapideae partem repperit feliciter, qua veteris apographi auctoritas vindicatur. Is enim in priore itinere, quod anno 1881 per Phrygiam fecit, Hieropoli, quae fuit civitas Phrygiae Salutaris prope Synnadam, diversa ab Hierapoli celebriore urbe ad Lycum in Phrygia Pacatiana sita, stelam invenit Alexandri cuiusdam notatam anno Phrygum 300, qui est Christi 216. Statim Duchesne et de Rossi monuerunt, huius stelae titulum iisdem versibus consutum esse, a quibus incipit et quibus concluditur carmen Abercii, atque inde epigrammatis Aberciani sinceritatem lectionem patriam aetatem anno 216 priorem certo testimonio confirmari. Iam vero Ramsay in Asiam reversus biennio post ipsam Abercii stelam prope eandem urbem Hieropolim repperit, mutilam illam quidem, ita tamen, ut pars, quae superest, exhibeat versus medios maximi momenti et de quorum lectione magis dubitabatur. Lapis prostabat insertus parieti thermarum, quarum in ipsis Actis Abercii mentio fit. Conlatis igitur Alexandri Aberciique stelis et codicibus graecis Actorum Abercii lectio carminis tota fere stabilita, monumenti aetas antiquior anno 216 confirmata, patria Abercii ab Hierapoli, urbe ad Lycum flumen sita, ad Hieropolim prope Synnadam urbem translata est. Cernitur hodie stelae Abercii pars a Ramsay

¹ Mémoires pour servir à l'hist. eccl. II 621.

² Specilegium Solesmense III (Paris. 1855) 533.

reperta et ab imperatore Turcico Leoni XIII. papae dono data in museo Lateranensi Romano. Titulum, quantum exstat, dextro lateri cippi sepulchralis in sculptum fuisse inter omnes constat; utrum autem ceteri versus in fronte et a tergo, an in fronte et in latere sinistro cippi incisi fuerint, item utrum aureola, quae in lapide expressa est, in fronte supra primos sex versus an a tergo sola exstiterit, in controversia est¹.

3. Abercii epigramma, 'dignitate et pretio inter Christiana facile princeps'², ex viginti duobus versibus *compositum est*, quorum secundus pentameter, ceteri hexametri dactylici sunt; versus duo priores et tres ultimi tamquam formulae communes epitaphiorum ex carminibus antiquioribus pendent. *Quo tempore* epitaphium ortum sit, satis constat; nam cum versus tertius in epitaphio Abercii et Alexandri maximam partem idem sit, at metrum eius versus in epitaphio Alexandri propter nomina propria Ἀλέξανδρος Ἀρτωνίου prorsus claudicet, Alexander, qui anno 216 scripsit, epitaphio Abercii neque vero contra usus esse videtur³; accedit quod in Actis Abercii eum M. Antonino et L. Vero Augustis (i. e. annis 161—169) Romam venisse narratur; itaque exeunte fere saeculo altero titulum Abercianum lapidi incisum esse omnes hodie consentiunt praeter Dieterich, qui posteriorem eum habendum esse censet Alexandri titulo⁴. De Rossi⁵ iam Abercii nostri mentionem fieri coniecerat apud Eusebium, Hist. e. V 16, 3, ubi presbyterum ex Asia proconsulari oriundum anno circiter 193 hortatu Avircii Marcelli cuiusdam tres libros contra Montanistas scripsisse eique dedicasse

¹ Priorem sententiam defendunt Robert (Hermes, Zeitschrift für klass. Philologie 1894, 424 ss.) et Dieterich (Die Grabschrift 11), alteram Wilpert (Fractio panis 125).

² Inscriptiones II 1, prooem. XIII.

³ De Rossi, l. l. XVII; Zeitschrift für kath. Theologie, Oenop. 1897, 675—677.

⁴ Die Grabschrift des Aberkios 16 ss.

⁵ L. l. p. XVIII.

exponitur; quam coniecturam certam esse putat Zahn¹, valde dubiam Harnack².

4. Abercium *episcopum* non fuisse, etsi in Actis passim praedicetur, inde efficere ausus est Zahn, quod in epitaphio nihil de episcopatu expressit; cui ratiocinationi cave nimium tribuas, propterea quod epitaphium obscuritatibus scatet sensumque mysticum prae se fert. Actorum vero auctoritas minima est; quae solone ex epitaphio conficta sint³, an etiam alio ex fonte, ex. gr. ex sermone hominum, manaverint⁴, non liquet.

5. *Christianus* quin fuerit Abercius et Christiana in eius epigrammate spiret mens, nemo dubitavit usque ad annum 1894, quo *Gerardus Ficker* commentatione 'Der heidnische Charakter der Abercius-Inschrift'⁵ probavisse sibi visus est Abercium Cybelae seu Magnae deorum matris antistitem fuisse. Eius argumentatio haec fere est:

Abercius erat Phryx, qua in regione cultus Cybelae vigeat et unde anno 204 a. Chr. 'sacer lapis, quem matrem deum esse incolae dicebant' Romam deportatus est⁶; haec est ratio, cur Romam Abercius petiverit ad visendam reginam. Cybelae amator Attis sive Atys erat, qui saepe a veteribus pastor et ab Hippolyto *μυροόμματος* vocatus est⁷; is in Syria religionem Cybelae propagavit templumque erexit⁸; quid igitur mirum, quod Abercius se dicit 'discipulum pastoris sancti, qui pascit ovium

¹ Forschungen zur Gesch. des neut. Kanons V 17. 91 s.

² Die Chronologie II (Lips. 1904) 183.

³ Ita Harnack (Texte u. Untersuchungen XII 4, 5) et Ficker (Sitzungsberichte 1894, I 91).

⁴ Ita Acta SS. (Oct. IX 492), Zahn (Forschungen V 90), Robert (Hermes 1894, 428).

⁵ Sitzungsberichte der k. preuss. Akademie der Wissenschaften 1894, tom. 1, 87 ss.

⁶ Liv. 29, 11.

⁷ Theocritus, Carm. 20, 40; Hippolytus, Philosophumena V 9; cfr. Tert., Apol. c. 15 et Ad nat. I 10: Cybela pastorem suspirat.

⁸ Lucianus, De dea Syria c. 15.

greges in montibus et agris, cui oculi sunt grandes cuncta conspicientes', et quod in Syriam quoque peregrinatus est?

Ita Ficker, cuius sententiae prorsus novae primo archaeologi omnes fere acerrime oblocuti sunt¹; Duchesne iudicium, quod de ea fecit, ita conclusit: Monsieur Ficker a sans doute voulu rire et dérider aussi l'académie de Berlin²; e viris doctissimis initio solus Harnack Fickero succurrit eiusque argumentationem uberius defendit³. Postea anno 1896 *Albrecht Dieterich* dissertatione 'Die Grabschrift des Aberkios' paganitatem epitaphii alio modo explicare et vindicare conatus est, cum diceret Abercium Attidis antistitem Romam venisse imperante Helio-gabalo (annis 218—222), ut videret regem i. e. deum Solem, cuius lapidem is imperator Emesa Romam secum duxerat, et reginam i. e. deam Uraniam, quam idem Carthagine advectam in Palatino monte conlocaverat. Contra Dieterich scripserunt Duchesne⁴ ('Voici une nouvelle fantaisie sur l'építaphe d'Abercius') et de Sanctis S. I.⁵; mihi quoque eius argumentatio improbanda videtur, quod non solum post annum 216 conscriptum esse epigramma vult, sed etiam prorsus immerito pro πίσις (v. 12) legit νῆσις, hisque coniecturis infirmis suam de epitaphio sententiam fundat; idem Dieterich pro voce λαόν cum Hirschfeldio⁶ (v. 9) proponit λᾶον eamque interpretatur lapidem⁷, quod non minus improbo.

¹ Kraus, Repertorium für Kunstwissenschaft 1895, 45 et: Geschichte der christl. Kunst I (1896) 96; Marucchi, Nuovo bullettino di arch. 1895, 1 ss.; de Rossi, Bullettino di archeologia 1894, 69; V. Schultze, Theol. Literaturblatt 1894, 11. Mai et 27. Juli; Wilpert, Fractio panis 103 ss.

² Bulletin critique 1894, 117; Mélanges d'archéologie, Paris. 1895, 155—182.

³ Texte u. Untersuchungen XII, fasc. 4, pars 2.

⁴ Bull. critique 1897, 101 ss.

⁵ Zeitschrift für kath. Theologie 1897, 673 ss.

⁶ Sitzungsberichte der k. preuss. Akademie 1894, I 213.

⁷ Sane apud Sophoclem, Oed. Col. 196, genetivus λάον substantivi λᾶς et in Etymologico Magno nominativus λᾶς s. v. λᾶς

Christianus igitur an ethnicus Abercius fuerit, pro certo hodie definiri nequit; attamen Christianum eum fuisse multo verisimilius mihi esse videtur. Harnack nunc persuasum habet, Abercium collegii religiosi socium fuisse, in quo ethnica et Christiana permixta erant¹.

6. *Vitam Abercii* a Metaphraste traditam graece primus *edidit* Boissonade e codice Coisliano (nr. 110 saec. XI)², deinde textu ad novem membranas saec. X—XII diligenter castigato codicem Paris. nr. 1484 saec. XI secutus Bossue in *Actis sanctorum*³.

Imaginem phototypicam stelae Abercianaee accuratam publicaverunt Marucchi⁴ et Wilpert⁵.

Epitaphii lectio genuina et ex Vita Abercii et ex stelis Abercii et Alexandri eruenda est; in hoc opus laborem contulerunt in primis de Rossi⁶, Zahn⁷, Dieterich⁸, qui varias quoque lectiones emendationesque adnotaverunt.

Textum epitaphii satis accurate ediderunt, quicumque post annum 1883 fusius de eo tractaverunt; hi sunt:

de Rossi, *Inscriptiones Christianae urbis Romae* II 1, Romae 1888, prooem. XII—XIX.

Lightfoot, *The apostolic fathers*, ed. 2, Lond. 1889, I 492 ss., II 478 ss.
Zahn, *Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons* V, Lips. 1893, 57—99.

Ficker, *Der heidnische Charakter der Abercius-Inschrift* (Sitzungsberichte der königl. preuss. Akademie der Wissenschaften, Berol. 1894, I 87—112).

Harnack, *Zur Abercius-Inschrift* (Texte u. Untersuchungen herausgegeben von v. Gebhardt u. Harnack XII fasc. 4) Lipsiae 1895.

commemorantur; at ceteri casus in litteris graecis nusquam occurrunt; cfr. de Sanctis p. 684.

¹ Die Chronologie II 183.

² Anecdota graeca V (1883) 462—488.

³ Oct. IX (Bruxellis 1858) 493—519.

⁴ Nuovo bullettino d'arch. crist. 1895, tab. III—VII.

⁵ Fractio panis, tab. XVII.

⁶ Inscriptiones II 1, prooem. XV ss.

⁷ Forschungen V 68 ss.

⁸ Die Grabschrift 6 ss.

Wilpert, *Fractio panis*, Frib. 1895, 103—127.

Duchesne, *L'épithaphe d'Abercius* (*Mélanges d'archéologie et d'histoire*, Paris. 1895, 155—182).

Dieterich, *Die Grabschrift des Aberkios*, Lips. 1896.

Wehofer, *Philologische Bemerkungen zur Aberkiosinschrift* (*Röm. Quartalschrift*, Romae 1896, 61—84) et: *Eine neue Aberkioshypothese* (*I. I.* 351—378).

De Sanctis, *Die Grabschrift des Aberkios* (*Zeitschrift für kath. Theologie*, Oenopont. 1897, 673—695).

K. M. Kaufmann, *Die sepulkralen Jenseitsdenkmäler der Antike u. des Urchristentums*, Mogunt. 1900, 78—89.

Leclercq, *Abercius* (*Cabrol*, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne*, fasc. 1, Paris. 1903, col. 66—87).

7. *In hac editione* epitaphii Abercii maiusculis litteris expressi, quae in stelis Abercii Alexandrique a Ramsay repertis supersunt, minusculis, quae codicibus in Vita Abercii tradita sunt. Versio latina mea est.

8. *Stele Alexandri*, filii Antonii, anno 216 post Chr. posita a Ramsay in Phrygia reperta est anno 1881 et hodie in museo Constantinopolitano adservatur. Imaginem eius publicaverunt de Rossi¹ et Wilpert², accuratissimam vero Duchesne³; epigramma praeter hos edidit etiam Dieterich⁴. Equidem epitaphium Alexandri epitaphio Abercii appendicis loco adiunxi, quia alterum alteri simillimum est et Alexander epitaphio Abercii usus esse videtur.

III. EVANGELIA APOCRYPHA.

a. Logia Iesu.

1. Behnesae in vico Aegypti inferioris, cui olim nomen Oxyrhynchus erat, anno 1897 B. Grenfell et A. Hunt Angli inter multa alia folium codicis papyrium, numero 1a (=11) signatum reppererunt, cuius in duabus paginis septem logia seu

¹ *Inscriptiones* II 1, prooem. XVIII.

² *Prinzipienfragen der christlichen Archäologie*, Frib. 1889, tab. II.

³ *Mélanges* 1895, tab. I.

⁴ *Die Grabschrift* 6.

dicta Iesu leguntur, quae singula a verbis λέγει Ἰησοῦς incipiunt. Quam collectionem intra annos 150—300 ortam esse omnes consentiunt; eam partem esse *Λογίων κυριακῶν*, e quibus evangelia Matthaei et Lucae emanassent et de quibus Papias commentarios composuisset, pauci (Rendel Harris¹, Clemen², Heinrich³) coniecerunt; plurimi vero viri docti ea logia aut ex pluribus evangeliiis et canonicis et apocryphis aut ex uno evangelio apocrypho excerpta esse sibi persuaserunt. Evangelium Aegyptiorum, quod dicitur, ante annum 150 ortum fontem eorum Logiorum esse iam primi editores augurati sunt eamque coniecturam Harnack multique alii (ex. gr. Bardenhewer⁴) probaverunt, G. Esser⁵ autem repudiavit; Robinson in Clemente Alexandrino, quem Aegyptiorum evangelio usum esse constat, vestigia Logiorum invenisse videtur⁶. Quaedam, quae in hisce Logiis leguntur, ex quattuor evangeliiis nota (nr. 1), alia dictis Iesu canonicis similia sunt (nr. 5 et 6), alia severitatem Ebionitarum et Enekratitarum (nr. 2) vel pantheismum Gnosticum (nr. 4) redolent; id autem certum est, non omnia haec Logia, prouti nobis tradita sunt, sic a Iesu pronuntiata esse.

2. Haec septem Logia ediderunt et explicaverunt:

Grenfell and Hunt, *Λόγια Ἰησοῦ*. Sayings of our Lord from an early Greek papyrus, Londinii 1897.

Idem, The Oxyrhynchus papyri I, Lond. 1898, 1—3.

Harnack, Über die jüngst entdeckten Sprüche Jesu, Frib. 1897.

Batiffol, Les logia du papyrus de Behnesa (Revue biblique 1897, 501—515).

G. Esser, Die neu aufgefundenen 'Sprüche Jesu' (Katholik 1898, I 26—43; 137—151).

Taylor, The Oxyrhynchus Logia and the apocryphal Gospels, Oxon. 1899.

Textum graecum cum versione germanica edidit *Preuschen*, Antilegomena, Giessae 1901, 43 et 138.

¹ The Logia and the Gospels (Contemporary Review, sept. 1897).

² Christliche Welt 1897, 702 ss.

³ Theologische Literaturzeitung 1897, 449 ss.

⁴ Geschichte der altkirchlichen Literatur I, Frib. 1902, 391.

⁵ Katholik 1898, I 142 ss.

⁶ The Expositor, dec. 1897, 417—421.

3. *Nuper iidem Grenfell et Hunt* ex papyris Oxyrhynchicis quattuor vel *quinque*¹ *alia Logia* Iesu publicaverunt², eodem fere tempore composita, sed minus bene conservata et gnosticis secundum Hilgenfeld³ multo magis spirantia quam priora illa septem. In textu restituendo praeter illos duos viros doctissimos laboravit A. Hilgenfeld⁴.

b. Fragmentum evangelii secundum Petrum.

1. Rhossi, quae erat urbs Syriae prope Antiochiam, Christiani quidam evangelio utebantur nomine s. Petri insignito; id enim Serapionem, episcopum Antiochenum, circa annum 200 improbasse et quod ipse Antiochiae librum in manibus haereticorum, qui Docetae appellarentur, invenisset, et quod in eo libro rectae Christi doctrinae quaedam adiuncta essent, quae sectae illi faverent, narrat Eusebius⁵. In eodem evangelio Origenes⁶ 'fratres Iesu' esse filios Ioseph, antequam Mariam duceret, procreatos legit; Eusebius⁷ autem evangelium secundum Petrum in scripturas apocryphas, quin etiam haereticas relegat. Iam vero hoc evangelium prorsus interciderat usque ad annum 1887, quo vir doctissimus *Bouriant* in sepulcro quodam urbis *Akhmîm*, cui in Aegypto superiore sitae olim nomen Panopolis erat, codicem invenit foliorum 33 membraneorum saeculo, ut videtur, octavo exaratum (qui nunc in museo in Gizeh adservatur), quo continentur maiora fragmenta graeca trium librorum veterum apocryphorum: libri Henoch, evangelii secundum Petrum, apocalypsis Petri. Fragmentum libri Henoch iam antea ex versione aethiopica nota erat; fragmenta vero illa Petrina duo prorsus ignota erant, quorum alterum (evang.) de passione et resurrectione

¹ Grenfell et Hunt quinque, Hilgenfeld quattuor numerant.

² The Oxyrhynchus papyri IV, Lond. 1904, 1—9; et: New sayings of Jesus and fragment of a lost Gospel from Oxyrhynchus, Lond. 1904.

³ Aliter sentit Heinrici (Theol. Literaturz. 1904, 429).

⁴ Neue Logia Jesu in Zeitschrift für wiss. Theol. 1904, 414—418.

⁵ Hist. e. V 12, 3—6.

⁶ In Matth. X 17, de la Rue III 462 s.

⁷ Hist. e. III 25, 6.

Christi agit, alterum (apoc.) poenas diras inferorum depingit. Hanc vero passionis et resurrectionis domini narrationem esse partem evangelii secundum Petrum inde patet, quod in fine fragmenti huius legitur: *Ἐγὼ δὲ Σίμων Πέτρος καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφός μου*; accedit quod Docetica mens, in eo spirat, ex. gr. v. 10: *αὐτὸς δὲ (Iesus in cruce) ἐσιώπα ὥς μηδένα πόνον ἔχων*, et v. 19: *καὶ ὁ κύριος ἀνεβόησε λέγων· Ἡ δύναμίς μου, ἡ δύναμίς μου κατέλειψάς με, καὶ εἰπὼν ἀνελήφθη*.

2. *Ab apostolo Petro* id evangelium scriptum esse nequit; nam auctor omnibus quattuor evangeliiis (in v. 60 etiam Ioh. c. 21) usus est et primum hebdomadis diem *κυριακήν* appellat (v. 50), quae vox in apocalypsi Iohannis primum occurrit. Porro auctor quaedam ex evangeliiis canonicis hausit, iis vero alia multa maximam partem suo arbitrio ficta inseruit, ex. gr. ab *Herode* Iesum capitis damnatum crucique adfixum esse et Ioseph ab Arimathaea amicum Pilati fuisse commentus est et historiam resurrectionis Iesu admodum fabulose narrat. Quod evangelium cum iam *Iustinus* martyr et novisse¹ et laudasse² videatur³, *intra annos* 110--140 ortum esse communior sententia est⁴; scriptum autem est in Syria a fautore *Docetismi gnostici*⁵. Praeter Iustinum et Origenem etiam auctor Didascaliae saeculo tertio compositae hoc evangelio usus est⁶.

¹ v. Schubert, Die Komposition des pseudopetrinischen Evangelienfragmente 157 ss.; Harnack in Theol. Literaturzeit. 1894, 17.

² Cfr. v. 7 cum Iust., Apol. I 35, 6.

³ Iust., Dial. c. 106: *ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ* (i. e. Petri apostoli); alii hunc locum de evangelio s. Marci interpretantur.

⁴ Ita etiam Lods, Evang. sec. Petr. 12 s.; Harnack, Bruchstücke 37 ss.; Funk, Fragmente 260 s.; Koch, Das Petrus-evangelium (Kirchl. Monatsschrift 1896, 317); Ehrhard, Die altchristliche Literatur von 1884—1900, p. 134; adversantur Bardenhewer (Gesch. der altkirchl. Lit. I 395) et Stuelcken (Hennecke, Neutest. Apokryphen 1904, 29), qui ea de causa evangelium sec. Petrum medio saeculo altero ortum esse putant.

⁵ Lods l. l. 10—12.

⁶ Die syrische Didascalia ed. Achelis et Flemming, Lips. 1904, 112 (Const. apost. V 19): 'Und Herodes gab Befehl, dass er gekreuzigt würde'.

3. *Editiones:*

- Bouriant*, Mémoires publiés par les membres de la mission archéologique française au Caire IX 1, Paris. 1892, 91—147 (editio princeps).
Lods, Evangelii sec. Petrum et Petri apocalypseos quae supersunt, Paris. 1892 (cum versione latina).
Harnack, Bruchstücke des Ev. u. der Apok. des Petrus, Lips. 1893, edit. 1 et 2 (cum commentario et versione germanica).
Funk, Fragmente des Ev. u. der Apok. des Petrus, in: Theolog. Quartalschrift, Tub. 1893, 255—288 (cum versione latina).
v. Gebhardt, Das Ev. u. die Apok. des Petrus, Lips. 1903 (cum imagine integra codicis phototypica).
Zahn, Das Ev. des Petrus, Lips. 1893.
v. Schubert, Die Komposition des pseudopetrinischen Evangelienfragmentes, Berol. 1893 (cum commentario diffuso).
Preuschen, Antilegomena, Giessae 1901, 14—18 (cum versione germanica).
Klostermann, Apocrypha I (Petrusev., Petrusapok., Kerygma Petri), Bonnae 1903 [Lietzmann, Kleine Texte III] (cum adparatu critico).

c. Protevangelium Iacobi.

1. Protevangelium Iacobi antiquissima est omnium historiarum s. Mariae virginis, quae extra evangelia canonica a veteribus nobis relictæ sunt¹. Narratur in eo historia s. Mariae usque ad infanticidium Bethlehemiticum; parentes eius hic primum Ioachim et Anna vocantur (c. 1—3); deinde a tertio anno vitae in templo educata esse narratur usque ad annum duodecimum, quo s. Iosepho custodienda mandata sit, qui ante id tempus iam 'fratres Iesu' ex alia muliere procreaverit (c. 4—9); sequuntur ea, quae in sacra scriptura de nativitate Iesu leguntur; Ioseph et Maria aqua redargutionis (Num. 5, 18) suspicionem adulterii a se avertunt (c. 16), praeterea per obstetricem virginitas Mariae probatur (c. 20); postremo cum infantes ab Herode occiderentur, etiam Iohannem Baptistam requisitum et Zacha-

¹ Posteriores libri apocryphi, ut Pseudo-Matthaei evangelium seu De ortu beatae Mariae et infantia salvatoris (Thilo, Cod. apocryphus I 337—400) et Evangelium de nativitate s. Mariae (Thilo l. l. 317—336) multa ex Protevangelio mutuati scriptoribus mediæ aevi tradiderunt.

riam patrem eius interemptum esse proditur (c. 22—24). Auctor praeter evangelia canonica¹ aliis libris usus non esse et ea, quae de prima Mariae aetate adfert, sola ipsius cogitatione depinxisse videtur²; neque quicquam est dubii, quin nomen Iacobi, quod ipse sibi vindicat (c. 25) et quo effecit, ut haec fabula *πρωτευαγγέλιον* (primum evangelium) vulgo adpellaretur et a Iacobo minore apostolo conscripta esse putaretur, plane fictum ac simulatum sit; in codicibus hic liber seu *ιστορία* vocatur, ut iam auctor ipse eum nuncupavit (c. 25), seu *διήγησις*.

2. Protevangelium *saeculo altero* ortum esse inter omnes fere constat; plerique ad priorem partem saeculi alterius hunc librum referunt, propterea quod in scriptis cum Clementis Alexandrini tum s. Iustini vestigia eius se invenisse credunt³; Harnack vero⁴, qui ea vestigia recusat, de exeunte saeculo altero et saeculo tertio cogitat, neque tamen negare potest, Origenem capita 1—17 novisse⁵; capita 18—21, in quibus s. Ioseph historiam nativitatis Iesu ipse narrat, et c. 22—24, quae de Iohanne et Zacharia agunt, ab aliis auctoribus scripta et capitibus 1—17 adiuncta esse putat. Ac profecto ultimam libri partem (c. 22—24) postera manu additam esse verisimile est. *Auctor* Christianus totius operis ex Iudaeis ortus esse, non autem in Palaestina, sed in Aegypto vel Asia minore vixisse videtur. Cuius liber quam pervulgatus fuerit medio aevo, inde adparet, quod amplius L codices graeci⁶ eius exstant, et quod

¹ Praeter Matth. et Luc. etiam Iohannis evangelio usus est; cfr. c. 19 *ἐὰν μὴ βαλῶ τὸν δάκτυλόν μου καὶ ἐρευνήσω τὴν φύσιν αὐτῆς. οὐ μὴ πιστεύσω* cum Ioh. 20, 25.

² Bardenhewer, Geschichte der altkirchl. Literatur I 406.

³ Bardenhewer l. l. 405.

⁴ Die Chronologie I 599 ss.

⁵ In Matth. X 17 ita de fratribus Iesu disserit Orig.: *Τοὺς δὲ ἀδελφοὺς Ἰησοῦ φασὶ τινες εἶναι ἐκ παραδόσεως δορυόμενοι τοῦ ἐπιγεγραμμένου Πέτρου εὐαγγελίου ἢ τῆς βίβλου Ἰακώβου υἱοῦς Ἰωσήφ ἐκ προτέρας γυναικὸς σνφοκηκίας αὐτῷ πρὸ τῆς Μαρίας.*

⁶ Hi saeculum IX. non praecedunt praeter fragmentum (c. 7, 2

Postel, vir doctrina ornatissimus, qui primum exemplar saeculo XVI. ex oriente adtulit, hunc librum, qui inter authenticos apud orientales habeatur, gemmam esse adserat inter libros theologicos et fundamentum totius historiae evangelicae et caput evangelii secundum Marcum.

3. Primus textum graecum edidit *Neander* (Basileae 1564); iam anno 1552 *Bibliander* latinam versionem Postelli typis mandaverat (Basil.). Recentiores editiones curaverunt *Thilo* (Codex apocryphus novi testamenti I, Lips. 1832, 159—273, cum commentario et versione latina) et *de Tischendorf* (Evangelia apocrypha, Lips. 1876, 1—50). Versionem germanicam vulgavit *Meyer* (Hennecke, Neutest. Apokryphen, Tub. 1904, 47—63). De compositione, tempore, auctore huius evangelii cfr. Harnack, Die Chronologie der althchr. Literatur I, Lips. 1897, 598—603. Equidem in capitibus selectis Protevangelii infra edendis editionem Tischendorfianam secutus sum et varias lectiones papyri Aegyptii adnotavi.

IV. MARTYRIUM S. APOLLONII.

1. Eusebius refert (Hist. e. V 21, 1—5) imperante Commodo Romae Apollonium quendam, virum fide Christiana et philosophia inlustrem, in ius vocatum et, postquam delatori secundum legem¹ crura fracta essent et ipse coram senatu facundissime fidem defendisset, a Perennio iudice morte multatum esse; quaecunque vero martyr Perennio interroganti respondisset ipsamque eius apologiam in senatu habitam ex collectione antiquorum martyriorum a se facta percipi posse. Perennis praefectus praetorio fuit annis 180—185; itaque iudicium s. Apollonii eo quinquennio accidisse omnes consentiunt; delatorem autem servum ipsius martyris fuisse ex crurifragio eius

—10,1) a Grenfell in papyris Aegyptiis (saec. V—VI) inventum et editum in: An Alexandrian erotic fragment, Oxon. 1896, 13—19.

¹ Cfr. Acta s. Cypriani I 5: 'Cyprianus respondit: Legibus vestris bene et utiliter censuistis accusatores non esse'.

satis efficitur. Porro Apollonium urbis Romae senatorem fuisse, quamquam tradit s. Hieronymus¹, tamen, cum is Eusebii relatione sola usus esse videatur, non est verisimile².

2. Causa Apollonii non una ex parte obscura multum negotii fecit viris doctis. Ac primum quidem quod *praefectus praetorio* huic actioni praefuit, non praef. urbi, ut in lite capitis intra centesimum ab urbe lapidem lege sanctum erat et ex. gr. in causa s. Iustini factum est, id eo satis explicatur, quod iudex Apollonii non suo nomine, sed speciali mandato vice Caesaris actionem intendit; Caesaris autem tribunal delator elegerat propterea, quod maiestatis rei Christiani habebantur. Deinde, quod *accusatori*, tametsi accusatus capitis damnatus est, crura fracta esse traduntur, suspicione non caret et iis repugnat, quae Tertullianus de Pudente proconsule narrat³; quare Mommseno poena accusatoris nullam habere fidem videtur⁴; Seeberg iudicis ex libidine stomachum in accusatorem erupisse censet⁵; Klette causam, cur iudex in actione perseveraverit, ex natura litis seu ex crimine maiestatis repetit⁶; sine dubio autem Eusebius errat, cum lege vetere causa nondum diiudicata iudici desistere licuisse negat. Postremo quaeritur, quae *senatus* fuerint partes in causa Apollonii; nam et in Actis Apollonii saepius senatus consulti mentio fit et in senatu a iudice Apollonium causam dicere iussum orationem pro se habuisse Eusebius tradit; quomodo autem id fieri potuit, cum nunquam alias in causa capitali a magistratu Caesariano ad senatum relatum sit et senatui non praefectum praetorio aliumve magistratum imperialem sed consulem praesidere moris fuerit?

¹ De vir. inl. c. 42 et Ep. 70, 4.

² Ita Klette, Der Prozess p. 53 s.; at Hilgenfeld (Zeitschrift f. wiss. Theologie 1898, 209) et Max (Der h. Märtyrer Apoll. p. 76 s.) Apollonium senatorem fuisse pro certo habent.

³ Tert., Ad Scap. c. 4.

⁴ Sitzungsberichte der k. preuss. Akad., Berol. 1894, I 503.

⁵ Neue kirchl. Zeitschrift 1893, 864.

⁶ Der Prozess p. 68 ss.

3. Quae cum ita sint, hunc *rerum ordinem* in iudicio Apollonii fuisse inter omnes paene constat: Perennem iudicem reo favisse omnique ope, ut eum liberaret, enisum esse ex Actis satis elucet; ex iisdem adparet de Apollonio apud iudicem bis, interiecto spatio (unius vel) trium dierum, actum esse; itaque iudex ante actionem priorem (ita Mommsen) vel inter actionem priorem et alteram (ita Klette alii), cum a reo, ut fidem Christianam eiuraret, impetrari non posse sibi persuasisset, pro benevolentia, quam in virum inlustrem habebat, imperatorem Commodum adiit, qui, et ipse Christianis satis indulgens, eorum rem ad senatum relegavit. Senatus autem praesidentibus consulibus, etsi Apollonius citatus magna cum eloquentia et eruditione fidei suae rationem reddidit, tamen perstitit in antiqua legum disciplina Christianosque esse non licere censuit (cfr. Acta v. 23). Denique Perennis in actione altera reum 'ex decreto senatus'¹ capitis damnavit, qui 'statim' i. e. eodem die securi percussus est. Mortem autem obiit s. Apollonius *die 21. Aprilis*, ut Acta tradunt, potius quam die 18. Aprilis, qui dies in Martyrologio Hieronymi legitur et in ecclesia Romana memoriae eius consecratus est; error inde ortus esse videtur, quod dies 18. Apr., quo actio prior instituta est, Actis superscriptus a posterioribus scriptoribus pro die martyrii habitus est².

4. Responsa, quae s. Apollonius apud iudicem dederat, et defensionem, quam in senatu habuerat, Eusebius conlectioni suae veterum martyriorum inseruit³; secundum Hieronymum⁴ et Rufinum⁵ Apollonius ipse defensionem illam litteris mandavit. Hic libellus prorsus interciderat, donec anno 1893 Conybeare in Conlectione vitarum sanctorum armenia a Mechitaristis patri-

¹ Acta graeca v. 13 et 23, Acta armenia v. 45; in Actis graecis v. 45 legitur: ex decreto Commodi.

² Klette l. l. p. 89 ss. In synaxariis graecis die 23. Iul. agitur: Ἀθλησις τοῦ ἁγίου Ἀπολλωνίου ἐπισκόπου Ῥώμης (Annal. Boll. 1904, 346).

³ Eus., H. e. V 21, 5.

⁴ De vir. inl. c. 42.

⁵ Hist. e. V 21.

bus anno 1874 Venetiis edita (I p. 138—143) ‘Martyrium s. Apollonii ascetae’ detexit et anglicam eius versionem in ephemeride ‘The Guardian’ (21. Iun. 1893) publicavit. Atque brevissimo post Bollandistis contigit, ut in codice Parisino gr. 1219 (saec. XI, fol. 58^v—64) graecum textum Actorum deprehenderent, quem anno 1895 in *Analectis Bollandianis* (vol. 14, p. 284—294) publici iuris fecerunt. *Uterque textus, et armenius et graecus*, in duas dividitur partes, quarum prior (v. 1—10) interrogationes responsionesque actionis praefectoriae prioris, altera (v. 11—46) alterius continet; adiecti sunt prologus et epilogus; eorum vero, quae in senatu ab Apollonio dicta sunt, in hoc Martyrio nihil exstat. Porro uterque textus ex actis publicis seu praefectoriis manasse putatur¹, ita tamen, ut actis profanis, praesertim in exordio et in fine, quaedam a Christianis lectionis ecclesiasticae causa addita sint. Iam vero textus armenius et graecus adeo inter se differunt, ut utriusque vix idem archetypus esse potuerit; armenius ex graeco translatus brevior et parum diligens est et ea potissimum omittit, quae ad philosophiam spectantia difficiliora sunt intellectu; graeca recensio, quod ad interrogationes responsionesque ex actis publicis depromptas adtinet, maiorem sine dubio fidem habet, in iis autem, quae ad ea acta adoranda adiecta sunt, mendosior est, ex. gr. martyri in ea semper falsum nomen Apollos est et Perennis proconsul Asiae adpellatur.

5. Suo igitur iure nuperrime Delehaye² monuit utrumque textum pro genuino habendum non esse, ex genuino vero fluxisse. Atqui hoc eodem anno 1904 Iohannes Geffken³ *Actis s. Apollonii* necnon et ipsius Eusebii de Apollonio narrationi *fidem omnem abrogavit* eique adstipulatus est Paulus Wendland⁴. Inde enim, quod in compluribus *Actis veterum martyrum*,

¹ In orientali parte imperii Romani lingua graeca in iudiciis usitata erat; cfr. Schiller, *Gesch. der röm. Kaiserzeit*, I 416 s.

² *Analecta Boll.* 1904, 345 s.

³ *Die Acta Apollonii* (*Nachrichten der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen, phil.-hist. Kl.* 1904, 262—284).

⁴ *Deutsche Literaturzeitung* 1904, col. 1865.

ex. gr. Apollonii, Carpi, Iustini, Pionii, Scilitanorum, sententiae apologoticae passim repetuntur eademque apud apologetas veteres leguntur, haec Acta posterioribus temporibus ex apologetarum dictis conficta esse Geffken efficere conatur; quae autem Eusebius de Apollonio narrat, iam eo maxime suspecta esse putat, quod fieri non potuerit, ut et delator et delatus supplicio adficerentur. Quae argumenta mihi ad fidem Actorum illorum labefactandam non sufficere, Acta autem Apollonii magis ceteris suspicione carere videntur; martyrum veterum dicta cum sententiis apologetarum saepe concinere facile intellego neque martyres in iudiciis diserte et copiose locutos esse miror, cum fideles contionibus ecclesiasticis bene eruditi sint et Iesus dixerit¹: *Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini.*

6. *Apologia* s. Apollonii, quam Eusebius conlectioni suae martyriorum veterum inseruerat, eadem esse videtur ac responsiones martyris, quae exstant in Actis²; errant igitur et Eusebius, qui eam apologiam in senatu habitam esse tradit, et Hieronymus³, qui Apollonium insigne volumen composuisse et in senatu legisse memorat.

7. *Actorum* s. Apollonii, quae Harnack nobilissimam vocavit apologiam omnium, quas a veteribus accepimus, *argumentum* hoc est: Post exordium (v. 1) martyr in actione priore agit de consilii mutatione (2—5), de iureiurando (6), de sacrificiis (7—9); in actione altera de idololatria, quam in quattuor partes dividit (14—22), de morte et immortalitate (25—30), de Christo: a. de logo (32—35), b. de Christi doctrina (36—37), c. de Christi passione (38—42^a); sequitur epilogus (42^b - 44).

8. Textum graecum Actorum post *Bollandistas* (Brux.

¹ Matth. 10, 19.

² Ita Klette p. 22 ss.; e contra Mommsen eam apologiam periisse, sed eandem fere fuisse censet ac responsiones martyris, quae in Actis leguntur; Mommsenum secuti sunt Hilgenfeld (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1898, 206) et Max (l. l. p. 82).

³ De vir. inl. c. 42.

1895) ediderunt *Hilgenfeld*¹, *de Gebhardt*², *Knopf*³. Porro *Klette*⁴ et *Max Saxoniae regis frater*⁵ textus graeci novam recensionem cum prolegomenis et commentario, adiectis etiam versione vernacula et textu armenio in germanicam (*Klette*) vel latinam (*Max*) linguam translato, publicaverunt. Coniecturas ad emendandum textum graecum vulgavit *Bonnet*⁶; multa ad explicanda Acta contulerunt *Mommsen*⁷, *Seeberg*⁸, *Patin*⁹, *Geffken*¹⁰. Postremo *Ant. Kirsch*¹¹ codice Parisino diligentissime oculis denuo conlustrato quasdam lectiones vel confirmavit vel emendavit.

In hac mea editione textus graecus codicis Parisini legitur cum versione latina a me ipso confecta et adnotationibus; textus armenii praecipuae tantum lectiones adnotantur ex versione latina Basili Sargisean e congregatione Mechitaristarum monachi, quam operi suo inseruit *Max*. In commentario, quantum ad res narratas spectat, *Klettium* potissimum secutus sum.

¹ Zeitschrift f. wiss. Theologie 1898, 185—210.

² Ausgewählte Märtyrerakten, Berol. 1902, 44—60.

³ Ausgewählte Märtyrerakten, Tub. 1901, 36—44.

⁴ Der Prozess und die Acta s. Apollonii, Lips. 1897 (Texte u. Untersuchungen vol. XV, fasc. 2).

⁵ Der h. Märtyrer Apollonius von Rom, Mog. 1903.

⁶ Analecta Bollandiana vol. XIX, Brux. 1899, 50.

⁷ Der Prozess des Christen Apollonius unter Commodus (Sitz.-Berichte der kgl. preuss. Akademie, Berol. 1894, I 497—503.

⁸ Das Martyrium des Apollonius (Neue kirchliche Zeitschrift, Erl. 1893, 836—872).

⁹ Apollonius Martyr der Skoteinologe (Archiv für Gesch. der Philosophie XII 2, Berol. 1898, 148—158).

¹⁰ Die Acta Apollonii (Nachrichten der kgl. Gesellsch. d. Wiss. zu Göttingen, phil.-hist. Kl. 1904, 262—284).

¹¹ Theologische Revue, Monast. 1904, col. 203—207.

V. ALIA ACTA MARTYRUM SAECULI ALTERIUS.

a. Martyrium ss. Carpi, Papyli et Agathonices.

Eusebius postquam Hist. eccl. IV 15 martyrium s. Polycarpi fusius narravit, addit (v. 48): Ἐξῆς δὲ καὶ ἄλλων ἐν Περ-γάμῳ πόλει τῆς Ἀσίας ὑπομνήματα μεμαρτυρηκότων φέρεται, Κάρπον καὶ Παπύλον καὶ γυναικὸς Ἀγαθονίκης, μετὰ πλείστας καὶ διαπρεπεῖς ὁμολογίας ἐπιδόξως τετελειωμένων. Eorundum martyrum Pergamenorum mentio fit in antiquissimis martyrologiis ad diem 13. Aprilis, ibique Carpus episcopus et Papyrus diaconus adpellantur¹. Porro Acta eorum martyrum copiosa, in quibus martyrium illud ad tempora imperatoris Decii refertur, plurimis codicibus graecis tradita iam Bollandistae publicaverunt²; sed haec parvam habent fidem et a Symeone Metaphraste saeculo decimo partim conficta partim ex media quadam forma Actorum, quae in codice Vatic. 797 saec. XI servata est, exscripta sunt³. Nostra demum aetate, anno 1881, *Aubé* Acta genuina multo breviora in codice graeco Paris. 1468 feliciter detexit et edidit⁴; postea, anno 1888, *Harnack* codice accuratius inspecto eadem Acta cum prolegomenis et commentario vulgavit⁵, quam editionem et de Gebhardt et Knopf repetiverunt. Scripta autem sunt haec Acta temporibus imperatoris Marci Aurelii atque, ut videtur, annis

¹ Kalend. Syrium (Egli, Altchristliche Studien, Tiguri 1887, 15): 'In der Stadt Pergamus aus der Zahl der alten Bekenner Cyrillus der Bischof, Agathonice u. Paulus'. Mart. Hieron.: Pergami Asiae Polycarpi episcopi . . . Agathonices . . . Pauli diaconi.

² Acta SS., April. II 120—126.

³ Harnack, Die Akten des Karpus 463 s.; Ehrhard, Die altchristl. Lit. von 1884—1900, Frib. 1900, 579.

⁴ Revue archéologique 1881 déc. p. 348, et iterum: L'église et l'état dans la seconde moitié du III. siècle, Paris. 1885 et (2. éd.) 1886 p. 499 ss.

⁵ Die Akten des Karpus, des Papyrus und der Agathonice (Texte u. Untersuchungen III fasc. 3 et 4, Lips. 1888, p. 435—465).

161—169, ubi is una cum Lucio Vero regnavit¹; id iam ex Eusebio conicere licet, quocum concinit, quod in his Actis aequae atque in Actis s. Iustini leguntur: προστάγματα τῶν Ἀνγούσιων (v. 4, cfr. Act. Iust. c. 2: ὑπάκουσον τοῖς βασιλεῦσιν) et οὕτως ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ (v. 11, cfr. Act. Iust. c. 5: εἴξαι τῷ τοῦ αὐτοκράτορος προστάγματι). In editione maxime secutus sum Harnackium, cui non assentior (p. 448. 460) ex v. 32 conligenti, Papyrus evangelistam vel prophetam, non diaconum Thyatirae fuisse.

Ut supra (p. 18 s.) monui, Ioh. Geffken nuper Actorum ut s. Apollonii ita ss. Carpi, Iustini, Pionii, Scilitanorum fidem acriter impugnavit, cui adstipulari nequeo.

b. Martyrium s. Iustini et sociorum.

Martyrium s. Iustini et sociorum in duobus codicibus graecis exstat, Cryptoferratensi, e quo primum editum est a Papebrochio in Actis sanctorum², et Vaticano 655, quem exscripsit Maranus in editione operum s. Iustini³; utroque codice usus de Otto editionem adparavit⁴, quam cum Gebhardtio et Knopffio et ipse sequor. S. Iustinus philosophus cum sex aliis Romae passus est Iunio Rustico praefecto urbi, i. e. annis 163—167⁵; ex actis publicis tum in iudicio compositis Acta nostra eius martyrii, si prologum et epilogum excipias⁶, emanasse eoque maximae auctoritatis esse, communis sententia est⁷.

¹ Harnack l. l. 454 ss. et: Die Chronologie I 362 s.

² Iun. I p. 20 s.

³ Opera s. Iustini, Paris. 1742, 585—587; Migne, P. gr. 6, 1565 ss.

⁴ Corpus apologetarum Christianorum, vol. III tom. II (ed. 3., Jenae 1879, 266—279).

⁵ Borghesi, Oeuvres VIII 503 ss. 545 ss.

⁶ Hi non ante tempora Constantini Magni scripti sunt; cfr. initium: ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων ὑπερμάχων τῆς εἰδωλολατρείας.

⁷ Harnack, Die Chronologie der althristl. Lit. bis Eusebius I 232 adn. 2: Die Akten . . . tragen den Stempel der Echtheit, man möchte sagen, fast in jedem Wort und ruhen gewiss auf dem Protokoll des Verhörs.

c. Passio ss. martyrum Scilitanorum.

Primitiae martyrum Africae duodecim viri feminaeque Scilis Numidia ex urbe orti fuerunt, qui die 17. Julii anni 180 Carthagine a P. Vigellio Saturnino capitis damnati sunt; sex ex iis statim gladio interempti sunt¹, ceteri fugisse videntur. In basilica super corporibus eorum constructa s. Augustinus sermonem suum habuit 155². Acta eius martyrii latina in compluribus codicibus alia aliis longiora ad nos pervenerunt et ex parte iam a Ruinart³ et Mabillon⁴ edita sunt. Anno 1881 et Usener primus textum graecum⁵ et Aubé novum textum latinum⁶ ediderunt; inde multum disceptarunt viri docti, utrum graeca an latina recensio antiquior et verior esset. Haec controversia in favorem textus latini diiudicata est, postquam brevior et antiquior textus latinus anno 1889 in *Analectis Bollandianis* (p. 5—8) ex codice Carnotensi et melius anno 1891 a Robinson⁷ ex codice lat. Mus. Brit. 11880 saec. IX vulgatus est. Editionem Robinsonianam optimam et plenissimam omnium cum Gebhardtio et Knopffio ipse repetivi. De his Actis extra libros laudatos cfr. Neumann, *Der römische Staat und die allg. Kirche* I, Lips. 1890, 71—74; Zahn, *Gesch. des neutest. Kanons* II 2, Erlang. 1891, 992—997; Ehrhard, *Die altheistl. Lit. von 1884—1900*, Frib. 1900, 580—582.

¹ Tert., *Ad Scap.* c. 3: Vigellius Saturninus, qui primus hic gladium in nos egit, lumina amisit.

² Migne, *P. lat.* 38, 840.

³ *Acta prim. mart.* 1689, 81.

⁴ *Vetera analecta* IV 153.

⁵ *Index scholarum Bonnensium per menses aestivos*, Bonnae 1881.

⁶ *Revue archéologique*, Paris. 1881, déc. 348 ss.

⁷ *Texts and Studies* I 2, 112 ss.

I. FRAGMENTUM MURATORIANUM*.

a. *Canon* novi testamenti a Muratorio anno 1740 primum editus in codice Ambrosiano (J 101 sup., saec. VIII) ita legitur:

quibus tamen interfuit et ita posuit. (fol. 10^a)

tertio euangelii librum secundo lucan

lucas iste medicus post acensum ^sX^pi.

cum eo paulus quasi ut iuris studiosum

5 secundum adsumsisset numeni suo

ex opinione concriset dñm tamen nec ipse

d̄ uidit in carne et idē pro ^{ut}asequi potuit.

ita et ad natiuitate iohannis incipet dicere

quarti euangeliorum iohannis ex decipolis

10 cohortantibus condiscipulis et e^ps suis

dixit conieiunate mihi. odie triduo et quid

cuique fuerit reuelatum alterutrum

nobis ennarremus eadem nocte reue

latum andreae ex apostolis ut recognis

15 centibus cuntis iohannis suo nomine

c^ecunta discribret et ideo licit uaria sin

* Cfr. Prolegomena p. 1.

A* significat primam manum codicis.

2 secundo A*. 2 et 9 Hi versus in codice rubro colore exarati sunt.

culis euangeliorum libris principia
 doceantur nihil tamen differt creden-
 tium fidei cum uno ac principali spū de
 20 clarata sint in omnibus omnia de natiui
 tate de passione de resurrectione
 de conuesatione cum decipulis suis
 ac de gemino eius aduentu
 primo in humilitate dispectus quod fo-
 25 it secundum potestate regali **pre
 clarum quod foturum est. quid ergo
 mirum si iohannes tam constanter
 singula etiā in epistulis suis proferam
 dicens in semeipsu quae uidimus oculis
 30 nostris et auribus audiimus et manus
 nostrae palpauerunt haec scripsimus uobis
 sic enim non solum uisurem sed^{et} auditorem. (fol. 10b)
 sed et scriptorē omnium mirabiliū dñi per ordi-
 nem profetetur acta autē omniū apostolorum
 35 sub uno libro scribta sunt lucas obtime theofi-
 le conprindit quia sub praesentia eius singula
 gerebantur sicuti et semote passionē petri
 euidenter declarat sed^{et} profectionē pauli ab ur-
 be ad spaniā proficescentis epistulae autem
 40 pauli quae a quo loco uel qua ex causa directe
 sint uolentibus intellegere ipse declarant;
 primū omnium corintheis scysmae heresis in
 terdicens deinceps b callatis circumcissione

19 *fedei* A*. 24—25 *fotu* Tregelles. 25 ** duae litterae rasae.
 28 *proferam* Achelis; ante cum omnes legerunt; proferat. 31 *vobis*
 sub linea. 34 *Acta* Lietzmann; litterae maiusculae a librario saepe,
 sed plerumque nulla causa solo arbitrio adhibitae sunt, praesertim
 littera I. 35 *unu* A*. 37 *sicute* A* Tregelles. 38 *ad* (pro: ab) A*.
 38—39 *urbes* A*. 41 *uoluntatibus* A* *declarantur* Tregelles. 42 *scisma*
heresis Cassin. 43 aut *callaetis*.

romanis autē ordine scripturarum sed [et]
 45 principium earum *** esse xpm intimans
 prolexius scripsit de quibus sincolis neces
 se est ad nobis desputari cum ipse beatus
 apostolus paulus sequens prodecessuris sui
 iohannis ordinē non nisi nomenatī· semptē
 50 ecclesiis scribat ordine tali a corenthios
 prima. ad efesius secunda ad philippinses ter
 tia ad colosensis quarta ad calatas quin
 ta ad tensaolenecinsis sexta· ad romanos
 septima uerum corintheis et tesaolecen
 55 sibus licet pro correptione iteretur una
 tamen per omnem orbem terrae ecclesia
 deffusa esse denoscitur et iohannis enī in a
 pocalebsy licet septē eccleseis scribat
 tamen omnibus dicit uerū ad filemonem una'
 60 et ad titū una et ad tymotheū duas pro affec
 to et dilectione in honore tamen ecclesiae ca
 tholice in ordinatione ecclesiastice
 descepline scīficate sunt. fertur etiam ad (fol. 11^a)
 laudecenses alia ad alexandrin^{re}os pauli no
 65 mine fincte ad hesem marcionis et alia plu
 ra quae in catholicam ecclesiam recepti non
 potest fel enim cum melle misceri non con
 cruit epistola sane iude et superscriptio
 iohannis duas in catholica habentur et sapi
 70 entia ab amicis salomonis in honorē ipsius
 scripta apocalapse etiam iohanis et pe

44 *ornidine* A*; et manu altera scriptum loco raso. 45 *** tres
 litterae rasae, quae *ese* fuisse videntur. 48 *apostulus* A*. 49 *semp-*
taē A*. 50 *eccleses* A*. 51 *efesios* Tregelles; *philippinsis* A*.
 54 *Uerum* Lietzmann; *corentheis* A*; *desaolecensibus* A*. 55 *licit* A*.
 58 *septi* A*. 63 aut *discepline*. 64 *laudecensis* A*. 66 *chatholi-*
cam A*.

tri tantum recipimus quam quidam ex nos
 tris legi in ecclesia nolunt pastorem uero
 nuperrim e temporibus nostris in urbe
 75 roma herma conscripsit sedente cathe
 tra urbis romae aeclesiae pio ep̄s fratre
 eius et ideo legi eum quidē oportet se pu
 plicare uero in ecclesia populo neque inter
 profetas completum numero neque inter
 80 apostolos in finē temporum potest
 arsinoi autem seu ualentini. uel mitiades
 nihil in totum recipemus. qui etiam nouū
 psalmorum librum marcioni conscripse
 runt una cum basilide assianom catafry
 85 cum contitutorem

b. *Canon Muratorianus ita restituendus esse videtur:*

. . . quibus tamen interfuit et ita posuit¹.

Tertium evangelii librum secundum Lucam.

Lucas iste medicus², post adscensum Christi
 cum eum Paulus quasi itineris³ studiosum

72 recipemus A*.

74 ettemporibus A*.

76 frater A*.

79 profestas . . . nene A*.

81 metiadiis A*; arsinofa Cassin.

84 basilide sive asyano Cassin.; assianum A*.

¹ Scribendum esse videtur: 'Aliquibus tamen interfuit et ita posuit', ita ut sensus sit: Marcus ea, quae in evangelio scripsit, maximam partem ipse non vidit, quaedam tamen vidit et ut visa exposuit. Itaque Marcus non fuit e numero LXXII discipulorum, quod posteriores scriptores narraverunt (Adamantii Dialogus, apud de la Rue I 806; Epiphanius, Haer. 51, 6). ² Hoc loco interpungendum est, cum verba 'post ascensum Christi' ad sententiam sequentem, quae a coniunctione 'cum' incipit, trahenda sint. Cum igitur Marcus domini commercio aliquamdiu saltem usus sit, Lucas non nisi post adscensum eius comes s. Pauli factus Christi praecepta didicit. ³ itineris Zahn, itineris socium Bunsen, litteris Buecheler; etsi adiectivum 'stu-

- 5 secum⁴ adsumpsisset, nomine suo⁵
 ex opinione⁶ conscripsit, dominum tamen nec ipse⁷
 vidit in carne, et ideo⁸, prout assequi potuit,
 ita et a nativitate Iohannis incipit dicere.
*Quartum evangeliorum Iohannis ex discipulis*⁹.
- 10 Cohortantibus condiscipulis et episcopis suis
 dixit: 'Conieiunate mihi hodie triduo et quid
 cuique fuerit revelatum alterutrum¹⁰
 nobis enarremus'¹¹. Eadem nocte reve-
 latum Andreae ex apostolis, ut recognos-
 centibus¹² cunctis Iohannes suo nomine
 cuncta describeret. Et ideo¹³, licet varia sin-

diosus' cum dativo saepius compositum est, tamen coniectura 'litteris'
 mihi minus probatur. ⁴ secum Schmid, Zahn. ⁵ non nomine

s. Pauli; contra Irenaeus, Adv. haer. III 1, 1: *Καὶ Λουκᾶς δέ, ὁ ἀκό-
 λουθος Παύλου, τὸ ὑπ' ἐκεῖνον κηρυσσόμενον εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο.*
 Tertull., Adv. Marc. IV 5: Nam et Lucae digestum Paulo adscribere
 solent. Eus., Hist. e. III 24. Hieronymus, De vir. inl. c. 1 de Marco
 ita: 'Evangelium iuxta Marcum, qui auditor eius (Petri) et interpres
 fuit, huius (Petri) dicitur'. ⁶ i. e. e communi fama seu auditione
 (ἐξ ἀκοῆς); cfr. Vulgatam Matth. 24, 6: Audituri enim estis proelia et
 opiniones proeliorum; Roensch, Das neue Test. Tertullians p. 152;
 idem in: Lit. Zentralblatt 1872 nr. 32. Pro 'ex opinione' Routh Bun-
 sen Zahn scripsere: ex ordine. ⁷ ut etiam s. Paulus magister eius

(Hilgenfeld Zahn); alii, ut Wieseler, de Marco cogitaverunt. ⁸ et
 ideo Schmid Bunsen. ⁹ Hic versus aequae ac versus alter rubro colore
 exaratus est in codice. Sensus est: Quartum evangeliorum est Iohannis,
 qui fuit ex discipulis; cfr. v. 14: Andreae ex apostolis. Zahn post
 'discipulis' addit: is. ¹⁰ Haec vox idem sonat quod 'invicem';
 Eph. 4, 2 in Vulgata legitur: 'sumus invicem membra', apud Tert. vero,
 De resurr. carnis c. 45: membra alterutrum sumus; cfr. Roensch, Das
 neue Test. Tert. p. 706. ¹¹ Hier., Praef. in commentarios super

Matth. (Migne, P. lat. 26, 19): Ecclesiastica narrat historia, cum a
 fratribus cogeretur ut scriberet, ita facturum se respondisse, si indicto
 ieiunio in commune omnes deum precarentur, quo expleto revelatione
 saturatus in illud prooemium caelo veniens eructavit: *in principio*
erat verbum squ. ¹² i. e. adprobantibus. ¹³ Ex iis, quae de

singulis evangeliiis exposita sunt, efficitur, varia esse evangeliorum
 principia i. e. initia consilia rationes; tamen in omnibus evangeliiis

gulis evangeliorum libris principia
doceantur, nihil tamen differt creden-
tium fidei¹⁴, cum uno ac principali spiritu de-
clarata sint in omnibus omnia de¹⁵ nativi-
tate, de passione, de resurrectione,
de conversatione cum discipulis suis
ac de gemino eius adventu,
primo in humilitate despecto¹⁶, quod fu-
it¹⁷, secundo in¹⁸ potestate regali prae-
claro, quod futurum¹⁹ est. Quid ergo
mirum, si²⁰ Iohannes tam constanter²¹
singula²² etiam in epistulis suis²³ proferat²⁴
dicens in semetipsum: 'Quae vidimus oculis
nostris et auribus audivimus et manus
nostrae palpaverunt, haec scripsimus vobis'²⁵.
Sic enim non solum visorem se et auditorem
sed et scriptorem omnium mirabilium domini per ordi-
nem²⁶ profitetur. Acta autem omnium apostolorum

inflante eodem spiritu sancto eadem exponuntur dogmata de vita
Iesu eiusque adventu futuro. Initiis evangeliorum multum tribuebant
veteres ad proprietates evangeliorum eruendas (Iren., Adv. haer. III
10, 6; 11, 1. 8; Origenes, Commun. in Ioh. I 4, ed. Preuschen p. 8).
¹⁴ de domini Zahn. ¹⁵ Differentia evangeliorum nihil valet ad fidem.
¹⁶ ita Bunsen Zahn, despectus Westcott Lietzmann. ¹⁷ i. e. id quod
factum est. ¹⁸ secundo in Schmid Buecheler, secundo Zahn.
¹⁹ futurus Zahn. ²⁰ Tert., De anima c. 2: Non mirum si istud ita
dixerim; De resurr. carnis c. 65: Nihil mirum si odisti. ²¹ i. e. diserte
seu certo; cfr. Tert., De bapt. c. 10: De quo illi non valuerunt con-
stanter respondere; Roensch, Itala u. Vulgata p. 340. ²² i. e. sin-
gula mirabilia domini, cfr. v. 33; Lietzmann interpretatur: sehen hören
tasten schreiben. ²³ In v. 69 auctor duas epistulas s. Iohannis ut
genuinas et canonicas commemorat. ²⁴ profert Buecheler. ²⁵ 1 Ioh.
1, 1—4. ²⁶ Locutionem 'per ordinem' Zahn ad ea, quae antecedunt
(omn. mir. domini), Lietzmann ad 'profitetur' trahit. In vv. 16—34
auctor iis adversari mihi videtur, qui quantum evangelium a s. Iohanne apostolo abiudicabant, id quod saeculo altero Alogos fecisse
Epiphanius testis est (Haer. 51, 3).

35 sub uno libro scripta sunt. Lucas optimo Theophi-
lo²⁷ comprehendit, quae²⁸ sub praesentia eius²⁹ singula
gerebantur, sicuti et semota passione Petri
evidenter declarat, sed et professione Pauli³⁰ ab ur-
be ad Spaniam proficiscentis³¹. Epistulae autem
40 Pauli quae a quo loco vel qua ex causa³² directae
sint, volentibus³³ intellegere ipsae declarant;
primum omnium Corinthiis schismae³⁴ haereses in-
terdicens, deinceps Galatis circumcisionem,
Romanis autem ordinem scripturarum sed et
45 principium³⁵ earum esse Christum³⁶ intimans

²⁷ Ita edd. omnes fere, optime Theophilo Westcott. Sine dubio
in mente habuit auctor illud *κατάτιστε Θεόφιλε* (Luc. 1, 3). ²⁸ quia
Zahn; hic 'quia gerebantur' interpretatur: gesta esse. ²⁹ Hoc
dictum non significat 'temporibus eius' (ut putat Wieseler in: Theol.
Studien u. Kritiken 1847, 822; cfr. Luc. 1, 1: *περὶ τῶν πεπληροφορημένων*
ἐν ἡμῖν πραγμάτων), sed 'eo praesente'; plurimis enim rebus gestis,
quas Lucas in Actis narrat, ipse interfuerat; cfr. Eus., Hist. e. III 4:
Λουκᾶς . . . ταῖς τῶν ἀποστόλων πράξεσιν, ἃς οὐκέτι δι' ἀκοῆς, ὀφθαλμοῖς δὲ
αὐτοῖς παραλαβὼν συνετάξατο. Hieron., De vir. inl. c. 7: Evangelium
sicut audierat scripsit, Acta vero apostolorum sicut viderat composuit.
³⁰ Sensus est: Lucas eo, quod in Actis passionem Petri iterque, quod
Paulus ab urbe in Hispaniam fecit, silentio praeterit, evidenter de-
clarat, ea tantum se narrare voluisse, quae se praesente gesta essent.
³¹ Itineris Hispaniensis s. Pauli testimonium hoc certissimum est;
obscurius est illud Clementis Romani: *ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθὼν*
(Ad Cor. c. 5). ³² Cfr. initium Catalogi Liberiani, qui dicitur, anno
354 conscripti: 'quis episcopus quot annis praefuit vel quo imperante'.
³³ Iustinus, Ap. I 6: *παντὶ βουλομένῳ μαθεῖν*. ³⁴ 'schismata et haereses'
correxerit Zahn. Forma 'plasmae' legitur apud Commodianum (Instr.
I 35, 2) et Priscillianum (ed. Schepss p. 12, 16) et 'stigmam' apud Petronium
(Roensch, Itala u. Vulg. p. 258); Eus., Hist. e. V. 16: *πρόσφατος τοῦ ἀποσχίσμα-*
τος αἵρεσις. ³⁵ 'praecipuum' legit Zahn secutus Prologos Monarchianos.
³⁶ Christus hoc loco ordo et principium scripturarum nominatur, propterea
quod auctor est utriusque testamenti eaque, quae in libris veteris testa-
menti acta et revelata traduntur, ad eum spectant. Theophilus, Ad Autol.
II 10: *Ὁδοῦς (χριστός) λέγεται ἀρχή, ὅτι ἀρχεῖ καὶ κυριεύει πάντων τῶν δι'*
αὐτοῦ δεδημιουργημένων. Clem. Alex., Strom. VI 125: *Κανὼν δὲ ἐκκλη-*
σιαστικὸς ἢ συμφιλία καὶ ἡ συμφωνία νόμου τε καὶ προφητῶν τῇ κατὰ τὴν τοῦ

prolixius scripsit³⁷. De quibus singulis³⁸ necesse est³⁹ a nobis disputari⁴⁰, cum ipse beatus apostolus Paulus sequens prodecessoris⁴¹ sui Iohannis ordinem non nisi nominatim septem
 50 ecclesiis scribat⁴² ordine tali: ad Corinthios prima, ad Ephesios secunda, ad Philippenses tertia, ad Colossenses quarta, ad Galatas quinta, ad Thessalonicenses sexta, ad Romanos septima⁴³. Verum Corinthiis et Thessalonicen-

κυρίον παρουσίαν παραδιδομένη διαθήκη. In Prologis Monarchianis ad evangelia (ed. Corssen in: Texte u. Untersuchungen XV 1) legitur (p. 67): Quarum omnium rerum tempus ordo numerus dispositio vel ratio, quod fidei necessarium est, deus Christus est.³⁷ Epistulas ad Corinthios Galatas Romanos auctor prolixiores ducit s. Pauli, etsi ep. ad Galatas paulo brevior est quam ep. ad Ephesios; etiam Tert. de brevioribus epistulis s. Pauli loquitur (Adv. Marc. V 15).³⁸ i. e. de epistulis s. Pauli omnibus.³⁹ Ante 'necesse est' Bunsen Credner Zahn addunt 'non', quod prorsus improbandum est.⁴⁰ Post hoc verbum Zahn plenius interpungit (.).⁴¹ praecessoris Zahn cum Prol. Monarch.⁴² Iohannis, qui Apoc. 1–3 septem ecclesiis scribit exemplum secutum esse Paulum apostolum sibi persuasit auctor, cum septem ecclesiis nominatim scriberet; porro has septem epistulas revera ad universam ecclesiam datas esse putat, propterea quod numerus septenarius mystice ecclesiam catholicam exprimat. Cyprianus, Test. adv. Iud. I 20: 'Filii (1 Sam. 1, 20) autem sunt ecclesiae septem; unde et Paulus ecclesiis septem scribit et apocalypsis ecclesias septem ponit, ut servetur septenarius numerus'. Augustinus, De civ. dei XVII 4, 4: 'agnoscentibus numerum septenarium, quo est universae ecclesiae significata perfectio; propter quod et Iohannes apostolus ad septem scribit ecclesias eo modo se ostendens ad unius plenitudinem scribere'. Victorinus Petav., Comm. in apoc. 1, 20: 'Istae septem stellae sunt septem ecclesiae, quas nominat in vocabulis suis et vocat eas, ad quas fecit epistulas...; in toto orbe septennatim ecclesias omnes septem esse nominatas et unam esse catholicam Paulus docuit, et primum quidem, ut servaret et ipse typum, septem ecclesiarum non excessit numerum...; postea singularibus personis scripsit, ne excederet numerum septem ecclesiarum'. Ab Optato (De schism. Donat. II 3) ecclesia vocatur septiformis.⁴³ Hunc ordinem epistularum s. Pauli, quem invenit in suo librorum divinorum exemplari, chrono-

- 55 sibus licet pro correptione iteretur⁴⁴, una
tamen per omnem orbem terrae ecclesia
diffusa esse dinoscitur⁴⁵; et Iohannes enim in a-
pocalypsi licet septem ecclesiis scribat,
tamen omnibus dicit. Verum ad Philemonem una
60 et ad Titum una et ad Timotheum duae⁴⁶ pro adfec-
tu et dilectione⁴⁷, in honore tamen ecclesiae ca-
tholicae, in ordinatione⁴⁸ ecclesiasticae
disciplinae sanctificatae⁴⁹ sunt. Fertur etiam ad
Laodicenses⁵⁰, alia ad Alexandrinos⁵¹ Pauli no-
65 mine finctae⁵² ad haeresem Marcionis⁵³ et alia plu-
ra, quae in catholicam ecclesiam recipi non
potest⁵⁴; fel enim cum melle misceri non con-

logicum auctor duxisse videtur. ⁴⁴ 'Thessalonicensibus, licet pro correptione, iteratur' Zahn. ⁴⁵ Sensus est: Etsi Paulus alteram epistulam et ad Corinthios et ad Thessalonicenses scripsit, intactus tamen septenarius numerus unam ecclesiam per totum terrarum orbem diffusam denotat. ⁴⁶ unam - unam — duas Westcott Lietzmann; etiam v. 69 'duas' corrigendum est: duae. ⁴⁷ supple: scriptae. ⁴⁸ honorem — ordinationem Wieseler Bunsen Zahn Lietzmann. Verbum sanctificare saepe componitur cum praepositione 'in' et ablativo, ex. gr. Exod. 29, 43 in gloria mea; 1 Sam. 21, 5 in vasis; Ioh. 17, 17 in veritate; at 2 Tim. 2, 21 in honorem. — Sensus est: Epistulae ad Philomenem Titum Timotheum a s. Paulo pro adfectu et dilectione scriptae eo tamen sanctificatae sunt, quod in ecclesia magno honore habentur et ecclesiasticam ordinant disciplinam; cfr. Tert., Adv. Marc. V 21: ad Timotheum duas et unam ad Titum de ecclesiastico statu compositas. ⁴⁹ significatae Zahn. ⁵⁰ Epistula Pauli ad Laodicenses latina subposita in veteribus codicibus Vulgatae versionis legitur. ⁵¹ Quidam (Schmid Semler alii) hanc ad Alexandrinos epistulam, cuius nusquam alibi mentio fit, canonicam ad Hebraeos scriptam opinati sunt; sed huic coniecturae nihil favet. ⁵² Haec forma apud scriptores latinos posteriores saepius occurrit (ex. gr. apud Commodianum, Instr. I 12, 13; 18, 16). ⁵³ i. e. secundum haeresim Marcionis seu ita, ut doctrina Marcionis iis exprimatur, compositae (Zahn); Wieseler (Theol. Studien u. Kritiken 1847, 841) explicat: ut Marcionitae facere solebant; Guericke: contra haeresim Marcionis; alii: in favorem haeresis Marc. ⁵⁴ 'potest' est graecismus; cfr.

gruit⁵⁵. Epistula sane⁵⁶ Iudae et superscripti⁵⁷
 Iohannis duae in catholica⁵⁸ habentur et⁵⁹ Sapi-
 70 entia⁶⁰ ab amicis Salomonis in honorem ipsius
 scripta⁶¹. Apocalypses etiam Iohannis et Pe-
 tri tantum recipimus⁶², quam quidam ex nos-

Roensch, Itala u. Vulg. p. 435. ⁵⁵ Erant igitur aetate auctoris
 catholici, qui has epistulas reciperent, quas ipse impugnat. ⁵⁶ i. e.
 econtra. ⁵⁷ Ita plurimi edd. idque ut Lietzmann interpretantur:
 'superscripti' (cfr. Roensch, Itala u. Vulg. p. 78), ita ut hoc vocabulo
 lector ad vv. 39 squ. remittatur, quibus de s. Iohanne ab auctore dispu-
 tatum est. At Zahn scribit: 'superscriptae' et sic explicat: 'Cogitat
 auctor de epistulis Iohannis prima et altera, quas a s. Iohanne apostolo
 scriptas esse narravit v. 28; cum autem non omnes de iis consentiant
 neque ipsi de s. Iohanne auctore satis constet, eas s. Iohannis nomine
 inscribi caute dicit; cfr. Orig., Contra Cels. V 29 et in Iohann. XX 4:
 ἡ ἐπιγεγραμμένη Σαλομῶνος σοφία; Eus., Hist. e. III 25, 3: ἡ ὀνομαζομένη
 δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου; Tert. hoc sensu verbo 'praescribere' utitur
 ex. gr. Contra Marc. V 11'. Ita Zahn; equidem inter utramque sen-
 tentiam fluctuo; ut priorem magis sequar, moveor versu 28, ubi
 epistulae s. Iohannis ut genuinae commemorantur. Tertiam s. Iohannis
 epistulam auctor Fragmenti ignorasse videtur. ⁵⁸ i. e. in catholica
 ecclesia; cfr. Cypr., Ep. 49, 2: unum episcopum in catholica esse de-
 bere; Cod. Theod. XVI 2, 4. 'In catholica haberi' idem est ac 'pro
 canonicis haberi' (Zahn). ⁵⁹ ut Credner, Volkmar, B. Weiss (Lehr-
 buch der Einleitung, Berol. 1897, 79¹); ut et Haussleiter. ⁶⁰ Hoc
 loco Proverbia Salomonis denotari putant Wieseler Bunsen Hilgen-
 feld propter Eus., Hist. e. IV 22, 8: Οὐ μόνος δὲ οὗτος (Ἠγήσιππος), καὶ
 Εἰρηναῖος δὲ καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορὸς παράρετον Σοφίαν τὰς Σαλομῶνος
 Παροιμίας ἐκάλουν. Sed neque in ecclesia neque a veteribus Iudaeis
 unquam dubitatum est, quin Proverbia revera a Salomone conscripta
 sint (Zahn p. 96¹). ⁶¹ Librum Sapientiae opus amicorum Salo-
 monis esse nusquam alibi legitur. Atqui Hieronymus (Prol. in libros
 Sal.) de eo libro tradit: 'Nonnulli scriptorum veterum hunc esse Iudaei
 Philonis adfirmant', et Iulianus Eclanensis ep. dubitat, utrum Philo
 an Sirach auctor eius sit (August., Opus imperf. c. Iul. IV 123). Itaque
 Tregelles scriptorem Fragmenti nostri in graeco codice: ἡ Σοφία
 Σαλομῶνος ὑπὸ Φίλωνος legisse idque male intellexisse suspicatus est,
 id quod et mihi valde adridet. ⁶² Zahn proponit legendum: 'Apo-
 calypsim etiam Iohannis et Petri (unam) tantum recipimus (fertur
 etiam altera)'; cogitat igitur de Iohannis apocalypsi, de Petri vero

stris legi in ecclesia nolunt. Pastorem vero
 nuperrime temporibus nostris in urbe
 75 Roma Hermas conscripsit sedente cathe-
 dra⁶³ urbis Romae ecclesiae Pio episcopo fratre
 eius; et ideo legi eum quidem oportet⁶⁴, se pu-
 blicare⁶⁵ vero in ecclesia⁶⁶ populo neque inter
 prophetas completo numero⁶⁷, neque inter
 80 apostolos in finem⁶⁸ temporum potest⁶⁹.

epistulis; at nihil immutandum est. Apocalypsis Petri ineunte saeculo
 altero ortae magna pars, qua poenae inferorum describuntur, anno
 1892 a Bouriant in Akhmim Aegypti superioris vico inventa est; quem
 librum auctor noster in numero canonicorum habet, etiamsi a non-
 nullis orthodoxis ei sententiae repugnetur. ⁶³ in cathedra Zahn.
⁶⁴ Hieronymus (Prol. in libros Sal.) ita de libris apocryphis loquitur:
 Legat (ecclesia) ad aedificationem plebis, non ad auctoritatem eccle-
 siasticorum dogmatum confirmandam. ⁶⁵ i. e. publicari; cfr. Sap.
 19, 2: Cum ipsi permisissent, ut se educerent (τοῦ ἀπιέναι); Peregrin.
 Silviae (ed. Gamurrini, Romae 1887, 89): Ubi autem ceperit se mane
 facere. Fortasse 'se publicare' in Fragmento eodem sensu accipien-
 dum est, quo apud Suetonium (Nero c. 21) legitur: Quod cum tardum
 videretur, non cessavit identidem se publicare (sich hören lassen).
⁶⁶ i. e. in contionibus plebis Christianae. ⁶⁷ completos numero
 Routh Wieseler Zahn. Numerum prophetarum completum esse com-
 munis erat sententia Iudaeorum, quam Christiani passim seque-
 bantur; cfr. etiam Matth. 11, 13. ⁶⁸ i. e. usque ad finem temporum.
 'In fine' scribit Lietzmann, qui ita explicat: Jetzt am Ende der Zeiten
 kann das nuperrime geschriebene Buch doch nicht unter die alten
 Apostel gesetzt werden. Fortasse 'in fine temporum' pertinet ad
 'apostolos' et hoc quidem sensu: 'inter apostolos, qui scripsere post
 prophetas in fine temporum'. ⁶⁹ Quae de Pastore hoc loco leguntur,
 maximi sunt momenti. Ex pleniori disputatione quam praeter con-
 suetudinem auctor de Pastore instituit, colligi potest, multos tum
 fuisse, qui eum librum canonicis libris adnumerarent. In eo numero
 fuerunt Irenaeus (Adv. haer. IV 20, 2: εἶπεν ἡ γραφή), Tertullianus
 (De orat. c. 16: scriptura), Pseudo-Cyprianus (Adv. aleat. c. 2: scri-
 ptura divina) Origenes (In Rom. 10, 31: divinitus inspirata). At Ori-
 genes alio loco (In Matth. 14, 21) narrat, non ab omnibus Pastorem
 scripturam divinam haberi, et Tertullianus extrema vita haec scripsit
 (De pud. c. 10): Cederem tibi, si scriptura Pastoris, quae sola moechos

Arsinoi⁷⁰ autem seu Valentini vel Miltiadis⁷¹
 nihil in totum recipimus; quin⁷² etiam novum
 psalmorum librum Marcioni⁷³ conscripse-
 runt una cum Basilide⁷⁴ Asiano Cataphry-
 gum⁷⁵ constitutore.

amat, divino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio ecclesiarum etiamstrarum (i. e. catholicarum) inter apocrypha et falsa iudicaretur. ⁷⁰ In hac ultima parte valde obscura et, ut videtur, corrupta agitur de scriptis haereticorum, quae 'in totum' seu ita reiciuntur, ut neque in ecclesia ea publicari neque omnino legi liceat. Oppida, quibus nomen Arsinoë erat, et in Aegypto et in Cypro et alibi fuerunt; at Valentinum ex oppido eius nominis oriundum fuisse, ignotum est. Neque alius haereticus, quod sciamus, exstitit, cui nomen Arsinous esset. ⁷¹ Miltiades quidam e secta Montanistarum apud Eusebium (Hist. e. V 16, 3) commemoratur. ⁷² ita Credner Tregelles, quin Zahn Lietzmann. ⁷³ 'Marciani'? Marcus sectator fuit Valentini, Valentinus autem psalmos composuit teste Tertulliano (De carne Chr. c. 17); 150 psalmos conscripsit Bardesanes, qui psalterium canonicum reiecit (Ephraem Syrus, Opp. ed. Rom. II 554). An 'Marcionitae'? ita Hilgenfeld; at de psalmis Marcionis nihil traditum est. ⁷⁴ 'sive' addit Zahn, 'cive' Prol. Monarch. ⁷⁵ i. e. Montanistarum; locus corruptus videtur esse et plane desperatus est.

II. EPITAPHIUM ABERCII*.

ἔΚΛΕΚΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ Ο ΠΟΛΕΙΤΗΣ ΤΟΥΤ ΕΠΟΙΗΣα
 ζῶν ἸΝ ΕΧΩ καιρῷ ΣΩΜΑΤΟΣ ΕΝΘΑ ΘΕΣΙΝ
 ΟΥΝΟΜ ἀβέρκιος ὦν ὁ ΜΑΘΗΤΗΣ ΠΟΙΜΕΝΟΣ ΑΓΝΟΥ
 ὃς βόσκει προβάτων ἀγέλας ὄρεσιν πεδίοις τε
 5 ὀφθαλμοὺς ὃς ἔχει μεγάλους πάντη καθορῶντας
 οὗτος γὰρ μ' ἐδίδαξε . . . γράμματα πιστά
 ΕΙΣ ΡΩΜΗν ὃς ἐπεμφεν ΕΜΕΝ ΒΑΣΙΛῇ ἀναθρῆσαι
 ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΣσαν ἰδεῖν χρυσόστολον ΧΡΥσοπέδιλον
 ΛΑΟΝ Δ ΕΙΔΟΝ ἐκεῖ λαμπρὰν ΣΦΡΑΓΕΙΑΝ ΕΧοντα

* Cfr. Prolegomena p. 3.

Signa: A Stele Alexandri; V Vita Abercii; V₁ Vita Ab. apud Boissonade ex cod. Coislano nr. 110, V₂ apud Bolland. ex cod. Paris. nr. 1484, V₃ apud Pitra, Anal. sacra ex cod. Vatic. Regin. nr. 56.

2 καιρῷ V φανερώς A Ficker Zahn; ἐνθα A et edd. omnes ἐνθάδε V.
 3 οὐνομ' A et codd. Coisl. 110 et Paris. 1540 τοῦνομ' Pitra cum ceteris codd.; ὦν ὁ edd. omnes praeter Dieterich, qui habet ὁ ὦν cum V.
 4 ὄρεσιν edd. praeter Pitra et Zahn ὄρεσι V₁ οὔρεσι V₂₃ Pitra Zahn.
 5 πάντη V₁ et edd. passim πάντα V₂₃ καθαρῶντας V₁ καθορῶντας V₂₃ καθορῶντας Vat. 801 et edd. passim κατὰ πάνθ' ὀρῶντας Pitra πάντα καθορῶντας Zahn. 6 Lacunam, quam nullus codex indicat expleverunt: τὰ ζωῆς Pitra Wilpert λόγους καὶ Halloix Zahn θεοῦ τὰ Becker (Darstellung Christi unter dem Bilde des Fisches p. 36) λόγον τὰ Kihn (Patr. 385). 7 βασιλειαν sive βασιλείαν V βασιλειαν ἀθρῆσαι Kaufmann βασιλειαν ἀθρῆσαι Bolland. Pitra Duchesne Marucchi Wilpert βασιλῆαν seu βασιλῆαν ἀθρῆσαι de Rossi Ficker Dieterich βασιλῆ ἀναθρῆσαι Harnack Zahn de Sanctis. Formae βασιλῆαν = βασιλείαν et βασιλῆαν = βασιλέα apud scriptores veteres non occurrunt, saepe autem βασιλῆ = βασιλέα, et haec vox contextu desideratur. 8 σφραγεῖδα V σφραγεῖδ' ἀνέχοντα de Sanctis.

- 10 *ΚΑΙ ΣΥΡΙΗΣ ΠΕδον εἶδα ΚΑΙ ΑΣΤΕΑ ΠΑντα νισῖβιν*
ΕΥΦΡΑΤΗΝ ΔΙΑβάς πάνΤΗ Δ ΕΣΧΟΝ ΣΥΝΟμίλους (?)
ΠΑΥΛΟΝ ΕΧΩΝ ΕΠΟΧον (?) ΠΙΣΤΙΣ πάντη δὲ προῆγε
ΚΑΙ ΠΑΡΕΘΗΚΕ τροφήν ΠΑΝΤΗ ΙΧΘΥΝ ἀπὸ πηγῆς
ΠΑΝΜΕΓΕΘΗ ΚΑΘαρὸν ὄν ΕΔΡΑΣΑΤΟ ΠΑΡΘΕνος ἀγνή
15 *ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΝ ΕΠΕδωκε φίΛΟΙΣ ΕΣΘειν διὰ παντός*
οἶνον χρηστὸν ἔχουσα κέραςμα διδοῦσα μετ' ἄρτου
ταῦτα παρεστὼς εἶπον ἀβερκίος ὧδε γραφῆναι
ἐβδομηκοστὸν ἔτος καὶ δεύτερον ἥγον ἀληθῶς
ταῦθ' ὁ νοῶν εὔξαιτο ὑπὲρ ἀβερκίου πᾶς ὁ συνωδός
20 *ΟΥ ΜΕΝΤΟΙ ΤΥΜΒΩΙΤΙΣ ΕΜΩΙ ΕΤΕΡΟΝ ΤΙΝΑ ΘΗΣΕΙ*
ΕΙ Δ ΟΥΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΤΑΜΕΙΩΙ ΘΗΣΕΙ ΔΙΣΧΕΙΔΙΑ
ΧΡΥΣΑ
ΚΑΙ ΧΡΗΣΤΗΙ ΠΑΤΡΙΔΙ ΙΕΡΟΠΟΔΕΙ ΧΕΙΔΙΑ ΧΡΥΣΑ

10 *εἶδον* Duchesne Harnack Kaufmann Zahn; *νισῖβιν* de Rossi Duchesne Ficker Marucchi; *νισῖβιν expungunt* Brinkmann (Quaestionum de dialogis Platoni falso addictis specimen, Bonnae 1888, thesis 10) et Robert (Hermes 1894, 423). 11 *συννομηγύρους* V Harnack *συννομίλους* de Rossi Ficker Kaufmann Lightfoot Marucchi Wilpert *συννοδίτην* Zahn de Sanctis *συννοδίτας* Robert Dieterich *συννοπαδούς* Ramsay Duchesne. 12 *Παῦλον ἔσωθεν πίστις* V *ἐγὼν ἐπόμην* Zahn *ἐποχον* Kirchhoff Robert Dieterich *ἐπόπτην* Hilgenfeld *ἐπόμην* Ramsay de Sanctis; *νῆσις* pro *πίστις* Dieterich. 15 *ἔσθλειν* V. 18 *ἥγον* V₁ et Paris. codex quidam *ἄγων* ceteri codd. 19 *εὔξαι* V plures Paris. Zahn *εὔξαιτο* V₂₃ *εὔξαιτο* Pitra *εὔξαιθ'* Harnack Duchesne Wilpert; pro *ἀβερκίου* scribunt Pitra et Lightfoot *μον*, Ramsay *αὐτοῦ*. 20 Ita A et edd. plurimae; pro *τινα* habent *ἐπάνω* cum V: Harnack Duchesne; *ἐπάνω θήσει* Dieterich; *τις ἔπ'* (ἀπ') *ἐμοῦ ἐπάνω* θήσει V₂₃. 22 *Ιεραπόλει* V.

- Ἐκλεκτῆς πόλεως¹ ὁ πολεῖτης ταῦτ' ἐποίησα
 ζῶν, ἢν' ἔχω καιρῷ σώματος ἔνθα θέσιν.
 Οὖνομ' Ἀβέρκιος ὦν² ὁ μαθητῆς ποιμένος ἄγνοῦ³,
 ὃς βόσκει προβάτων ἀγέλας ὄρεσιν πεδίοις τε,
 5 ὀφθαλμοὺς ὃς ἔχει μεγάλους πάντῃ καθορῶντας.
 Οὗτος γὰρ μ' ἐδίδαξε . . . γράμματα πιστά·
 εἰς Ῥώμην ὃς ἔπεμψεν ἐμὲν βασιλῇ ἀναθροῆσαι
 καὶ βασίλισσαν⁴ ἰδεῖν χρυσόστολον χρυσοπέδιλον·
 λαὸν δ' εἶδον ἐκεῖ λαμπρὰν σφραγεῖδαν ἔχοντα⁵.
 10 Καὶ Συρίης πέδον εἶδα καὶ ἄστεα πάντα, Νισίβιν⁶
 Εὐφράτην διαβάς· πάντῃ δ' ἔσχον συνομίλους (?),
 Παῦλον ἔχων ἔποχον (?). Πίστις⁷ πάντῃ δὲ προῆγε

¹ Vox *ἐκλεκτός* apud Christianos usitatio fuit quam apud gentiles. Etiam Christianus homo patriam terrenam electam dicere potuit, quamvis caelestem ei praeferret; quare neque *ἐκλεκτὴ πόλις* hoc loco patria caelestis intellegenda est, ut vult Kaufmann (Die sepulkralen Jenseitsdenkmäler 81 s.) neque ea locutione gentilem fuisse Abercium probatur, ut putat Harnack (Texte u. Unters. XII 4, 5 s.); cfr. v. 22: *χρηστῇ πατρίδι Ἱεροπόλει*.

² Cum participium *ὦν* ad praecedentia pertineat, non est cur cum Fickero (p. 7) lectionem *ὦν ὁ* addubitemus.

³ Locutio *ποιμένος ἄγνοῦ* a plerisque de Christo, a Ficker Harnack Dieterich de Attide explicatur. Imagine Christi ut boni pastoris et scriptores et pictores veteres passim usi sunt; haec figura in parietibus coemeteriorum Romanorum teste Wilpert (Die Malereien der Katakomben Roms, Frib. 1903, 231 ss. 433) centies novies occurrit et in calicibus quoque depingebatur (Tert., De pud. c. 10: Pastor, quem in calice depingis). Sed etiam Attis a Phrygiis vocabatur *αἰπόλος* et *συρικτά*; eidem nomina erant *μυριόματος*, *ἄγνός*, *ὑψιστος* καὶ *συνεῖς τὸ πᾶν* (Hippolytus, Philos. V 9; Socr., Hist. e. III 23; C. I. Gr. 6012^b: *Ἀττει ὑψίστῳ καὶ συνίεντι τὸ πᾶν*; cfr. Dieterich, Die Grabchrift 20 adn. 1).

⁴ Verborum *βασιλῇ* (*βασιλείαν*, *βασιλειαν*) et *basίλισσαν* interpretationes, quae in libris proponuntur, immane quantum discrepant; de Rossi (p. XVII et XIX) et Wilpert (p. 111 s.) de urbe Roma et ecclesia Romana cogitant, Duchesne (p. 171 ss.) de maiestate imperatoria et ecclesia Romana, Kaufmann (p. 85 ss.) de regno caelesti et ecclesia terrestri, de Sanctis (p. 681 ss.) de imperatore Romano et imperatrice, Ficker (p. 97) de Iove et Magna matre deorum, Harnack (p. 8) de Iove et Iunone Regina, Dieterich (p. 28) de Elagabalo deo invicto Sole et Urania dea. Kaufmanni sententia vix ulli

Electae civitatis civis hoc feci
 vivus, ut haberem tempore corporis ibi sedem.
 Nomine Abercius sum discipulus pastoris casti,
 qui pascit ovium greges in montibus campisque,
 5 qui oculos habet grandes quoquoversus spectantes.
 Is enim me docuit . . . scientiam certam;
 qui Romam me misit, ut regem contuerer
 reginamque viderem aurea stola indutam aureisque calceis;
 populumque vidi ibi splendidum sigillum habentem.
 10 Et Syriae vidi agrum oppidaque cuncta, Nisibin
 Euphratem transgressus; ubique vero nactus sum socios,
 Paulum habens comitem. Fides ubique dux mihi fuit

adridebit; etiam Dieterici sententia improbanda est, quia Uraniae
 deae nomen Reginae caeli fuisse probasse sibi visus est is quidem,
 sed non probavit (cfr. Wehofer, Röm. Quart. 1896, 362—370). Equi-
 dem cum de Sanctis potissimum facio. ⁵ Verba λαμπρὰν σφραγιδα

ἔχοντα ii, qui Abercium Christianum fuisse persuasum habent, de
 baptismo et fide Christiana interpretantur, ita ut hoc loco Abercius
 ecclesiae Romanae mentionem faciat: ceteri vel populum Romanum
 (Harnack p. 9) vel sectam aliquam mysticam (Ficker p. 98) vel atrum
 lapidem, symbolum Solis invicti, quem imperator Elagabalus quotannis
 in curru positum urbem circumduxit (Dieterich p. 31 s.) iis exprimi
 censent. Voce σφραγίς saepe baptismum et fidem Christianum a ve-
 teribus significata esse notum est; Hermas, Sim. IX 16, 2 ss.: Ἀνάγκην,
 φησὶν, εἶχον δι' ὕδατος ἀναβῆναι, ἵνα ζωοποιηθῶσιν . . . ἔλαβον οὖν καὶ οὗτοι
 οἱ κεκοιμημένοι τὴν σφραγίδα τοῦ νικοῦ τοῦ θεοῦ . . . ἡ σφραγίς οὖν τὸ ὕδωρ
 ἐστίν. Pseudo-Clemens, II Cor. 7, 6: Τῶν γὰρ μὴ τηρησάντων, φησὶν, τὴν
 σφραγίδα ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται.
 Pseudo-Athanasius, Sermo in pascha 5, 90: Σήμερον ἀποδύεσθε τὴν
 φορομένην ἐσθῆτα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τὴν κεκρυμμένην σφραγίδα. ⁶ Nisibis

erat extrema urbs omnium, quas Abercius itinere in Syriam flexo
 Euphratem transgressus visit.

⁷ Verba Παῦλον et πίστις christia-
 nismo Abercii valde favent, etsi dea Πίστις saepius commemoratur; ex.
 gr. Attici ei deae sacellum dedicaverunt (Diog., Prov. 2, 80) et Delii
 mercatores anno 97 a. Chr. statuam (Dittenberger, Sylloge² 322; cfr.
 Roscher, Ausführliches Lexikon der griech. u. röm. Mythologie III
 (Lips. 1903) 2140. Pro πίστις Dieterich in lapide legit νῆσις, sed novis
 inspectionibus lapidis cognitum est legendum esse πίστις (Zeitschr. f.
 kath. Theol. 1897, 689; Röm. Quart. 1900, 326). Νῆσις erat dea marina

- καὶ παρέθηκε τροφήν πάντη ἰχθὺν ἀπὸ πηγῆς
 πανμεγέθη καθαρόν⁸, ὃν ἐδράξατο παρθένος ἀγνή⁹,
 15 καὶ τοῦτον ἐπέδωκε¹⁰ φίλοις ἔσθειν διὰ παντός
 οἶνον χρηστὸν ἔχουσα κέρασμα διδοῦσα μετ' ἄρτου¹¹.
 Ταῦτα παρесьτως εἶπον Ἀβέρκιος ὧδε γραφῆναι,
 ἐβδομηκοστὸν ἔτος καὶ δεύτερον ἥγον ἀληθῶς.
 Ταῦθ' ὁ νοῶν¹² εὔξαιτο ὑπὲρ Ἀβερκίου πᾶς ὁ συντροφός¹³.
 20 Οὐ μέντοι τύμβῳ τις ἐμῶ ἑτερόν τινα θήσει·
 εἰ δ' οὔν, Ῥωμαίων, ταμεῖρ θήσει δισχίλια χρυσᾶ
 καὶ χρηστῇ πατρίδι Ἱεροπόλει χίλια χρυσᾶ¹⁴.

in imaginem piscis figurata et a Siculis culta (Photios, Lex. 299, 11); Empedocles philosophus Agrigentinus elementum aquae νῆσις vocaverat (Hippolytus, Phil. VII 29, ed. Duncker et Schneidewin p. 384); num vero haec dea in Asia innotuisset, dubitatum est (de Sanctis, Zeitschr. für kath. Theol. 1897, 691). ⁸ Piscis e fonte, quem cum pane vinoque mixto fides amicis edendum praebet, Christus in s. eucharistia sub elementis panis et vini fidelibus datus videtur esse. Imago enim piscis maxime saeculis altero tertioque Christum in s. eucharistia praesentem a veteribus fingi solitum esse inter omnes constat; in cubiculo quodam Callistiano e numero eorum, quae sacramentalia dicuntur et exeunte saeculo altero picturis ornata sunt, vides panem cum pisce impositum mensae, cui adstant ab altera parte Christus, ab altera parte femina manibus orantis habitu expansis; paulo antiquior est pictura in cryptis s. Lucinae, qua exhibetur duplex canistrum vimineum panibus refertum, perlucente introrsus poculo rubentis vini, et positum iuxta piscem innatantem aquis (Wilpert, Die Malereien, Frib. 1903, 288—290); in titulo vero Pectorii (apud de Rossi, Inscript. II 1, p. XX) Christus ἰχθὺς οὐράνιος vocatur. Vocem autem ἰχθὺς iam aetate Tertulliani acrostichidem e litteris primis verborum Ἰησοῦς Χριστὸς θεῦ νιός σωτήρ compositam agnitam esse patet ex libello eius De baptismo c. 1: 'Sed nos pisciculi secundum ἰχθύν nostrum Iesum Christum in aqua nascimur'. — Quod dicit Abercius ἰχθὺν ἀπὸ πηγῆς, alii de virgine Maria explicant, quae a veteribus saepius πηγὴ adpellata est (de Rossi l. l. XXIII; Usener, Religionsgeschichtliche Untersuchungen I, Bonnae 1889, 34 adn. 18), alii de baptismo Iesu in Iordane facto (Duchesne l. l. 179), alii de patria caelesti (Zahn l. l. 81, cfr. supra ἰχθὺς οὐράνιος) alii de integritate Christi (de Sanctis l. l. 692). ⁹ Piscem (Christum) prehensit παρθένος ἀγνή i. e. Maria virgo (Zahn l. l. 82), quae etiam in Oraculis Sibyllinis VIII 270 παρθένος ἀγνή dicitur. ¹⁰ Subiectum huius verbi

adposuitque cibum ubique piscem e fonte
 ingentem purum, quemprehendit virgo inlibata,
 15 et hunc dedit amicis edendum perpetuo
 vinum optimum habens, quod mixtum praebet cum pane.
 Haec adstans dictavi Abercius ita inscribenda,
 septuagesimum alterum annum egi revera.
 Haec qui intellegit, oret pro Abercio omnis socius.
 20 Ne quis vero tumulto meo alterum quemvis imponat;
 sin aliter, Romanorum aerario solvet duo milia aureum
 optimaeque patriae Hieropoli mille aureos.

non *παρθένος*, ut putat Wilpert (p. 116), sed *πίστis* esse videtur (Zahn p. 82). ¹¹ Versus 13—16 a Fickero (p. 102 ss.) ita explanantur: Attis a Gallo in flumen expositus a Cybela servatus est (Iulianus, Or. 5, apud Hertlein I p. 214, 6 et 232, 20); Attis autem ab Abercio *ἰχθύς* adpellari potuit, quia Cybela saepe cum Atargatide dea Syria exaequata est, cuius filio *ἰχθύς* nomen erat. (Athanaeus VIII 37, cfr. IV 73); denique Cybelae a Iuliano nomen *παρθένος* inditum est (Op. ed. Hertlein I p. 215, 13); in mysteriis igitur, quae Abercius in itinere fecit, in honorem Attidis pisces cum vino et pane ubique adponebantur (cfr. etiam Wirth, Aus oriental. Chroniken p. 160 ss.). Ita Ficker, cuius interpretatione planum minime fit, cur Abercius piscem, quem *πίστis* adposuit, *πανμεγέθη καθαρόν* dixerit. Dieterich *ἰχθὺν . . . ὃν ἐδράξατο παρθένος ἀγνή* piscem a virgine cultui divino sacrata captum interpretatur (p. 40 s.); morem enim fuisse in quibusdam sacris, ex. gr. Eleusiniis et apud Syros, ut pisces sacri a solis sacerdotibus caperentur et comederentur (Paus. I 38, 1; Athanaeus IX 346). — Tota haec pars tituli Aberciani multo aptius in Christum quam in Attidem mihi quadrare videtur. ¹² i. e. iisdem sacris initiatus.

¹³ In epitaphiis ethnicis eiusmodi preces rarius leguntur: ex. gr. C. I. Gr. 3962: *Χαίρετε δ' οἱ παριόντες καὶ εὐξασθ' ἐσθλ' ὑπὲρ αὐτοῦ*. C. I. L. VI 23295: *‘Elysios precor ut possis invadere campos matronamque colas Ditis Di(tem)que preceris, det sedes ut (honorat)as meritosque (recessus)’*. Apud Christianos vero deprecationes oblationesque pro mortuis iam antiquissimis temporibus usitatissimae erant (Tert., De monog. c. 10; De exhort. cast. c. 11; Cypr., Ep. 66; cfr. Kirsch, Die Akklamationen u. Gebete der altchristl. Grabchriften, Coloniae 1897) et in titulis veteribus multae occurrunt (Kaufmann, Die sepulkralen Jen-seitsdenkm. 55 adn. 5). ¹⁴ Eiusmodi minae in epitaphiis Phrygiis eodem tempore ortis multae leguntur (Monument. eccles. lit., tom. I nr. 2789, 2790, 2793; Cabrol, Dictionnaire d'arch., fasc. 1, 79).

Appendix:

Epitaphium Alexandri.

(Ἐ)κλεκτῆς πό(λε)ως ὁ πολέ(της τ)οῦτ' ἐποίη(σα)
 (ζῶν^a, ἰ)ν' ἔχω φανερ(ῶς) σώματος ἔνθα θέσιν.
 Οὔνομ' Ἀλέξανδρος Ἀντ(ω)νίου μαθητῆς ποιμένος ἄγνοῦ.
 Οὐ μέντοι τύμβῳ τις ἐμῷ ἕτερόν τινα θήσει·
 εἰ δ' οὔν, Ῥωμαίων ταμείω θήσει δισχείλια (χ)ρυσᾶ
 καὶ (χ)ρηστῇ πατρίδι Ἱεροπόλει (χ)εῖλια (χ)ρυσᾶ.
 Ἐγράφη ἔτει τ'¹ μηνὶ ζ' ζόντος^b.
 Εἰρήνη παράγουσιν καὶ μν(ησ)κομένοις περὶ ἡ(μ)ῶν.

Electae civitatis civis hoc feci
 vivus, ut haberem palam corporis ibi sedem.
 Nomine Alexander Antonii discipulus sum pastoris casti.
 Ne quis vero tumulto meo alterum quemvis imponat;
 sin aliter, Romanorum aerario solvet duo milia aureum
 optimaque patriae Hieropoli mille aureos.
 Scriptum est anno CCC, mense VI (me) vivente.
 Pax praetereuntibus, qui meminerint nostri?

^a ζῶν legitur in codicibus epigrammatis Abercii, in stela
 autem Alexandri vix locum habuisse potest; cfr. de Sanctis
 in: Zeitschr. für kath. Theol. 1897, 675 s. ^b i. e. ζόντος.

¹ Annus hic Phrygum 300 est Christi 216.

III. EVANGELIA APOCRYPHA¹.

a. Logia Iesu.

α (ed. Grenfell and Hunt, The Oxyrhynchus papyri I, Lond. 1898, 3).

1. . . . καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβα-
λεῖν τὸ κάροφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ
τοῦ ἀδελφοῦ σου².

2. Λέγει Ἰησοῦς· Ἐὰν μὴ νη-
στεύσητε³ τὸν κόσμον³, οὐ μὴ
εὕρητε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ·
καὶ ἐὰν μὴ σαββατίσητε τὸ σάβ-
βατον⁴, οὐκ ὄψεσθε τὸν πατέρα⁵.

1. . . . et tunc perspicies, ut
educas festucam de oculo fratris
tui.

2. Iesus dicit: Nisi renuntia-
veritis mundo, non invenientis
regnum dei; et nisi observave-
ritis sabbatum, non videbitis
patrem.

^a νηστεύσητε Kipp Gebhardt.

¹ Cfr. Prolegomena p. 9. ² Luc. 6, 42. ³ Accusativus
alias cum verbo νηστεύειν coniunctum non est, sed genetivus; cfr.
Clem. Alex., Strom. III 15 extr.: οἱ τοῦ κόσμου νηστεύοντες. Νηστεύειν τὸν
κόσμον significat: mundo abstinere; cfr. Luc. 14, 33 et 1 Joh. 2, 15:
μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. In libro Pistis Sophia (ed.
Schwartz p. 158) dicit dominus: ἀποτάσσετε κόσμῳ toti et ἕλῃ toti.

⁴ Iust., Dial. c. 12: καὶ σεσαββάτιζε τὰ . . . σάββατα. Harnack (p. 10 ss.)
et Heinrici (Theol. Lit.-Zeitung 1897, 451) σαββατίζειν τὸ σάββατον in
logio altero tropice interpretantur: 'das Leben im Dienste Gottes u.
nach seinem Gesetz heiligen', adpellantes Hebr. 4, 9; Barn., Ep. 2, 6;
15, 1 s., Iust., Dial. c. 12; quibus adsentiri nequeo (ut Esser p. 31).

⁵ Harnack (p. 12): 'Wenn wir auch zugestehen müssen, dass Iesus
vielleicht einmal so gesprochen haben kann, wie unser Spruch ihn
reden lässt, so ist die Annahme doch wahrscheinlicher, dass der Spruch
eine fremde Farbe im Sinne der nachapostolischen Zeit erhalten hat.'

3. Λέγει Ἰησοῦς· Ἐ(σ)την ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου καὶ ἐν σαρκὶ ὤφθην αὐτοῖς καὶ εὗρον πάντας μεθύοντας καὶ οὐδένα εὗρον διψῶντα ἐν αὐτοῖς, καὶ πονεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τοῖς νήοις τῶν ἀνθρώπων, ὅτι τυφλοὶ εἰσιν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν καὶ οὐ βλέπουσιν εἰς τὴν πτωχείαν¹.

4. (Λέγ)ει (Ἰησοῦς· Ὅπ)ου ἐὰν ᾧσιν (β', οὐκ) εἰσὶν ἄθροισ², καὶ (ὁ)που εἷς ἐστιν μόνος, (λέ)γω ἐγώ^a εἰμι μετ' αὐτοῦ· ἔγει(ρ)ον τὸν λίθον καὶ κεῖ εὐρήσεις με, σχίσον τὸ ξύλον καὶ γὰρ ἐκεῖ εἰμι³.

5. Λέγει Ἰησοῦς· Οὐκ ἐστιν δεκτός προφήτης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, οὐδὲ ἱατρός ποιεῖ θεραπείας εἰς τοὺς γινώσκοντας αὐτόν⁴.

3. Iesus dicit: Stabam medio in mundo et in carne visus sum ab eis et omnes inveni ebrios neque quemquam inveni sitientem in eis, et laborat animus meus de filiis hominum, quod caeci sunt mente neque (respiciunt) mendicitatem.

4. Iesus dicit: Ubicunque sunt (duo, ibi sunt cum deo, et ubi unus) est solus, dico: ego sum cum eo; erige lapidem ibique invenies me, scinde lignum et ego ibi sum.

5. Iesus dicit: Non est acceptus propheta in patria sua neque medicus curationes facit eorum, qui eum noverunt.

^a ita primi editores; minus bene Harnack: ᾧσιν, οὐκ εἰσὶν ἄθροισ, καὶ ὥσπερ εἷς ἐστιν μόνος, οὕτω ἐγώ, et Iuelicher: ᾧσιν δύο ἢ τρεῖς, ἐκεῖ εἰσιν μετὰ θεοῦ καὶ εἴ που εἷς ἐστιν μόνος, ἰδοὺ ἐγώ.

¹ Heinrici (Theol. Lit.-Zeit. 1897, 454) ita de hoc logio iudicat: 'eine gnostizierende Vergröberung johanneischer Gedanken, jedoch nicht so weit, wie in den Evangelienschriften der häretisch gewordenen Gnosis'. ² Eph. 2, 12: ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ . . . ἄθροισ ἐν τῷ κόσμῳ. ³ Hoc dictum pantheismo gnostico vix caret. Cfr. Eccl. 10, 9: ἐξαίρων λίθους διαπονηθήσεται ἐν αὐτοῖς, σχίζων ξύλα κινδυνεύσει ἐν αὐτοῖς. Matth. 18, 20: Οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Tatianus, Diatessaron (Ephraem Syr., Evang. conc. exposit. [Resch, Agrapha p. 295]): 'Ubi unus est, ibi et ego sum; ubi duo sunt, ibi et ego ero'. Evang. Evae (apud Epiphan., Haer. 26, 3): Ἐγὼ σὺ καὶ σὺ ἐγώ, καὶ ὅπου ἐὰν ᾦς, ἐγὼ ἐκεῖ εἰμι καὶ ἐν ᾧσιν εἰμι ἐσπαρμένος, καὶ ὅθεν ἐὰν θέλῃς, συλλέγεις με, ἐμὲ δὲ συλλέγων ἑαυτὸν συλλέγεις. ⁴ Prior pars huius dicti Luc. 4, 24 legitur, altera nova quidem sed ab evangeliis non aliena est (cfr. Marc. 6, 5).

6. Λέγει Ἰησοῦς· Πόλις οἰκοδομημένη ἐπ' ἄκρον (ὄ)ρους ὑψηλοῦς καὶ ἐστηρικμένη οὔτε πε(σ)εῖν δύναται οὔτε κρυ(β)ῆναι¹.

7. Λέγει Ἰησοῦς· Ἀκούεις (ἐ)ἰς τὸ ... ἐν ᾧτίον σου² τῷ

6. Iesus dicit: Urbs aedificata supra montem altum et munita neque ruere neque abscondi potest.

7. Iesus dicit: Audis in aurem tuam ...

β. (ed. Grenfell and Hunt l. l. IV, Lond. 1904, 3—9).

1. Οὐ^a τοῖτοι οἱ λόγοι, ο(ὅς) ἐλά-
λησεν Ἰησοῦς³ ὁ ζῶν (Κηφᾶ)^b
καὶ Θωμᾶ καὶ εἶπε(ν· μακάριος
ὁς)^c

ἂν τῶν λόγων τούτων ἀκούσῃ,
θανάτου)

οὐ μὴ γεύσῃται⁴.

Μὴ πανσάσθῳ ὁ ζητῶν, ἕως ἂν
εὕρῃ καὶ ὅταν εὕρῃ, (θαμ-)
βηθεὶς βασιλεύσει^d κα(ὶ ἀναπα-)
ήσεται⁵.

2. Λέγει Ἰησοῦς· Τίνες)
οἱ ἔλκοντες ἡμᾶς (εἰσιν)^f;
Ἡ βασιλεία ἐν οὐρα(νῷ καὶ)^g

1. Tales sermones, quos locutus est Iesus vivus (Cephae) et Thomae, et dixit: Beatus, qui sermones hos audiverit; mortem non gustabit. Ne desinat quaerens dum invenerit, et si invenerit, miratus regnabit et requiescet.

2. Dicit Iesus: Qui sunt, qui trahunt nos? regnum in caelo et volucres caeli. Quid sub terra

^a Οἱ G(renfell) H(unt); Hilg. putat in papyro ante hanc vocem aliquot litteras evanuisse. ^b κύριος GH. ^c ν αὐ- τοῖς πᾶς ὅστις GH. ^d βασιλεύσῃ tab. ^e ἰ βασιλεύσας ἀναπα- GH. ^f εἰς τὴν βασιλείαν, εἰ GH. ^g νῷ ἐστὶν GH.

¹ Matth. 5, 14 desunt καὶ ἐστηρικμένη et οὔτε πεσεῖν. ² Matth. 10, 27: εἰς τὸ οὐδς ἀκούετε. ³ Clem., Ep. I 13: μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ οὗς ἐλάλησεν διδάσκων. ⁴ Joh. 8, 52: ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσῃται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. ⁵ Clem. Alex., Strom. II 9: Ὁ θαυμάσας βασιλεύσει καὶ ὁ βασιλεύσας ἀναπαύσεται. Clem. Alex., Strom. V 14: Οὐ παύσεται ὁ ζητῶν ἕως ἂν εὕρῃ, εὕρων δὲ θαμβηθήσεται, θαμβηθεὶς δὲ βασιλεύσει, βασιλεύσας δὲ ἀναπαύσεται. Haec sententia ex Evangelio sec. Hebraeos petita est; cfr. Hilgenfeld, Evang. extra canonem, Lips. 1884, p. 15.

τὰ πετεινὰ τοῦ οὐροῦ)^a.
 Τί ὑπὸ τὴν γῆν ἐστ(ιν)^b;
 Οἱ ἰχθύες τῆς θαλάσσης ἔλκον-)^c
 τες ὑμᾶς¹, καὶ ἡ βασ(ιλεία)^d
 ἐντὸς ὑμῶν ἐστ(ιν)². Ὅς ἂν εαν-
 τὸν)^e

γνώ^f, ταύτην εὐρή(σει).

Ἐαυτοὺς γνώσεσθε^g.

ὑμεῖς

ἐστε τοῦ πατρὸς τοῦ τελείου)^h.

Γινώσθεⁱ ἑαυτοὺς ἐν (αὐτῷ)^k,

καὶ ὑμεῖς ἐστε ἡ πτό(α)¹(?)³.

Οὐκ ἀποκνήσει ἄνθ(ρωπος δευ-
 τε-)^m

ρῶν ἐπερωτῆσαιⁿ πά(λιν δευτε-)^o,

ρῶν περὶ τοῦ τόπου τῆς βασι-
 λείας)^p.

ὅτι

σετε^q(?) πολλοὶ ἔσονται π(ρῶτοι
 ἔσχατοι)^r,

οἱ ἔσχατοι πρῶτοι⁴ καὶ (εἰ-)^s

σιν.

est? pisces maris trahunt vos,
 et regnum intra vos est; qui-
 cumque se noverit, id inveniet.
 Vosmet ipsi cognoscite; vos
 estis (este) patris perfecti. Co-
 gnoscite vos in ipso, et vos estis
 timor (?). Non tardabit homo
 iterum atque iterum interrogare
 de loco regni; multi enim primi
 novissimi atque etiam novissimi
 primi sunt.

^a αροῦ, καὶ τῶν θηρίων ὅ- GH.

^b ἡ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ add. GH.

^c οἷτοι οἱ ἔλκον- GH.

^d τῶν οὐρανῶν add. GH.

^e καὶ ὅστις

ἂν εαυτὸν GH.

^f γνώ tab. GH.

^g γνώσεσθαι tab.; GH. add.

καὶ εἰδήσετε ὅτι υἱοὶ.

^h τ... GH.

ⁱ γνώσεσθε GH.

^k om. GH.

¹ πτο... λέγει Ἰησοῦς GH.

^m δευτε- om. GH.

ⁿ επερωτησε tab.

^o λιν δευτε- om. GH.

^p βασιλείας om. GH.

^q σῆτες (his temporibus) Hilg.

^r καὶ add. GH Hilg.

^s εἰ om. GH.

¹ Barn., Ep. 6, 18. 19. Sensus est secundum Hilgenfeld: Regnum et aves pneumaticos sursum trahunt, pisces vero psychicos (ὑμᾶς) sub terram trahunt. ² Luc. 17, 21: ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν. Clem. Alex., Paed. III 1: Ἦν ἄρα ὡς ἔοικε πάντων μέγιστον μαθημάτων τὸ γινῶναι αὐτόν· εαυτὸν γὰρ τις εἰς ἀν γνῶν, θεὸν εἴσεται. ³ Animi psychicorum ipse timor sunt (Hilg.). ⁴ Matth. 19, 30 Marc. 10, 31.

3. Λέγει Ἰησοῦς· (τὸ^a μὴ ἔμ-
προσ-) *πρὸς*
θεν τῆς ὀψεώς σου καὶ (κεκρυμμέ-
νον)^b
ἀπὸ σοῦ ἀποκαλυφθήσεται· ἔσ-)^c
τιν κρυπτόν, ὃ οὐ φανε(ρωθήσε-
ται)^d,
καὶ τεθαμμένον, ὃ οὐκ ἐγε(ρωθήσε-
ται)^e.

4. (Ἐξ)ετάζουσιν αὐτὸν οἱ μα-
θηταὶ καὶ)^e
(λέ)γουσιν· Πῶς νηστεύ(σωμεν)^f
(καὶ λυπώ)μεθα καὶ πῶς (ἔξω-)
(μεν) καὶ τί παρατηρή(σω-
μεν)· Λέγει Ἰησοῦς· (Ὅσα
παρατηρ)εῖται μὴ ποιεῖτε
(κατὰ τ)ῆς ἀληθείας ἀν(ιω-
μενοι· Ὁ δ') ἐν ἀ(πο)κεκρυ(μ-
μένῳ νηστεύων μα)κάρι(ός ἐστιν·
ὥστε ἐν ἀποκρυφ)ῳ ἐστ(ίν
λυπείσθαι καὶ νηστεύε)ιν².

3. Quodcumque non ante fa-
ciem tuam et absconditum est
abs te, revelabitur tibi; est ab-
sconditum, quod non revelabitur,
et sepultum, quod non suscita-
bitur.

4. Interrogant eum discipuli
et dicunt: Quomodo ieiunemus
et lugeamus et quomodo nos
geramus et quid observemus?
Dicit Iesus: Quaecumque obser-
vantur, ne faciatis, in veritate
lugentes. Qui vero in abscon-
dito ieiunat, beatus est; itaque
in abscondito sint luctus et ie-
iunium.

b. Fragmentum evangelii secundum Petrum (ed. Bouriant).

I 1. . . τῶν³ δὲ Ἰουδαίων οὐ-
δεὶς ἐνήρατο τὰς χεῖρας οὐδὲ
Ἡρώδης οὐδέ τις τῶν κριτῶν

I 1. . . Indaeorum autem ne-
mo manus lavit neque Herodes
neque quisquam iudicum eius. Et

^a πᾶν τὸ GH. ^b τὸ κεκρυμ. GH. ^c αἱ σοι· οὐ γὰρ ἐσ- GH.
^d ρὸν γενήσεται GH. ^e μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ GH. ^f σομεν GH;
inde ab hac linea GH nihil iam suppleverunt.

¹ Matth. 10, 26 (Luc. 12, 2 Marc. 4, 22) contrarium fere dicit;
quae in hoc tertio logio dicuntur, de psychicis intellegenda sunt.
² Matth. 6, 16s. Iesus discipulos non extrinsecus, sed in abscondito
lugere et ieiunare iubet. ³ Antecedere videntur haec verba: καὶ ὁ
μὲν Πιλιᾶτος ἐνήρατο τὰς χεῖρας.

αὐτοῦ¹. *Κ(αὶ μὴ)*^a *βουληθέντων* *νήρασθαι ἀνέστη Πειλᾶτος*^b. 2. *καὶ τότε κελεύει Ἡρώδης*² *ὁ βασιλεὺς παρ(αλη)μφθῆναι*^c *τὸν κύριον, εἰδὼν αὐτοῖς*³, *ὅτι ἧῶσα ἐκέλευσα ὑμῖν ποιῆσαι, αὐτῷ ποιήσατε*⁴.

II 3. *Ἰσθήκει δὲ ἐκεῖ Ἰωσήφ ὁ φίλος Πειλάτου καὶ τοῦ κυρίου, καὶ εἰδὼς ὅτι σταυρῶσκειν*^d *αὐτὸν μέλλουσιν, ἦλθεν πρὸς τὸν Πειλᾶτον καὶ ᾔτησε τὸ σῶμα τοῦ κυρίου πρὸς ταφὴν*⁴. 4. *Καὶ ὁ Πειλᾶτος πέμψας πρὸς Ἡρώδην ᾔτησεν αὐτοῦ τὸ σῶμα*⁵. 5. *καὶ ὁ Ἡρώδης ἔφη· ἡδελφὲ Πειλᾶτε, εἰ καὶ μὴ τις αὐτὸν ᾔτῃκει, ἡμεῖς αὐτὸν ἐθάπτομεν, ἐπεὶ καὶ σάββατον ἐπιφώσκει· γέγραπται γὰρ ἐν τῷ νόμῳ ἥλιον μὴ δύναι ἐπὶ πεφορνευμένῳ*⁵. *Καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τῷ λαῷ πρὸ μιᾶς τῶν ἁζύμων*⁶, *τῆς ἑορτῆς αὐτῶν*.

III 6. *Οἱ δὲ λαβόντες*⁷ *τὸν κύριον ὄθουν αὐτὸν*^e *τρέχοντες καὶ*

nolentibus iis lavare surrexit Pilatus, 2. et tunc Herodes rex comprehendi dominum iubet dicens eis: Quae vos facere iussi, ei facite.

II 3. Stabat autem illic Ioseph, amicus Pilati dominique, et sciens eos cruci eum esse adfixuros *venit ad Pilatum et petiit corpus domini* sepeliendi causa. 4. Et Pilatus, cum misisset ad Herodem, petiit eius corpus; 5. et Herodes dixit: Frater Pilate, etiamsi nemo eum petiisset, nos eum sepelivissemus, quandoquidem *sabbatum inlucescit*; scriptum est enim in lege, non fas esse solem occidere super occiso. Et tradidit eum populo pridie azyma, diem festum eorum.

III 6. Qui acceptum dominum propellebant currentes et dice-

^a καὶ μὴ Murray.

^b Πειλάτης cod.

^c ita Bouriant,

cfr. Matth. 27, 27 Joh. 19, 16, *παραπεμφθῆναι* Manchot.

^d σταυρῶσκειν est ἀπαξ λεγόμενον, σταυρῶσαι Blass σταυρώσειν Gebhardt.

^e αὐτῶν cod.

¹ Nomen Iesu in hoc evangelio non legitur. ² Iudices Christi sec. hoc evangelium cum seniores Iudaeorum et Pilatus erant tum Herodes, qui solus Christum capitis condemnavit et a quo Pilatus corpus eius petiit (v. 4). ³ i. e. militibus, cfr. Joh. 19, 16. ⁴ In evangeliiis canonicis Ioseph post mortem domini corpus eius a Pilato petiit, neque tamen amicus Pilati fuit. ⁵ Deut. 21, 23. ⁶ Secundum hoc ev. (cfr. v. 58) Iesus die 14. Nisan crucifixus est, quem diem etiam Iohannes (Joh. 18, 28; 19, 31) indicat. ⁷ Joh. 19, 1. 6.

ἔλεγον· 7. Σύρωμεν^{a1} τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐσχηκότες^u. Καὶ πορφύραν αὐτὸν περιέβαλον^b καὶ ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ καθέδραν κρίσεως λέγοντες· „Δικαίως κρῖνε, βασιλεῦ τοῦ Ἰσραήλ“². 8. Καὶ τις αὐτῶν ἐνεγκὼν στέφανον ἀκάνθινον ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ κυρίου, 9. καὶ ἕτεροι ἐστῶτες ἐνέπτυνον αὐτοῦ ταῖς ὄψεσι καὶ ἄλλοι τὰς σιαγόνας αὐτοῦ ἐράπισαν, ἕτεροι καλάμῳ ἐνυσσον αὐτὸν καὶ τινες αὐτὸν ἐμάστιζον λέγοντες· „Ταύτῃ τῇ τιμῇ τιμήσωμεν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ“^u.

IV 10. Καὶ ἤνεγκον δύο κακούργους καὶ ἐσταύρωσαν ἀνὰ μέσον αὐτῶν τὸν κύριον³. αὐτὸς δὲ ἐσιώπα ὡς μηδένα πόνον^c ἔχων⁴. 11. καὶ ὅτε ὠρθώσαν^d τὸν σταν-

bant: 7. Trahamus (inludamus?) filium dei potestatem eius nacti. Et *purpura eum circumdederunt* et imposuerunt eum in cathedram iudicii dicentes: Iuste iudica, rex Israel. 8. Et unus ex iis cum adtulisset *coronam spineam*, posuit in capite domini, 9. et alii stantes *inspuabant* in faciem eius, alii *maxillas* eius percusserunt, alii *arundine* eum pungebant et quidam eum *flagris caedebant* dicentes: Hoc honore honoremus filium dei.

IV 10. Et *adduxerunt duos maleficos* et *cruci adfixerunt in medio eorum dominum*; ipse vero tacebat quasi nullum dolorem habens. 11. Et postquam

^a Bouriant legit εὔρωμεν. ^b περιεβαλλον cod. ^c μηδεν
πονον cod. μηδὲ πόνον Wendland μηδὲν πόνον Zahn μηδένα πόνον
Hartel. ^d εωρθώσαν cod.

^b περιεβαλλον cod. ^c μηδεν

¹ Harnack putat (p. 63) verbum σύρειν (i. e. trahere) hoc loco idem esse ac διασύρειν (i. e. inludere); cfr. Iust., Ap. I 35, 6: διασύροντες αὐτὸν ἐκάθισαν ἐπὶ βήματος καὶ εἶπον· „κρῖνον ἡμῖν“; atqui in Actis Andreae et Matthiae c. 25—28 verba σύρειν et διασύρειν promiscue usurpantur, ita tamen ut significant: trahere; etiam Funk vertit: ‘inludamus filio dei’; at res valde dubia est. ² Cfr. Iust. l. l. Apud Joh. 19, 13 ita est:

‘Ὁ οὖν Πειλᾶτος ἀκούσας τῶν λόγων τούτων ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ βήματος . . . καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις· Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν; atqui auctor evangelii Petrini verbum ἐκάθισεν apud Ioh. sensu transitivo intellexisse videtur, et Harnack (p. 63 s.) hoc sensu revera intellegendum esse censet, cui alii (ut Zahn p. 168 s.) oblocuti sunt. ³ Joh. 19, 18.

⁴ Cfr. Prolegomena p. 12

ρόν, ἐπέγραψαν¹ ὅτι „οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ“. 12. Καὶ τεθεικότες τὰ ἐνδύματα ἔμπροσθεν αὐτοῦ διεμερίσαντο, καὶ λαχμὸν ἔβαλον ἐπ’ αὐτοῖς². 13. Εἷς δὲ τῶν κακούργων ἐκείνων ὠνείδισεν^a αὐτοὺς³ λέγων· „Ἡμεῖς διὰ τὰ κακὰ ἃ ἐποιήσαμεν οὕτω πεπόνθαμεν, οὗτος δὲ σωτὴρ γενόμενος τῶν ἀνθρώπων τί ἡδίκησεν ὑμᾶς“; 14. Καὶ ἀγανακτήσαντες ἐπ’ αὐτῷ ἐκέλευσαν, ἵνα μὴ σκελοκοπηθῇ, ὅπως βασανιζόμενος ἀποθάνοι^{b4}.

V 15. Ἦν δὲ μεσημβρία, καὶ σκότος κατέσχε πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν⁵. καὶ ἐθορυβοῦντο καὶ ἡγωνίον, μήποτε ὁ ἥλιος ἔδν, ἐπειδὴ ἔτι ἔζη⁶. γέγραπται <γὰρ>^c αὐτοῖς ἥλιον μὴ δύναι ἐπὶ πεφονευμένῳ. 16. Καὶ τις αὐτῶν εἶπεν· „Ποτίσατε αὐτὸν χολὴν μετὰ ὄξους“· καὶ κεράσαντες ἐπότισαν. 17. Καὶ ἐπλήρωσαν πάντα καὶ ἐτελείωσαν κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τὰ ἁμαρτήματα. 18. Περιήρχοντο δὲ πολλοὶ μετὰ λύχνων^d.

erexerunt crucem, *inscripserunt*: *Hic est rex* Israel. 12. Et posita *vestimenta* ante eum *diviserunt* et *sortem* duxerunt de eis. 13. Unus autem e maleficis illis exprobravit eis dicens: Nos *propter mala quae fecimus sic patimur*; hic autem servator factus hominum quid mali intulit vobis? 14. Et irati in eum praeceperunt, ne frangerentur crura, ut discruciatu moreretur.

V 15. Erat autem meridies et *tenebrae* occupaverunt universam Iudaeam; et turbabantur pavebantque, ne forte sol occidisset, quoniam adhuc vivebat; nam scriptum est iis, non fas esse solem occidere super occiso. 16. Et *unus ex iis dixit*: *Date ei bibere fel cum aceto*; et postquam miscuerunt, dederunt. 17. Et impleverunt omnia consummaveruntque in caput ipsorum peccata. 18. Circumibant

^a ωνείδησεν cod.

^b ita cod., ἀποθάνη edd. omnes.

^c add.

Bouriant.

^d καὶ add. Gebhardt.

¹ i. e. Iudaei; sec. evang. canonica Pilatus titulum crucis composuit. ² non solum de tunica inconsutili (Joh. 19, 23. 24). ³ i. e. Iudaeos, non alterum maleficum (Luc. 23, 40). ⁴ Contra Joh. 19, 32. ⁵ non super universam terram (Matth. 27, 45 Marc. 15, 33 Luc. 23, 44). ⁶ Haec inepta sunt; Iudaei non solum solem occidisce putant, sed etiam adflificantur de lege violata.

νομίζοντες ὅτι νύξ ἐστὶ καὶ^a ἐπιέ-
σαντο^b. 19. Καὶ ὁ κύριος ἀνε-
βόησε λέγων· ἡ δύναμις μου,
ἡ δύναμις <μου>^c, κατέλειψάς
με^d· καὶ εἰπὼν ἀνελήφθη¹. 20.
Καὶ αὐτοσώρας^d διεράγη τὸ κατα-
πέτασμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερου-
σαλὴμ² εἰς δύο. VI 21. Καὶ τότε
ἀπέσπασαν τοὺς ἥλους ἀπὸ τῶν
χειρῶν τοῦ κυρίου³ καὶ ἔθηκαν
αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἡ γῆ
πᾶσα ἐσεισθη καὶ φόβος μέγας
ἐγένετο⁴. 22. Τότε ἥλιος^e ἔλαμψε
καὶ εὐρέθη ὥρα ἐνάτη· 23. ἐχάρη-
σαν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ δεδώ-
κασιν⁵ τῷ Ἰωσήφ τὸ σῶμα αὐτοῦ,
ἵνα^f αὐτὸ θάψῃ, ἐπειδὴ θεα-
σάμενος ἦν, ὅσα ἀγαθὰ ἐποίησεν.
24. Λαβὼν δὲ τὸν κύριον ἔλουσε
καὶ εἴλησε^g σινδόν^h καὶ εἰσή-
γαγεν εἰς ἴδιον τάφον καλούμε-
νον κῆπον Ἰωσήφ.

autem multi cum lucernis noctem
esse opinati et torquebantur.
19. Et dominus exclamavit di-
cens: Virtus mea, virtus mea,
dereliquisti me! et cum dixisset
adsumptus est. 20. Et ipsa
hora scissum est velum templi
Ierusalem in duas partes. VI 21.
Et tunc extraxerunt clavos e
manibus domini et posuerunt
eum in terra; et terra omnis
mota est et pavor magnus factus
est. 22. Tum sol eluxit et in-
venta est hora nona; 23. gavisii
autem sunt Iudaei et dederunt
Ioseph corpus eius, ut sepeliret
illud, quia viderat, quaecunque
fecerat bona. 24. Acceptum
autem dominum lavit et involvit
sindone et deportavit in pro-
prium sepulcrum, qui dicitur
hortus Ioseph.

^a add. Harnack.

^b ita ego, *επεσαντο* cod. Harnack *ἐπαί-
σαντο* Hilgenfeld καὶ *ἀνέπεσαντο* Lods *ἐπεσάν τε* Robinson Preu-
schen καὶ *νομίζοντες* . . . *ἀνεπαύσαντο* Gebhardt Klostermann.

^c om. cod.

^d ita cod. Klostermann; cfr. Diels, *Parmeni-
des Lehergedicht* 1897, 95; ceteri mutaverunt *αὐτῆς* (*τῆς*)
ὥρας etc.

^e ὁ ἥλιος (?) Gebhardt. ^f *ἵνι* cod. ^g *ἐνείλησε*
Gebhardt Klostermann, cfr. Marc. 15, 46. ^h *σινδων* cod.

¹ Etsi Aquila Ps. 22, 2 vertit: *ἰσχυρὲ μου ἰσχυρὲ μου* et Eusebius
(Dem. evang. X 8, 30) *ἰσχύς μου ἰσχύς μου*, tamen hic locus Docetismum
auctoris testatur (Harnack p. 65 s.; v. Schubert p. 41 ss.). ² Auctor
igitur procul ab hac urbe vivebat.

³ Ut Joh. 20, 25 ss., ita hic
scriptor solas manus Iesu clavis transfixas memorat; etiam in anti-
quissima imagine crucifixi, quae Romae portae s. Sabiniae insculpta
est, clavi pedum desunt.

⁴ Tactu corporis Iesu terra mota est.
⁵ i. e. Iudaei, non Pilatus (Matth. 27, 58).

VII 25. Τότε οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἱερεῖς γνόντες, οἷον κακὸν ἑαυτοῖς ἐποίησαν, ἤρξαντο κόπτεσθαι καὶ λέγειν· ἢ Οὐαὶ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· ἤγγισεν ἡ κρίσις καὶ τὸ τέλος Ἱερουσαλήμ¹. 26. Ἐγὼ δὲ μετὰ τῶν ἐταίρων μου ἐλυπούμην, καὶ τετρωμένοι^a κατὰ διάνοιαν ἐκρυβόμεθα· ἐξητούμεθα γὰρ ὑπ' αὐτῶν ὡς κακοῦργοι καὶ ὡς τὸν ναὸν θέλοντες ἐμπροῆσαι². 27. Ἐπὶ δὲ τοῖς πᾶσιν ἐνηστεύομεν³ καὶ ἐκαθεζόμεθα πενθοῦντες καὶ κλαίοντες νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἕως τοῦ σαββάτου⁴.

VIII 28. Συναχθέντες δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι καὶ πρεσβύτεροι πρὸς ἀλλήλους⁵, ἀκούσαντες ὅτι ὁ λαὸς ἅπας γογγύζει καὶ κόπτεται τὰ στήθη λέγοντες ὅτι ἢ εἰ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ταῦτα τὰ μέγιστα σημεῖα γέγονεν, ἴδετε ὅτι πόσον^b δίκαιός ἐστιν⁶,

VII 25. Tunc Iudaei et seniores et sacerdotes cum cognovissent, quantum mali sibi fecissent, *plangere* et dicere coeperunt: Vae peccatis nostris; adpropinquavit iudicium et finis Ierusalem. 26. Ego vero cum sociis meis dolebam et vulnerato animo delituimus; quaerebamus enim ab eis ut malefici et quasi templum incensuri. 27. Propter haec omnia ieiunabamus et sedebamus *lugentes et flentes* nocte et die usque ad sabbatum.

VIII 28. Cum autem scribae et pharisaei et seniores in unum convenissent certiores facti populum universum murmurare et *pectora percutere* dicentem: 'Si morte eius haec maxima signa facta sunt, videte, quam *iustus sit*', 29. perterriti sunt

^a τετρωμένοι Wilamowitz.

^b ita cum codice Funk Preuschen

πόσον (sine ὅτι) Diels Gebh. Harn. Klostermann.

¹ In antiquissima versione latina (Sangerm. g¹) Luc. 23, 48 ita dilatatur (Sabatier, Bibl. s. latinae versiones antiquae III 372): 'Revertabantur dicentes: Vae nobis, quae facta sunt hodie propter peccata nostra, adpropinquavit enim desolatio Ierusalem'. Etiam in libro Tatiani Diatessaron similia exstabant (Zahn, Tatians Diatessaron p. 215 s., et Moesinger, Ephraems Kommentar zum Diatess. p. 296). Haec vero ex evangelio secundum Petrum emanasse videntur. ² Matth. 26, 61; Act. 6, 14. ³ Luc. 5, 35; Tert., De ieiunio c. 2. ⁴ a tempore, quo dominus captus est a Iudaeis, usque ad sabbatum. ⁵ Matth. 27, 62: πρὸς Πιλάτον. ⁶ Id centurionem dixisse narrat Luc. 23, 47.

29. ἐφοβήθησαν οἱ πρεσβύτεροι^a καὶ ἦλθον πρὸς Πειλᾶτον δεόμενοι αὐτοῦ καὶ λέγοντες· 30. „Παράδος ἡμῖν στρατιώτας, ἵνα φυλάξω-
 <μεν>^b τὸ μνημα αὐτοῦ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, μήποτε ἐλθόντες οἱ μα-
 θηται αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτὸν καὶ ὑπολάβῃ ὁ λαὸς ὅτι ἐκ νεκρῶν ἀνέστη, καὶ ποιήσωσιν ἡμῖν κακὰ^c.
 31. Ὁ δὲ Πειλᾶτος παραδέδωκεν αὐτοῖς Πετρῶνιον τὸν κεντυρίωνα¹
 μετὰ στρατιωτῶν φυλάσσειν τὸν τάφον· καὶ σὺν αὐτοῖς ἦλθον^c
 πρεσβύτεροι καὶ γραμματεῖς ἐπὶ τὸ μνημα· 32. καὶ κυλίσαντες λίθον μέγαν μετὰ^d τοῦ κεντυρίω-
 νος καὶ τῶν στρατιωτῶν ὁμοῦ^e πάντες οἱ ὄντες ἐκεῖ² ἔθηκαν ἐπὶ τῇ θύρᾳ τοῦ μνήματος, 33. καὶ ἐπέχρισαν^f ἐπὶ τὴν σφραγίδας³, καὶ σκηνην ἐκεῖ πῆξαντες ἐφύλαξαν⁴.
 IX 34. Πρωίας δὲ ἐπιφώσκοντος

seniores et venerunt ad Pila-
 tum rogantes eum et dicentes:
 30. Trade nobis milites, ut cu-
 stodiamus monumentum eius *per*
tres dies, ne forte veniant disci-
puli eius et furentur eum et
populus opinetur a mortuis
eum resurrexisse et faciant nobis
 mala. 31. Pilatus vero tradidit
 iis Petronium centurionem cum
 militibus ad custodiendum sepul-
 crum; et cum illis venerunt
 seniores et scribae ad monu-
 mentum; 32. et advolutum lapi-
 dem magnum cum centurione
 militibusque una omnes, qui
 ibi aderant, posuerunt ad ostium
 monumenti, 33. et superunxe-
 runt septem sigilla et taberna-
 culo ibi fixo custodiverunt.
 IX 34. Mane autem inlucescente
 sabbato venit turba a Ierusalem

^a om. (οἱ πρεσβ.) Wilamowitz Gebhardt Klostermann.

^b φυλάξω cod. φυλάξωσιν Robinson Preuschen. ^c οἱ add.

Harnack. ^d κατα cod. ^e ὁμοῦ cod. Usener. ^f ἐπεχρῖ-

σαν cod.

¹ Hoc nomen centurionis alibi non memoratur; Petronius qui-
 dam annis 39—42 praefectus Syriae fuit (Schuerer I 270); in Actis
 Pilati (recensio B, p. 309 Tischendorf²) centurio, qui cruci adsistebat,
 Longinus vocatur, quod nomen postea vulgare fuit. ² Sec. Matth.

27, 60 Ioseph Arimathaeensis id fecit. ³ In Apoc. 5, 1 ss. liber,
 quem solus Agnus aperire potuit, septem sigillis signatus est.

⁴ non solum milites sed etiam Iudaei, quod ab evangeliiis canonicis
 alienum est.

τοῦ σαββάτου ἦλθεν ὄχλος ἀπὸ Τερουσαλήμ καὶ τῆς περιχώρου, ἵνα ἴδωσι τὸ μνημεῖον ἐσφραγισμένον.

35. Τῇ δὲ νυκτὶ¹ ἡ ἐπέφωσκεν ἡ κυριακή², φυλασσόντων τῶν στρατιωτῶν ἀνὰ δύο κατὰ φρουράν, μεγάλη φωνὴ ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ, 36. καὶ εἶδον ἀνοιχθέντας τοὺς οὐρανούς καὶ δύο ἄνδρας κατελθόντας ἐκεῖθεν^a πολὺν φέγγος ἔχοντας καὶ ἐγγίσαντας τῷ τάφῳ. 37. Ὁ δὲ λίθος ἐκεῖνος ὁ βεβλημένος ἐπὶ τῇ θύρᾳ ἀφ' ἐαυτοῦ κυλισθεὶς³ ἀπεχώρησε^b παρὰ μέρος, καὶ ὁ τάφος ἠνοίγη^c καὶ ἀμφότεροι οἱ νεανίσκοι εἰσῆλθον. X 38. Ἰδόντες οὖν οἱ στρατιῶται ἐκεῖνοι ἐξύπνισαν⁴ τὸν κεντυρίωνα καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, παρῆσαν γὰρ καὶ αὐτοὶ φυλάσσοντες, 39. καὶ ἐξηγουμένων αὐτῶν ἃ εἶδον πάλιν ὁρῶσιν ἐξελθόντας ἀπὸ τοῦ τάφου τρεῖς ἄνδρας, καὶ τοὺς δύο⁵ τὸν ἕνα ὑπορρινοῦντας καὶ σταυρὸν ἀκολουθοῦντα αὐτοῖς⁶,

et ex vicinitate, ut viderent monumentum signatum.

35. Nocte autem, qua inlucescerebat dominica, vigilantibus militibus binis in statione, magna vox facta est in caelo, 36. et apertos viderunt caelos *duosque viros* inde *descendentes* cum magnosplendore et adpropinquantes sepulcro. 37. Lapis autem ille, qui iactus erat ad ostium, sua sponte revolutus secessit, et sepulcrum apertum est et ambo iuvenes intraverunt. X 38. Haec cum milites illi vidissent, excitaverunt centurionem et seniores, aderant enim et hi custodientes, 39. cumque narrassent, quae viderant, rursum vident exeuntes e sepulcro tres viros et duos ex iis unum sustinentes, et crucem sequentem eos, 40. et duorum caput pervenientem ad caelum usque, eius autem, qui

^a ἐκεῖθεν cod.

^b ἐπεχώρησε cod. ὑπεχώρησε Robinson.

^c ἐνοιγῆ cod.

¹ Hinc incipit altera pars fragmenti seu historia resurrectionis domini, quae multo fabulosior est quam historia passionis. ² Haec vox Apoc. 1, 10 primum legitur; Matth. 28, 1 ita: ὁπρὲ δὲ σαββάτων

τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων.

³ Matth. 28, 2 angelus revolvit lapidem.

⁴ aliter Matth. 28, 4.

⁵ Hos Moysen et Eliam

fuisse (Matth. 17, 2) coniecit Nestle.

⁶ Crux, quae morte et

ignominia Christum adfecit, ut symbolum victoriae eum sequitur e sepulcro redivivum.

40. καὶ τῶν μὲν δύο τὴν κεφαλὴν χωροῦσαν μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ δὲ χειραγωγουμένου^a ὑπ' αὐτῶν ὑπερβαίνουσαν τοὺς οὐρανοὺς¹. 41. Καὶ φωνῆς^b ἤκουον ἐκ τῶν οὐρανῶν λεγούσης· ἦ Ε-κῆρυξας τοῖς κοιμωμένοις^c; 42. Καὶ ὑπακοὴ ἤκούετο ἀπὸ τοῦ σταυροῦ³ ὅτι ἦ ναί^d.

XI 43. Συνεσκέπτοντο οὖν ἀλλήλοις ἀπελθεῖν καὶ ἐμφανίσαι ταῦτα τῷ Πιλατῷ. 44. καὶ ἔτι διαρροουμένων αὐτῶν φαίνονται πάλιν ἀνοιχθέντες οἱ οὐρανοὶ καὶ ἄνθρωπός τις⁴ κατελθὼν καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ μνήμα. 45. Ταῦτα ἰδόντες οἱ περὶ τὸν κεντυρίωνα νυκτὸς ἔσπευσαν πρὸς Πιλατὸν, ἀφέντες τὸν τάφον ὃν ἐφύλασσον, καὶ ἐξηγήσαντο πάντα ἅπερ εἶδον,

ab illorum manibus ducebatur, superans caelos. 41. Et vocem audierunt e caelo dicentem: Praedicasti dormientibus? 42. Et assensus auditus est a cruce: Ita est.

XI 43. Consilia igitur illi inter se conferebant abeundi et haec manifestandi Pilato; 44. et dum deliberant, rursus aperti adparent caeli et homo quidam descendens et ingrediens in monumentum. 45. Quae cum videsent, ii, qui cum centurione erant, nocte properaverunt ad Pilatum relicto sepulcro, quod custodiebant, omniaque exposuerunt,

^a χειρατωτουμενου cod.

^b φωνη cod.

^c κοινωμενοις cod.

κοιμωμένοις· Bennet Gebhardt.

^d νιναι (pro ὅτι ναί) cod.,

corr. Blass, τὸ ναί Swete.

¹ In evangelio Elcesaitarum legebatur (Hippol., Phil. IX 13, ed. Schneid. p. 462): ὑπὸ ἀγγέλου, οὗ τὸ ὄνομα σχοίνων κδ', . . . τὸ δὲ πλάτος αὐτοῦ σχοίνων δ' καὶ ἀπὸ ὧμου σχοίνων ς'; is angelus filius dei esse dicebatur.

² Agitur hic de descensu Christi ad inferos, cuius testes sunt etiam 1 Petr. 3, 19 s.; Iust., Dial. c. 72; Iren. III 20, 4; IV 22, 1; omnibus hisce locis Christum iustis praedicasse legitur; apostolos iis praedicasse dicit Hermas, Sim. IX 16, Iohannem Baptistam Hippolytus, De antichr. c. 45.

³ Crucem respondere satis mirum est. Hoc evangelium ita res gestas exponit, quasi Christus post resurrectionem statim in caelos adscenderit; hanc sententiam aetate apostolica commune fuisse iudicat Schuerer (Theol. Lit.-Zeit. 1892, 611); quae vero testimonia eius adferuntur (ex. gr. apud v. Schubert, Die Komposition etc. p. 136–140), satis infirma sunt.

⁴ Is est angelus apud Matth. 28, 2.

ἀγωνιῶντες^a μεγάλως καὶ λέγοντες· ἡ Ἀληθὺς υἱὸς ἦν θεοῦ¹. 46. Ἀποκριθεὶς ὁ Πειλᾶτος ἔφη· ἡγὼ καθαρεύω τοῦ αἵματος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὑμῖν δὲ τοῦτο ἔδοξεν². 47. Εἴτα προσελθόντες πάντες ἐδέοντο αὐτοῦ καὶ παρεκάλουν κελεῦσαι τῷ κεντυρίωνι καὶ τοῖς στρατιώταις μηδὲν^b εἰπεῖν ἢ εἶδον^c. 48. ἡ συμφέρει γάρ^d, φασίν, ἡμῶν ὀφλῆσαι μερίστην ἁμαρτίαν ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ μὴ ἔμπεσεῖν εἰς χεῖρας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων καὶ λιθασθῆναι^e. 49. Ἐκέλευσεν οὖν ὁ Πειλᾶτος τῷ κεντυρίωνι καὶ τοῖς στρατιώταις μηδὲν εἰπεῖν^f.

XII 50. Ὁρθρον δὲ τῆς κυριακῆς Μαριάμ ἡ Μαγδαληνή, μαθήτρια τοῦ κυρίου^g — φοβουμένη διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἐπειδὴ ἐφλέγοντο ὑπὸ τῆς ὀργῆς, οὐκ ἐποίησεν ἐπὶ τῷ μνήματι τοῦ κυρίου ἢ εἰώθεσαν^d ποιεῖν αἱ γυναῖκες ἐπὶ τοῖς ἀποθνήσκουσι τοῖς^e ἀγαπωμένοις αὐταῖς^f — 51. λαβοῦσα μεθ' ἑαυ-

quae viderant, valde perturbati et dicentes: Vere filius dei erat. 46. Respondens Pilatus dixit: Equidem mundus sum a sanguine filii dei, vobis vero hoc placuit. 47. Deinde accedentes omnes rogabant eum et hortabantur, ut centurionem militesque nihil dicere iuberet, quae vidissent; 48. conducit enim, inquit, nobis obnoxios esse maximo peccato coram deo magis, quam incidere in manus populi Iudaeorum lapidibusque obrui. 49. Ergo Pilatus centurionem militesque nihil dicere iussit.

XII 50. Diluculo autem diei dominicae Maria Magdalene, discipula domini, — perterrita propter Iudaeos, quoniam flagrabant ira, apud monumentum domini non fecerat, quae facere solebant mulieres morientibus iis, quos diligunt — adsumens secum amicas venit ad monu-

^a ἀπανιωντες cod., corr. Diels.

^b ita cod., μηδενὶ Zahn

Preuschen Klostermann; at cfr. Richter, De anacol. gr. linguae § 33^b, et Kuehner, Gr. Gram. § 359 I 3 c a extr.; cfr. etiam v. 49: μηδὲν εἰπεῖν.

^c ἡ add. Wilamowitz Klostermann.

^d εἰώθεσιν. Wilamowitz.

^e καὶ τοῖς cod. Funk

τοῖς καὶ Klostermann.

^f αυτοῖς cod.

¹ Hoc Matth. 27, 54 de centurione adfert. ² Matth. 28, 11—15 principes Iudaeorum militibus pecuniam dedisse narrat, de Pilato autem tacet.

τῆς τὰς φίλας ἦλθεν ἐπὶ τὸ μνη-
μεῖον ὅπου ἦν τεθείς. 52. Καὶ
ἐφοβοῦντο μὴ ἴδωσιν αὐτὰς οἱ
Ἰουδαῖοι καὶ ἔλεγον· ἤ Εἰ καὶ μὴ
ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἐσταυρώθη
ἐδυνήθημεν κλαῦσαι καὶ κόψα-
σθαι^a, καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ μνη-
ματος αὐτοῦ ποιήσωμεν ταῦτα·
53. τίς δὲ ἀποκλύσει ἡμῖν καὶ
τὸν λίθον τὸν τεθέντα ἐπὶ τῆς
θύρας τοῦ μνημείου, ἵνα εἰσελ-
θοῦσαι παρακαθεσθῶμεν αὐτῷ
καὶ ποιήσωμεν τὰ ὀφειλόμενα;
54. Μέγας γὰρ ἦν ὁ λίθος, καὶ
φοβούμεθα μὴ τις ἡμᾶς ἴδῃ· καὶ
εἰ μὴ δυνάμεθα, καὶ ἐπὶ τῆς
θύρας βάλλωμεν ἃ φέρομεν εἰς
μνημοσύνην αὐτοῦ^c, κλαύσομεν
καὶ κοπόμεθα^d, ἕως ἔλθωμεν εἰς
τὸν οἶκον ἡμῶν^e. XIII 55. Καὶ
ἐπελθοῦσαι^e εὔρον τὸν τάφον ἡ-
νεγργημένον· καὶ προσελθοῦσαι παρ-
έκνυσαν ἐκεῖ, καὶ ὀρώσιν ἐκεῖ τινα
νεανίσκον καθεζόμενον <ἐν>^f μέσῳ
τοῦ τάφου ὥραϊον καὶ περιβεβλη-
μένον στολὴν λαμπροτάτην², ὅστις
ἔφη αὐταῖς· 56. ἤ ἦλθατε; τίνα
ζητεῖτε³; μὴ τὸν σταυρωθέντα
ἐκείνον; ἀνέστη καὶ ἀπῆλθεν· εἰ

mentum, ubi erat positus. 52. Et
timebant, ne viderent se Iudaei,
et dicebant: Quandoquidem illa
die, qua cruci adfixus est, flere
et plangere non potuimus, nunc
quidem ad monumentum eius
haec faciamus; 53. quis autem
revolvat nobis etiam lapidem
positum in ostio monumenti,
ut ingressae adsidamus iuxta
eum et iusta faciamus? 54. Ma-
gnus enim erat lapis et timemus,
ne quis nos videat; et si non
poterimus, ad ostium saltem
fundamus, quae ferimus in me-
moriā eius, et flebimus plan-
gemusque dum venerimus domum
nostram. XIII 55. Et adpropin-
quantes *sepulcrum invenerunt*
apertum et accedentes *inclina-*
verunt se illuc et vident ibi
iuvenem quendam *sedentem* me-
dio in sepulcro, formosum et
amictum splendidissima veste
qui dixit eis: 56. Cur venistis?
quem quaeritis? numquid cruci-
fixum illum? Surrexit et abiit;
si vero non creditis, *inclinate*
vos et videte locum, ubi iace-

^a κοψεσθαι cod.^b καὶ cod., corr. Blass.^c καὶ add.

Harnack Klostermann.

^d κλαύσομεν καὶ κοπόμεθα Harnack

Klostermann.

^e ἀπελθουσαι cod.^f add. Gebhardt.¹ Haec pars sermonis mulierum in evangeliis canonicis omittitur.² Matth. 28, 1 ss.³ Id interrogavit Iesus milites in horto Gethse-
mane (Job. 18, 4).

δὲ μὴ πιστεύετε, παρακύνετε καὶ ἴδετε^a τὸν τόπον ἔνθα ἔκειτο, οὐ οὐκ ἔστιν^b. ἀνέστη γὰρ καὶ ἀπῆλθεν ἐκεῖ ὅθεν ἀπεστάλη^c. 57. Τότε αἱ γυναῖκες φοβηθεῖσαι ἔφυγον.

XIV 58. Ἦν δὲ τελευταία ἡμέρα τῶν ἀζύμων¹, καὶ πολλοὶ τινες ἐξήρχοντο ὑποστρέφοντες εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν² τῆς ἑορτῆς πανσαμένης· 59. ἡμεῖς δὲ οἱ δώδεκα μαθηταὶ τοῦ κυρίου ἐκλαίμεν καὶ ἐλνπούμεθα, καὶ ἕκαστος λνπούμενος διὰ τὸ συμβὰν ἀπηλλάγη εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. 60. Ἐγὼ δὲ Σίμων Πέτρος³ καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφός μου λαβόντες ἡμῶν τὰ λῖνα ἀπῆλθαμεν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἦν σὺν ἡμῖν Λευεὶς ὁ τοῦ Ἀλφαίου⁴, ὃν κύριος⁵.

bat, quia non iam adest; surrexit enim et abiit eo, unde missus erat. 57. Tum mulieres perterritae fugerunt.

XIV 58. Erat autem ultima dies azymorum et multi discesserunt redeuntēs domos suas festo circumacto; 59. nos autem duodecim discipuli domini flebamus et lugebamus et dolentes ea, quae acciderant, suam quisque domum discessit. 60. Ego autem Simon Petrus et Andreas frater meus sumptis retibus nostris abiimus ad mare; et erat nobiscum Levi Alphaei, quem dominus

^a ἰδατε cod.

^b ἔρεστιν Nicholson Wilamowitz.

¹ i. e. dies 21. Nisan. Lods (L'évangile p. 77 s.) et Zahn (p. 162) auctorem τελευταίαν ἡμέραν τῶν ἀζύμων et κυριακὴν (v. 50) confudisse putant; quod improbandum esse videtur propter verba τῆς ἑορτῆς πανσαμένης (v. 58).

² i. e. in Galilaeam; cfr. v. 60 et Joh. 21, 1.

³ Is igitur hoc evangelium composuit. ⁴ i. e. Matthaeus apostolus (Marc. 2, 14 Matth. 9, 9).

⁵ Cfr. Joh. c. 21, quod caput auctorem evangelii huius novisse ex hac narratione patet.

c. Ex Protevangelio Iacobi capita selecta.

I. Ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἦν¹ Ἰωακεὶμ πλούσιος σφόδρα καὶ προσέφερε τὰ δῶρα αὐτοῦ διπλᾶ² λέγων· Ἔσται τῆς περιουσίας μου παντὶ τῷ λαῷ καὶ τὸ τῆς ἀφύσεώς μου κυρίῳ εἰς ἰλασμόν ἐμοί³.
 2. Ἦγγικεν δὲ ἡ ἡμέρα κυρίου ἡ μεγάλη, καὶ προσέφερον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰ δῶρα αὐτῶν. Καὶ ἔστη κατενώπιον αὐτοῦ Ῥουβὶμ⁴ λέγων· Οὐκ ἔξεστίν σοι πρῶτον προσενεγκεῖν τὰ δῶρά σου, καθότι σπέρμα οὐκ ἐποίησας ἐν τῷ Ἰσραὴλ. 3. Καὶ ἐλνπήθη Ἰωακεὶμ σφόδρα καὶ ἀπίει εἰς τὴν δωδεκάφυλον⁵ τοῦ λαοῦ λέγων· Θεάσομαι τὴν δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ ἐγὼ μόνος οὐκ ἐποίησα σπέρμα ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ ἠρεύνησε καὶ εὗρε πάντας τοὺς δικαίους ὅτι σπέρμα ἀνέστησαν ἐν

I. In historiis duodecim tribuum Israel erat Ioachim dives valde et offerebat munera sua dupla dicens: Quod est abundantiae meae, erit totius populi; quod vero est remissionis, erit domino in expiationem mihi.
 2. Adpropinquavit autem dies domini magnus offerebantque filii Israel munera sua. Et adstitit adversus eum Ruben dicens: Non licet tibi primo offerre munera tua, quia semen in Israel non fecisti. 3. Et contristatus est Ioachim valde et accessit ad duodecim tribus populi dicens: Inspiciam duodecim tribus Israel, num ego solus non fecerim semen in Israel. Et scrutatus invenit omnes iustos semen habuisse in Israel, et meminit patriarchae Abraham,

¹ supple: γεγραμμένον ὅτι; sensus est: In historiis seu genealogiis duodecim tribuum erat scriptum de Ioachim. Auctor provocando ad historias fidem facere vult narrationi. ² Non quae lege praescripta erant, sed dupla dona diebus festis offerebat. ³ Sensus est: Quae offero abundanter, prosint omni populo; quae vero offero lege praescripta pro peccato, dominum mihi reddant propitium.

⁴ i. e. unus e tribu Ruben. ⁵ Vox δωδεκάφυλον Act. 26, 7 duodecim tribus Israel significat; hoc vero loco duodecim tribuum genealogiae interpretanda esse videtur, uti iam Postel interpretatus est; recurrit igitur auctor ad verba priora: ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν. Nota est Iudaeorum circa genealogias seu tabulas genealogicas cura (Thilo).

τῷ Ἰσραήλ· καὶ ἐμνήσθη τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ, ὅτι ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς υἱὸν τὸν Ἰσαάκ. 4. Καὶ ἔλυπήθη Ἰωακείμ σφόδρα καὶ οὐκ ἐφάνη τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· ἀλλ' ἔδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἔρημον κακᾶν ἐπῆξε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ καὶ ἐνήστευσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα λέγων ἐν ἑαυτῷ· Οὐ καταβήσομαι οὔτε ἐπὶ βρωτὸν οὔτε ἐπὶ ποτόν, ἕως οὔ ἐπισκέψεται με κύριος ὁ θεός¹ μου καὶ ἔσται μου ἡ εὐχὴ βρῶμα καὶ πόμα.

IV. Καὶ ἰδὼν ἄγγελος κυρίου ἐπέστη λέγων αὐτῇ· Ἄννα Ἄννα, ἐπήκουσε κύριος τῆς δεήσεώς σου, καὶ συλλήψει καὶ γεννήσεις καὶ λαληθήσεται τὸ σπέρμα σου ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ εἶπεν Ἄννα· Ζῇ κύριος ὁ θεός μου, ἐὰν γεννήσω εἴτε ἄρρεν εἴτε θῆλυ, προσάξω αὐτὸ δῶρον κυρίῳ τῷ θεῷ μου καὶ ἔσται λειτουργοῦν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ. 2. Καὶ ἰδὼν ἡλθον ἄγγελοι δύο λέγοντες αὐτῇ· Ἰδὼν Ἰωακείμ ὁ ἀνὴρ σου ἔρχεται μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτοῦ· ἄγγελος γὰρ κυρίου κατέβη πρὸς αὐτὸν λέγων· Ἰωακείμ Ἰωακείμ, ἐπήκουσε κύριος ὁ θεός τῆς

ultimo die deum ei dedisse filium Isaak. 4. Et contristatus est Ioachim valde neque comparuit uxori suae, sed in solitudinem se contulit ibique fixit tentorium suum et ieiunavit dies quadraginta et noctes quadraginta dicens ad se: Non descendam neque ad cibum neque ad potum, dum adspexerit me dominus deus meus, et erit oratio cibus mihi et potus.

IV. Et ecce angelus domini adstitit ei dicens: Anna, Anna, exaudivit dominus precem tuam, et concipies et paries et celebrabitur semen tuum toto orbe. Et dixit Anna: Vivit dominus deus meus, si peperero sive masculum sive feminam, adducam illud munus domino deo meo et erit ministrans ei omnibus diebus vitae suae. 2. Et ecce angeli duo venerunt dicentes ei: En Ioachim vir tuus venit cum gregibus suis; angelus enim domini descendit ad eum dicens: Ioachim Ioachim, exaudivit dominus deus precem tuam; descende hinc; ecce Anna uxor

¹ Solemnis est auctori adpellatio dei κύριος ὁ θεός.

δεήσεώς σου· κατάβηθι ἐντεῦθεν· ἰδοὺ γὰρ ἡ γυνή σου Ἄννα ἐν γαστρὶ λήψεται. 3. Καὶ κατέβη Ἰωακεὶμ καὶ ἐκάλεσεν τοὺς ποιμένας αὐτοῦ λέγων· Φέρετέ μοι ὧδε δέκα ἀμνάδας ἀσπίλους καὶ ἀμώμους καὶ ἔσονται κυρίῳ τῷ θεῷ μου, καὶ φέρετέ μοι δεκαδύο μόσχους ἀπαλούς, καὶ ἔσονται τοῖς ἱερεῦσι καὶ τῇ γερονσίᾳ, καὶ ἑκατὸν χιμάρους παντὶ τῷ λαῷ. 4. Καὶ ἰδοὺ Ἰωακεὶμ ἦκε μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτοῦ καὶ ἔστη Ἄννα πρὸς τὴν πύλην καὶ εἶδε τὸν Ἰωακεὶμ ἐρχόμενον καὶ δραμοῦσα ἐκρεμάσθη εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ λέγουσα· Νῦν οἶδα ὅτι κύριος ὁ θεὸς ἐυλόγησέ με σφόδρα· ἰδοὺ γὰρ ἡ χήρα οὐκέτι χήρα καὶ ἡ ἄτεκνος ἐν γαστρὶ λήψομαι. Καὶ ἀνεπαύσατο Ἰωακεὶμ τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

V. Τῇ δὲ ἐπαύριον προσέφερε τὰ δῶρα αὐτοῦ λέγων ἐν ἑαυτῷ· Ἐὰν κύριος ὁ θεὸς ἱλασθῇ μοι, τὸ πέταλον¹ τοῦ ἱερέως φανερόν μοι ποιήσει. Καὶ προσέφερεν τὰ δῶρα αὐτοῦ Ἰωακεὶμ καὶ προσεῖχεν τῷ πετάλῳ τοῦ ἱερέως, ὥς ἐπέβη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κυρίου, καὶ οὐκ εἶδεν ἁμαρτίαν

tua in utero concipiet. 3. Et descendit Ioachim et vocavit pastores suos dicens: Adferte mihi huc decem agnas immaculatas et inlibatas et erunt domini dei mei, et adferte mihi duodecim vitulos teneros et erunt sacerdotum et seniorum, et centum hircos omni populo. 4. Et ecce Ioachim venit cum gregibus suis et stabat Anna ad portam et vidit Ioachim venientem et accurrens inhaesit in collo eius dicens: Nunc scio dominum deum mihi benedixisse valde; ecce enim vidua non iam vidua sum et sterilis in utero concipiam. Et requievit Ioachim primo die domi suae.

V. Postridie autem obtulit munera sua dicens in se: Si dominus deus placatus erit, lamina sacerdotis manifestum mihi reddet. Et obtulit munera sua Ioachim et animum adtendit ad laminam sacerdotis, cum ascenderet ad aram domini, neque vidit peccatum in se. Et dixit

¹ Erat lamina aurea in fronte summi pontificis, cui insculptum erat: *sanctum domino*; cfr. Ex. 28, 36 et 38.

ἐν ἑαυτῷ. Καὶ εἶπεν Ἰωακείμ·
 Νῦν οἶδα ὅτι κύριος ἰλάσθη μοι
 καὶ ἀφῆκεν πάντα τὰ ἁμαρτή-
 ματά μου. Καὶ κατέβη ἐκ ναοῦ
 κυρίου· δεδικαιωμένος καὶ ἀπῆλ-
 θεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. 2. Ἐπλη-
 ρώθησαν δὲ οἱ μῆνες αὐτῆς,
 ἐν δὲ τῷ ἐνάτῳ μηνὶ ἐγέννησεν
 Ἄννα. Καὶ εἶπεν τῇ μαίᾳ· Τί
 ἐγέννησα; Ἡ δὲ εἶπεν· Θῆλυ.
 Καὶ εἶπεν Ἄννα· Ἐμεγαλύνθη ἡ
 ψυχὴ μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ·
 καὶ ἀνέκλινεν αὐτήν¹. Πληρωθει-
 σὼν δὲ τῶν ἡμερῶν ἀπεσμήξατο²
 Ἄννα καὶ ἔδωκεν μασθὸν τῇ
 παιδί καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα
 αὐτῆς Μαριάμ.

VII. Τῇ δὲ παιδί προσετίθεντο
 οἱ μῆνες αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ διετὴς
 ἡ παῖς καὶ εἶπεν Ἰωακείμ· Ἀνά-
 ξωμεν αὐτήν ἐν τῷ ναῷ κυρίου,
 ὅπως ἀποδοῶμεν τὴν ἐπαγγελίαν,
 ἣν ἐπηγγειλάμεθα, μήπως ἀπο-
 στείλῃ ὁ δεσπότης ἐφ' ἡμᾶς³ καὶ
 ἀπρόσδεκτον γένηται τὸ δῶρον
 ἡμῶν. Καὶ εἶπεν Ἄννα· Ἀναμεί-
 νωμεν τὸ τρίτον ἔτος, ὅπως μὴ
 ζητήσῃ ἡ παῖς πατέρα ἢ μητέρα.
 Καὶ εἶπεν Ἰωακείμ· Ἀναμείνωμεν.
 2. Καὶ ἐγένετο τριετής ἡ παῖς
 καὶ εἶπεν Ἰωακείμ· Καλέσατε τὰς
 θυγατέρας τῶν Ἑβραίων τὰς

Ioachim: Nunc scio dominum
 mihi esse placatum et remisisse
 omnia peccata mea. Et descen-
 dit e templo domini iustificatus
 et discessit domum suam. 2. Im-
 pleti autem sunt menses eius,
 nono autem mense peperit Anna.
 Et dixit obstetrici: Quid peperit?
 Quae respondit: Feminam. Et
 dixit Anna: Magnificatus est
 animus meus hac die; et reclin-
 navit eam. Completis vero die-
 bus purgavit se Anna et dedit
 ubera natae et vocavit nomen
 eius Mariam.

VII. Puellae autem adpone-
 bantur menses eius. Cum autem
 biennis facta esset, dixit Io-
 achim: Introducamus eam in
 templum domini, ut solvamus
 votum, quod fecimus, ne forte
 mittat dominus ad nos et ingra-
 tum fiat munus nostrum. Et
 respondit Anna: Exspectemus
 tertium annum, ne requirat pu-
 ella patrem et matrem. Et dixit
 Ioachim: Exspectemus. 2. Et
 cum facta esset trium annorum
 puella, Ioachim: Vocate, inquit,
 filias Hebraeorum immaculatas

¹ se aut eam i. e. infantem.
 votum reddere cessantes.

² Lev. 12, 5.

³ i. e. ut moneat

ἀμιάντους καὶ λαβέτωσαν ἀνὰ
λαμπάδα καὶ ἕστωσαν καίόμεναι,
ἵνα μὴ στραφῇ ἡ παῖς εἰς τὰ
ὀπίσω καὶ αἰχμαλωτισθῇ^α ἡ καρ-
δία αὐτῆς ἐκ ναοῦ κυρίου. Καὶ
ἐποίησαν οὕτως, ἕως ἀνέβησαν ἐν
τῷ ναῷ κυρίου. Καὶ ἐδέξατο
αὐτὴν ὁ ἱερεὺς καὶ φιλήσας ἐλό-
γησεν αὐτὴν καὶ εἶπεν· Ἐμεγά-
λυνεν κύριος τὸ ὄνομά σου ἐν
πάσαις ταῖς γενεαῖς· ἐπὶ σοὶ ἐπ'
ἐσχάτον τῶν ἡμερῶν^β φανερώσει
κύριος τὸ λύτρον αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς
Ἰσραήλ. 3. Καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ
τρίτου βαθμοῦ τοῦ θυσιαστηρίου,
καὶ ἐπέβαλεν κύριος ὁ θεὸς χάριν
ἐπ' αὐτήν, καὶ κατεχόρευσεν τοῖς
ποσὶν αὐτῆς, καὶ ἡγάπησεν αὐτὴν
πᾶς οἶκος Ἰσραήλ.

VIII. Καὶ κατέβησαν οἱ γονεῖς
αὐτῆς θαυμάζοντες καὶ αἰνοῦντες
τὸν δεσπότην θεόν^γ, ὅτι οὐκ ἐπε-
στράφη ἡ παῖς εἰς τὰ ὀπίσω^δ.
Ἦν δὲ Μαρία ἐν τῷ ναῷ κυρίου
ὥς περισσευρὰ νεμομένη καὶ ἐλάμ-
βανεν τροφὴν ἐκ χειρὸς ἀγγέλου.
2. Γενομένης δὲ αὐτῆς δωδεκα-
ετοῦς, συμβούλιον ἐγένετο τῶν
ιερέων λεγόντων· Ἰδοὺ ἡ Μαρία
ἐγένετο δωδεκαετῆς ἐν τῷ ναῷ
κυρίου· τί οὖν αὐτὴν ποιήσωμεν^ε,

et accipiant singulas lampades
et sint accensae, ne convertatur
puella ad pristina et abducatur
mens eius a templo domini. Et
fecerunt sic, donec ingressae
sunt templum domini. Et ac-
cepit eam sacerdos et osculatus
benedixit ei dixitque: Magni-
ficavit dominus nomen tuum in
cunctis generationibus; in te
ultimis diebus manifestabit do-
minus redemptionem suam filiis
Israel. 3. Et conlocavit (eam)
in tertio gradu arae, et iniecit
dominus deus gratiam ei, et ex-
sultavit pedibus suis et adama-
vit eam tota domus Israel.

VIII. Et descenderunt paren-
tes eius mirantes et laudantes
dominum deum, quod non con-
versa est puella ad pristina.
Erat autem Maria in templo
domini instar columbae educata
et cibum accepit de manu an-
geli. 2. Cum vero facta esset
duodecim annorum, concilium
habitum est sacerdotum, qui
dixerunt: Ecce Maria facta est
duodecim annorum in templo

^α αἰχμαλωτισθήσεται P i. e. papyrus Aegyptius saec. V—VI
(Grenfell, An Alexandrian erotic fragment, Oxon. 1896, 13 ss.).

^β καὶ ἐκ σοῦ add. P.

^γ ἐπαινοῦντες κύριον τὸν θεόν P.

^δ ἐστράφη πρὸς αὐτοὺς ἡ παῖς P.

^ε ποιήσωμεν αὐτὴν P.

μήπως μάνη τὸ ἅγιοσμα κυρίου^a; Καὶ εἶπον τῷ ἀρχιερεῖ^b. Σὺ ἔστηκας ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κυρίου, εἰσελθε^c καὶ πρόσευξαι περὶ αὐτῆς καὶ ὃ ἐὰν φανερώσει σοι κύριος^d, τοῦτο καὶ^e ποιήσωμεν. 3. Καὶ εἰσῆλθεν ὁ ἀρχιερεὺς^f λαβὼν τὸν δωδεκακώδωνα^g εἰς τὰ^h ἅγια τῶν ἁγίων καὶ ἠΰξατο περὶ αὐτῆς. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου ἐπέστηⁱ λέγων αὐτῷ· Ζαχαρία Ζαχαρία, ἔξελθε καὶ^k ἐκκλησίασον^l τοὺς χρηεύνοντας τοῦ λαοῦ, καὶ ἐνεγκάτωσαν ἀνὰ ῥάβδον καὶ ὃ^m ἐὰν ἐπιδείξῃ κύριος σημεῖον, τούτου ἔσται γυνή^m. Ἐξῆλθον δὲ οἱ κήρυκες καθ' ὅλης τῆς περιχώρου τῆςⁿ Ἰουδαίας καὶ ἦχῃσεν ἡ σάλπιγξ κυρίου^o καὶ ἔδραμον πάντες^p.

IX. Ἰωσήφ δὲ ῥίψας τὸ σκέπαρον ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν αὐτῶν· καὶ συναχθέντες συνῆλθον πρὸς τὸν ἀρχιερεῖα λαβόντες τὰς

domini; quid igitur faciamus illi, ne forte inquinetur sanctificatio domini? Et dixerunt pontifici: Tu, qui adstas altari domini, intra et ora pro ea, et quicquid manifestabit tibi dominus, hoc faciamus. 3. Et intravit pontifex accepto dodecacodone in sancta sanctorum et oravit pro ea. Et ecce angelus domini adstitit dicens ei: Zacharia Zacharia, egredere et convoca viduos populi et ferant singuli virgas, et cui ostenderit dominus signum, huius erit uxor. Exierunt autem praecones per omnem viciniam Iudaeae et sonuit tuba domini et accurrerunt omnes.

IX. Ioseph autem abiecta secura exiit obviam iis; congregatique convenerunt ad pontificem sumptis virgis. Accipiens

^a τοῦ θεοῦ ἡμῶν add. P.

Zacharia P.

^c σοῦ (pro σὺ) ἔστηκας ἐνώπιον κυρίου ἐπὶ τὸ θυ-

σιαστήριον εἰσελθε P.

^f ἱερεὺς Ζαχαρίας P.

ⁱ ἦλθεν P.

^k om. P.

^l πάντας add. P.

^m καὶ ἐὰν ἡμῖν κύριος ἐπιδείξει (!) σημεῖον καὶ τούτω ἔσται γυνή P.

ⁿ περιχ. τῆς om. P.

^o om. P.

^p καὶ ἰδοὺ εὐθέως ἔδραμαν πάντες P.

^b καὶ ἐποίησαν τῷ ἀρχιερεῖ λέγοντες·

^d ὁ θεός add. P.

^e om. P.

^g τοῦ δωδεκακωδῶνας P.

^h om. P.

^l πάντα add. P.

^m καὶ ἐὰν ἡμῖν κύριος ἐπιδείξει (!) σημεῖον καὶ τούτω ἔσται γυνή P.

ⁿ περιχ. τῆς om. P.

^o om. P.

^p καὶ ἰδοὺ εὐθέως ἔδραμαν πάντες P.

¹ Hanc vocem δωδεκακώδων Neander intellexit rationale vel pectorale pontificis, in quo erant urim et thumim, Thilo melius tunicam hyacinthinam eiusdem interpretatur, in qua ima erant mala punica (ῥοῖσχοι) et tintinnabula (κώδωνες); cfr. Ex. 28, 31 ss.

ῥάβδους^a. Λαβὼν δὲ ἀπάντων
τὰς ῥάβδους^b εἰσῆλθεν εἰς τὸ
ιερόν καὶ ἠΰξατο^c. Τελέσας δὲ
τὴν εὐχὴν^d ἔλαβε τὰς ῥάβδους
καὶ ἐξῆλθε καὶ ἐπέδωκεν αὐτοῖς^e.
καὶ σημεῖον οὐκ ἦν^f ἐν αὐταῖς.
τὴν δὲ ἐσχάτην ῥάβδον ἔλαβεν
Ἰωσήφ^g, καὶ ἰδοὺ περισσευρὰ ἐξ-
ῆλθεν ἐκ τῆς ῥάβδου καὶ ἐπε-
τάσθη^h ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἰωσήφⁱ.
Καὶ εἶπεν ὁ ἱερεὺς τῷ Ἰωσήφ·
Σὺ κεκλήρωσαι^k τὴν παρθένον
κυρίου παραλαβεῖν εἰς τήρησιν
ἐαυτοῦ. 2. Καὶ ἀντεῖπεν Ἰωσήφ
λέγων· Υἱὸς ἔχω καὶ πρεσβύτης
εἰμί, αὕτη δὲ νεᾶνις^l· μήπως
περίγελως γένωμαι τοῖς υἱοῖς
Ἰσραήλ. Καὶ εἶπεν ὁ ἱερεὺς^m
τῷ Ἰωσήφ· Φοβήθητι κύριον
τὸν θεόν σουⁿ καὶ μνησθήτη ὅσα
ἐποίησεν ὁ θεὸς Δαθὰν καὶ Ἀβει-
ρὼν καὶ Κορέ, πῶς ἐδιχάσθη ἡ
γῆ καὶ κατεπόθησαν^o διὰ τὴν
ἀντιλογίαν αὐτῶν. Καὶ νῦν φο-
βήθητι Ἰωσήφ^p, μήπως ἔσται
ταῦτα ἐν τῷ οἴκῳ σου. 3. Καὶ
φοβηθεὶς Ἰωσήφ^q παρέλαβεν αὐ-
τὴν εἰς τήρησιν ἐαυτοῦ^r. Καὶ

autem omnium virgas intravit in
templum et oravit. Finita oratione
acceptas virgas egressus tradidit
illis; et signum in iis non erat;
ultimam autem virgam accepit
Ioseph, et ecce columba exiit e
virga et volavit super caput
Ioseph. Et sacerdos dixit Ioseph:
Tu sorte electus es, ut acciperes
virginem domini custodiendam
tibi. 2. Et oblocutus est Ioseph
dicens: Filios habeo et senex
sum, ipsa autem est iuvencula;
ne forte ridiculus fiam filiis
Israel. Et dixit sacerdos Ioseph:
Verere dominum deum tuum et
memento, quanta fecerit deus
Dathan et Abiron et Core, quo-
modo diffissa sit terra et devo-
rati sint propter contumaciam
suam. Et nunc timeas Ioseph,
ne forte haec sint domi tuae.
3. Et veritus Ioseph accepit
eam custodiendam sibi. Et dixit
Ioseph ad Mariam: Ecce ac-
cepi te ex templo domini et
nunc relinquo te in domo mea et
vado ad aedificationes meas et

^a ἱερεῖα καὶ λαβόντες τὰς ῥάβδους ἔδωκαν τῷ ἀρχιερεῖ P. ^b δεξάμενος
δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τὴν ... ἐκάστου ... P. ^c εὐξάμενος (sine καὶ) P.
^d προσευχὴν P. ^e ἐξῆλθε καὶ ἐπέδωκεν ἐκάστῳ τὰς ῥάβδους P.
^f ἐφάνη P. ^g εἰ μὴ ἐν τῇ ῥάβδῳ Ἰωσήφ P. ^h ἐπεστάθη P.
ⁱ αὐτοῦ P. ^k ταύτην add. P. ^l ἐστὶ add. P. ^m ἀρχιερεὺς P.
ⁿ κύριον θεόν P. ^o κατεποντίσθησαν πάντες P. ^p κύριον
θεόν add. P. ^q om. P. ^r εἰς τὴν αὐτοῦ τήρησιν P.

εἶπεν Ἰωσήφ τῇ Μαριάμ^a. Ἰδοὺ παρέλαβόν σε ἐκ ναοῦ κυρίου^b καὶ νῦν καταλείπω σε ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ ἀπέρχομαι^c οἰκοδομῆσαι τὰς οἰκοδομάς μου καὶ ἤξω πρὸς σέ· κύριός σε διαφυλάξει.

X. Ἐγένετο δὲ συμβούλιον τῶν ἱερέων λεγόντων· Ποιήσωμεν καταπέτασμα τῷ ναῷ κυρίου. Καὶ εἶπεν ὁ ἱερεὺς· Καλέσατέ μοι παρθένας^d ἀμιάτους^e ἀπὸ τῆς φυλῆς Δαυίδ. Καὶ ἀπῆλθον οἱ ὑπηρέται καὶ ἐζήτησαν καὶ εὔρον ἑπτὰ παρθένας· καὶ ἐμνήσθη ὁ ἱερεὺς τῆς παιδὸς Μαριάμ, ὅτι ἦν ἐκ τῆς φυλῆς Δαυίδ καὶ ἀμίαντος ἦν τῷ θεῷ. Καὶ ἀπῆλθον οἱ ὑπηρέται καὶ ἤγαγον αὐτήν· καὶ εἰσῆγαγον^f αὐτὰς ἐν τῷ ναῷ κυρίου, καὶ εἶπεν ὁ ἱερεὺς· Λάχετέ μοι, τίς νήσει τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀμίαντον καὶ τὴν βύσσον καὶ τὸ σηρικὸν καὶ τὸ ὑακίνθινον καὶ τὸ κόκκινον καὶ τὴν ἀληθινὴν πορφύραν. Καὶ ἔλαχεν τὴν Μαριάμ· ἡ ἀληθινὴ πορφυρά καὶ τὸ κόκκινον, καὶ λαβοῦσα ἀπίει εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. 2. Τῷ δὲ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐσίγησεν Ζαχαρίας καὶ ἐγένετο ἀντ' αὐτοῦ Σαμουήλ,

revertar ad te; dominus te custodiet.

X. Habitu autem est concilium sacerdotum dicentium: Faciamus aulaeum templo domini. Et sacerdos: Vocate mihi, inquit, virgines immaculatas de tribu David. Et abierunt ministri et quaesiverunt et invenerunt septem virgines. Et recordatus est sacerdos de puella Maria, eam esse ex tribu David et immaculatam esse deo. Et abierunt ministri et adduxerunt eam; et introduxerunt eas in templum domini et dixit sacerdos: Sortimini mihi, quae neat aurum et amiantum et byssum et sericum et hyacinthum et coccinum et veram purpuram. Et obtigerunt Mariae vera purpura et coccinum, et accipiens discessit domum suam. 2. Illo autem tempore obmutuit Zacharias et in locum eius successit Samuel, donec fatus est Za-

^a αὐτῇ (om. Ἰωσ. τῇ Μ.) P.

^b τοῦ θεοῦ add. P.

^c γὰρ add. P.

(sine καὶ).

^d ὁκτώ παρθένας τὰς P.

^e τὰς add. P.

^f ἤγαγον — εἰσῆγαγον P.

μέχρις οτον ἐλάλησεν Ζαχαρίας¹. Μαριάμ δὲ λαβοῦσα τὸ κόκκινον ἔκλωθεν.

XI. Καὶ ἔλαβεν τὴν κάλπην καὶ ἐξῆλθεν γεμίσει ὕδωρ² καὶ ἰδοὺ φωνὴ λέγουσα· Χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. Καὶ περιεβλέπετο δεξιὰ καὶ ἀριστερά, πόθεν αὕτη ἡ φωνή, καὶ σύντρομος γενομένη ἀπίει εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς καὶ ἀνέπασεν τὴν κάλπην, καὶ λαβοῦσα τὴν πορφύραν ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτῆς καὶ εἴλκεν αὐτήν². 2. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου ἔστη ἐνώπιον αὐτῆς λέγων· Μὴ φοβοῦ Μαριάμ· εὖρες γὰρ χάριν ἐνώπιον τοῦ πάντων δεσπότου καὶ συλλήψῃ ἐκ λόγου αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἀκούσασα διεκρίθη ἐν ἑαυτῇ λέγουσα· Εἰ ἐγὼ συλλήψομαι ἀπὸ κυρίου θεοῦ ζῶντος καὶ γεννήσω, ὥς πᾶσα γυνὴ γεννᾷ; 3. Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος κυρίου· Οὐχ οὕτως Μαριάμ· δύναμις γὰρ κυρίου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον κληθήσεται υἱὸς ὑψίστου. Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ

charias. Maria autem acceptum coccinum nebat.

XI. Et accepta hydria exiit, ut hauriret aquam; et ecce vox dicens: Ave gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Et circumspiciebat ad dextram et ad sinistram, unde haec vox esset et tremefacta abiit domum suam et deposita hydria purpuraque sumpta consedit in sedili et distraxit purpuram. 2. Et ecce angelus domini adstitit in conspectu eius dicens: Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud dominum omnium et concipies ex verbo eius. Haec vero audiens disceptavit in se dicens: Equidem num concipiam a domino deo vivente et pariam, quomodo quaevis mulier parit? 3. Et angelus domini dixit: Non ita, Maria; virtus enim domini obumbrabit tibi; ideo et quod nascetur ex te sanctum vocabitur filius altissimi. Et vocabis nomen eius Iesum; ipse enim

¹ Auctor fingit Zachariam, patrem Iohannis, summum sacerdotem fuisse. ² Haec fabula, prout in Protevangelio narratur, in tabulis veteribus saepius depicta est, in quibus Maria vel dum ad puteum stat vel domi purpuram net, ab angelo salutata conspicitur; cfr. Kraus, Geschichte der christl. Kunst I (Frib. 1896) 188 s.

Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Καὶ εἶπεν Μαριάμ· Ἴδου ἡ δούλη κυρίου κατενώπιον αὐτοῦ, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου.	salvabit populum suum a pec- catis suis. Et dixit Maria: Ecce ancilla domini coram eo, fiat mihi secundum verbum tuum.
--	---

IV. ACTA S. APOLLONII¹.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ παν-
ευφήμου ἀποστόλου Ἀπολλώ,
τοῦ καὶ Σακκέα². Κύριε εὐλόγη-
σον³.

Ἐπὶ Κομόδου⁴ βασιλέως γενα-
μένου^a διωγμοῦ κατὰ τῶν χρι-
στιανῶν, Περέννιος⁵ τις ἦν ἀνθύ-

*Martyrium sancti pernobilis-
que apostoli Apollo, qui et
Sacceas. Domine benedic!*

Commodo imperante cum per-
secutio contra Christianos orta
esset, Perennis quidam proconsul

Signa: cod. = cod. Paris. gr. 1219 saec. XI. A = versio armenia
a Mechitaristis primum vulgata; Boll. = ed. Bollandistae (An. Boll.
1895, 286); B = Bonnet (An. Boll. 1899, 50); G = ed. v. Gebhardt (Berol.
1902); H = ed. Hilgenfeld (Zeitschr. f. wiss. Theol. 1898, 186) K = ed.
Klette (Lips. 1897); Ki = Kirsch (Theol. Revue 1904, 203); M = ed.
Max (Mogunt. 1903). Lectiones Knopfii (ed. Tub. 1901), cum non dis-
crepent a lectionibus Klettii, non adnotantur.

^a γενομένου M Ki; aor. I ἐγενάμην apud Archimedem et scrip-
tores medii aevi ut Iohannem Malalam et Georgium Syn-
cellum saepius legitur; cfr. Ahrens, Dial. II 305 et H. Step-
hanum, Thes. II, Paris. 1833, 621.

¹ Cfr. Prolegomena p. 15. ² Σακκέας idem videtur esse atque
ascetes; ascetae enim et paenitentes saccea veste utebantur (Harnack
in Theol. Literaturzeit. 1895, 591). ³ Ex hac precatione et v. 47^a
conligitur, haec Acta lectioni ecclesiasticae die natali martyris desti-
nata fuisse. Minus bene Max vertit: Herr sei gepriesen. ⁴ Commo-
dus Christianis non ita infestus fuit eoque imperante multi viri genere
et divitiis inlustres fidem amplexi sunt (Eus., H. e. V 21, 1). ⁵ Tigi-
dus Perennis praefectus praetorio (non proc. Asiae) fuit annis 180—
185 (O. Hirschfeld, Untersuchungen auf dem Gebiete der röm. Ver-
waltungsgesch., Berol. 1877, p. 228 nr. 44); etiam apud Cassium Dio-
nem (lib. 72 c. 9 et 11) nomen Περένιος legitur.

πατος τῆς Ἀσίας. Ἀπολλῶς¹ δὲ ὁ ἀπόστολος, ἀνὴρ ὢν εὐλαβής, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, φοβούμενος τὸν κύριον, συλληφθεὶς προσήχθη.

1. Οὗ προσαχθέντος, Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἀπολλῶ, χριστιανὸς εἶ;²

2. Ἀπολλῶς εἶπεν· Ναί, χριστιανός εἰμι· καὶ διὰ τοῦτο τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς σέβομαι καὶ φοβοῦμαι.

3. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Μετανόησον πεισθεὶς μοι, Ἀπολλῶ, καὶ ὁμοσον τὴν τύχην τοῦ κυρίου ἡμῶν Κομόδου τοῦ αὐτοκράτορος³.

4. Ἀπολλῶς δέ, ὁ καὶ Σακκέας, εἶπεν· Ἀκουσὸν μου νουνεχῶς, Περέννιε, περὶ σεμνῆς καὶ νομίμου ἀπολογίας μέλλοντος ποιῆσθαι σοι τὸν λόγον. Ὁ μετανοῶν ἀπὸ δικαίων καὶ ἀγαθῶν καὶ θαυμασιῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ ἀθέμιτος καὶ ἀνόσιος καὶ ἀληθὺς

Asiae erat. Apollos autem apostolus, vir religiosus, Alexandrinus genere, deum timens, comprehensus adductus est.

1. Quo adducto, Perennis proconsul dixit: Apollo, Christianus es?

2. Apollos respondit: Sane, Christianus sum; et ideo deum qui fecit caelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt, colo et pertimesco.

3. Perennis proconsul dixit: Convertere oboediens mihi, Apollo, et iura per fortunam imperatoris Commodi domini nostri.

4. Apollos autem, qui et Saccneas, respondit: Audi me adtente, Perennis, rite legitimeque defendendi causa verba ad te facturum. Qui a iustis bonis mirandis dei mandatis animum avertit, is exlex et impius et vere atheus est; qui

¹ Ut Ἀπολλῶς hic et passim in hisce Actis graecis corrigendum est: Ἀπολλόνιος, ita Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει suspicione non caret; is, qui Acta adornavit, ratione, quam non satis perspicimus, commotus illud Act. 18, 24 (Ἰουδαῖος δὲ τις Ἀπολλῶς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος) imitatus videtur esse.

² Id unum etiam Vettius Epagathus Lugduni a praeside interrogatus est (Eus., H. e. V 1, 10). ³ Martyrium Polyc. 9, 2: Ὁμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, μετανόησον, εἶπον· Αἶρε τοὺς ἀθέτους.

ἄθεός ἐστιν· ὁ δὲ μετανοῶν ἀπὸ πάσης ἀδικίας καὶ ἀνομίας καὶ εἰδωλολατρείας καὶ διαλογισμῶν πονηρῶν, καὶ φεύγων τὰς ἀρχὰς¹ τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ ὅλως μὴ ἐπιστρέφων ἐπ' αὐτά, ὁ τοιοῦτος δίκαιός ἐστιν. 5. Καὶ πιστευσον ἡμῖν, Περέννιε, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπολογίας, ὅτι τὰς σεμνοπρεπεῖς καὶ λαμπρὰς ἐντολὰς μεμαθήκαμεν ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, τοῦ γινώσκοντος πάντα τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων.

6. Προσέει δὲ καὶ μὴδὲ ὅλως ὁμνῆσαι, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀληθεύειν ὑπ' αὐτοῦ προστετάγμεθα^a. ὅρκος γὰρ μέγας ἐστὶν ἢ ἐν τῷ ναι ἀλήθεια, καὶ διὰ τοῦτο χριστιανῶ ὁμνῆσαι αἰσχρόν· ἐκ γὰρ ψεύδους ἀπιστία καὶ δι' ἀπιστίαν πάλιν ὅρκος. Βούλει δὲ ὁμνῆσαι με ὅτι καὶ βασιλέα τιμῶμεν καὶ ὑπὲρ τοῦ κράτους αὐτοῦ εὐχόμεθα; ἡδέως ἂν ὁμόσαιμι ἀληθεύων τὸν ὄντως θεόν, τὸν ὄντα, τὸν^b πρὸ αἰώνων, ὃν χεῖρες οὐκ ἐποίησαν ἀνθρώπων, τοῦναντίον δὲ αὐτὸς ἀνθρωπον ἀνθρώπων ἔταξεν βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς².

vero ab omni iniuria et licentia et idololatria pravisque cogitationibus se avertit, tyrannidemque peccatorum fugit neque omnino ad ea se confert, is iustus est. 5. Et crede nobis, Perennis, ex hac ipsa defensione, sancta et praeclara praecepta nos didicisse a logo divino, qui novit omnia cogitata hominum.

6. Praeterea neutiquam iurare, sed in omnibus rebus verum dicere ab eo iussi sumus; iurandum enim magnum cum sit veritatis adsertio, Christiano iurare turpe est; nam ex mendacio diffidentia et propter diffidentiam vicissim iusiurandum est. Verum si me iurare vis, nos etiam imperatorem honorare et pro imperio eius orare, libenter iuro obsecrans deum verum, qui est, aeternum, quem manus non fabricatae sunt hominum, qui econtra ipse fecit, ut homo in homines dominaretur in terra.

^a ὑπ' αὐτοῦ προσστ. om. B.

^b om. BG.

¹ Hilgenfeld (p. 199 adn. 1) et Max minus bene vertunt: 'die Anfänge'; cfr. v. 36: ἔπανσεν τὰς ἀρχὰς τῶν ἁμαρτιῶν. ² Egregia est haec Apollonii de iureiurando explanatio. Ut s. Iustinus (Ap. I 16, 5), ita ipse propter Matth. 5, 34 et 37 iurari vetat causam adferens veram, quod iusiurandum ex diffidentia, diffidentia vero ex mendacio oritur;

7. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ὁ λέγω σοι, ποίησον καὶ μετανόησον, Ἀπολλῶ, καὶ θῦσον τοῖς θεοῖς καὶ τῇ εἰκόνι τοῦ αὐτοκράτορος Κομόδου.

8. Ὁ δὲ Ἀπολλῶς μειδιάσας εἶπεν· Περὶ μετανόας καὶ ὄρκου, Περέννιε, δέδωκά σοι τὴν ἀπολογία, περὶ δὲ θυσίας ἄκουσον· Θυσίαν ἀναίμακτον καὶ καθαρὰν ἀναπέμπω καὶ γὰρ καὶ πάντες χριστιανοὶ τῷ παντοκράτορι θεῷ¹ τῷ κυριεύοντι οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάσης πνοῆς, τὴν δι' εὐχῶν μάλιστα (ὑπὲρ νοητικῶν)^a καὶ λογικῶν εἰκόνων τῶν τεταγμένων ὑπὸ τῆς προνοίας τοῦ θεοῦ βα-

7. Perennis proconsul dixit: Quod dico tibi, fac et muta consilium, Apollo, diisque sacrificia et simulacro imperatoris Commodi.

8. Apollos autem subridens dixit: De consilii mutatione et de iureiurando, Perennis, tibi respondi, de sacrificio vero audi: Sacrificium incruentum mundumque offero et ego et omnes Christiani omnipotenti deo, domino caeli et terrae et omnis animantis, quod fit precibus potissimum pro spiritualibus rationalibusque imaginibus, quae providentia dei constitutae sunt,

^a ὑπὲρ νοητ. add. K G M ὑπὲρ νοερώων H; cfr. A: pro incorporeis et rationalibus imaginibus.

at Apollonius non ita iusiurandum detrectat, ut recuset, ne Christianos pro salute regis orare iuret; similiter Tertullianus (Ap. c. 32): Sed et iuramus, sicut non per genios Caesarum, ita per salutem eorum, quae est augustior omnibus geniis. — V. 6 in A ita legitur: 'Bene est non iurare omnino, at in pace et veritate quiescere; nam magnum iusiurandum est veritas ipsa, ideoque indignum est iurare per Christum. Nonne enim diffidentiae causa mendacium est et iuramentum propter diffidentiam? Nunc autem mihi in veritate iurandum est per verum deum, nos et regem amare et preces deo adhibere pro imperatoris salute et imperio.'

¹ Cfr. Orac. Sibyll. VIII 403: τοῦτω θεὸς καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον σὺ τράπεζαν. Verba Apollonii Max (p. 46 s.) de s. eucharistia interpretatur, quod probare non possum; nam a. Apollonius ipse hoc loco dicit id sacrificium fieri precibus; cfr. Iust., Ap. I 13: λόγῳ εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας, ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν, ὅση δύναμις, αἰνοῦντες (θεόν), μόνην ἀξίαν αὐτοῦ τιμὴν ταύτην παραλαβόντες. b. Eadem locutio θυσίαν ἀναίμακτον καὶ καθαρὰν repetitur Act. Apoll. v. 44 et eo loco explicatur 'de precibus, quae funduntur eleemosynis et humanitate'.

σιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς. 9. Διὸ καθ' ἡμέραν κατὰ πρόσταγμα δικαίας ἐντολῆς¹ εὐχόμεθα τῷ κατοικοῦντι ἐν οὐρανοῖς θεῷ ὑπὲρ τοῦ βασιλεύοντος ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ Κομόδου², εἰδότες³ ἀκριβῶς ὅτι οὐχ ὑπὸ ἄλλου τινός, ἀλλὰ ὑπὸ μόνης τῆς τοῦ ἀνικτήτου³ θεοῦ βουλῆς, τοῦ τὰ πάντα ἐνπεριέχοντος^b, ὡς προεῖπον, βασιλεύει ἐπὶ τῆς γῆς.

10. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Δίδωμί σοι ἡμέραν⁴, Ἀπολλώ, ἵνα συμβουλευσῇς σεαυτῷ περὶ τῆς ζωῆς σου⁵.

11. Καὶ μεθ' ἡμέρας τρεῖς ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι⁶· ἦν δὲ πολὺ πλῆθος συγκλητικῶν⁷ καὶ

ut regnarent in terra. 9. Quare cotidie recto mandato iussi deum, qui habitat in caelis, precamur pro Commodο, qui regnat in hoc mundo, scientes probe eum a nullo alio, nisi consilio invicti dei, qui, ut dixi, omnia comprehendit, imperium sortitum esse in terra.

10. Perennis proconsul dixit: Diem tibi do, ut te ipse consulas de vita tua.

11. Et post dies tres eum adduci iussit; aderat autem magna multitudo senatoriorum,

^a εἰδόντες cod. Boll. M. ἐμφανίσαι.

^b ἐμπεριέχοντος M; cfr. supra p. 55:

¹ 2 Tim. 2, 1—3. ² Christianos pro imperatoribus orasse alii testes sunt veteres: Clemens Rom., Ep. c. 61; Iust., Ap. I 17; Tert., Apol. c. 30 et 32. ³ Invictus deus Sol seu Mithras vocari solebat; eodem cognomine imperator Commodus delectabatur, qui etiam unum ex mensibus ἀνίκητον vocari iussit (Cass. Dio, lib. 72 c. 15, 3 et 20, 2).

⁴ Ἡμέρα hoc loco idem est ac χρόνος; nam sequitur: καὶ μεθ' ἡμέρας τρεῖς; cfr. Soph., Ai. 623; Oed. Col. 1215 αἱ μακροὶ ἡμέραι i. e. vita diuturna; Eur., Ion 720 νέα ἡμέρα = νεότης; Trach. 654 ἐπίπονον ἡμέραν. Aliter Mommsen (Sitz. der Berl. Akad. 1894, I 500), qui unum diem Apollonio datum esse censet, id quod etiam ex versione armenia v. 43 conligi potest.

⁵ A: 'Praefectus dixit: Num censes te huc ad philosophandum venisse? At unum diem patiar tibi concedi, ut iis, quae tibi utilia sint futura, perpensis et te sapientem reddas et periculum effugere possis'.

⁶ Hinc incipit actio secunda. ⁷ Cave inde concludas hanc actionem in senatu habitam esse; cfr. Prolegomena nr. 2. 3. 6 p. 16 ss..

βουλευτικῶν¹ καὶ σοφῶν μεγάλων. Καὶ κελεύσας αὐτὸν κληθῆναι εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω τὰ ἄκτα² Ἀπολλῶ. Καὶ ἀναγνωσθέντων αὐτῶν, Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Τί συνεβούλευσας σεαυτῷ³ Ἀπολλῶ;

12. Ὁ δὲ Ἀπολλῶς εἶπεν· Μέμνῃν με θεοσεβῆ; καθὼς ἐν τοῖς ἄκτοις λογισάμενος ἡμᾶς ὤρισας^b.

13. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Διὰ τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου⁴ συμβουλεύω σοι μετανοῆσαι καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν τοὺς θεοὺς, οὓς πάντες ἄνθρωποι σέβομεν καὶ προσκυνοῦμεν, καὶ ζῆν σε μεθ' ἡμῶν.

14. Ἀπολλῶς εἶπεν· Ἐγὼ μὲν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου γινώσκω, Περέννιε, ἐγενόμην δὲ θεοσεβῆς, ἵνα μὴ σέβωμαι εἰδῶλα χειροποίητα. Διὸ οὐ μὴ προσκυνήσω χρυσοῦν ἢ ἄργυρον ἢ χαλκὸν ἢ σίδηρον ἢ ξυλίνους καὶ λιθίνους θεοὺς ψευδωνύμους, οἵτινες οὔτε βλέπουσιν οὔτε ἀκούουσιν, οὔτε ἔργα τεκτόνων καὶ χρυσοκόων καὶ τορνευτῶν εἰσιν, γλυφαὶ χει-

consiliariorum, doctissimorum virorum. Quo citari iusso dixit: Recitentur acta Apollo! Et recitatis illis Perennis proconsul: Quid, inquit, statuisti apud animum, Apollo?

12. Apollos autem respondit: Servare pietatem, sicuti in actis pensans nos terminasti.

13. Perennis proconsul dixit: Propter senatus consultum tibi suadeo, ut ad bonam frugem te recipias et colas adoresque deos, quos omnes homines colimus, vivasque nobiscum.

14. Apollos respondit: Equidem senatus consultum novi, Perennis, dei autem cultor factus sum, ne colerem simulacra manibus facta. Itaque nunquam adorabo aurum vel argentum vel aes vel ferrum vel ligneos lapideosque deos falso dictos, qui neque vident neque audiunt, quia opera opificum et aurificum et tornatorum sunt, scul-

^a εαυτῷ cod.; cfr. v. 10.

^b ἀπολογησάμενος ἡμᾶς ὤρισα B.

¹ Hi ex consilio imperatoris fuisse videntur; cfr. C I Gr. nr. 5895: *M. Ἀνθήλιον Παπίριον Διονύσιον ... σύμβουλόν τε τοῦ Σεβαστοῦ*, et Mommsen, *Röm. Staatsrecht* II 2 (Lips. 1877) 948 ss.

³ A minus recte: Quidnam tibi consilii dedi?

νοὺς μὴ εἶναι; Proleg. nr. 3, p. 17.

² i. e. actionis prioris.

⁴ Cfr. v. 23: *χρυσια-*

ρῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ κινήθη-
σονται ἀφ' ἑαυτῶν¹. 15. Θεῷ
δὲ τῷ ἐν οὐρανοῖς λατρεύω καὶ
αὐτῷ μόνῳ προσκυνῶ, τῷ πᾶσιν
ἀνθρώποις ψυχὴν ζωσαν ἐμφυσή-
σαντι^{a 2} καὶ πᾶσι τὸ ζῆν καθ'
ἡμέραν ἐπαντιλοῦντι^b. 16. Οὐ μὴ
οὖν ταπεινώσω ἑμαυτὸν, Περέν-
νιε, οὐδὲ ὑπὸ τὰ κυλλότερα ῥίψω·
αἰσχροπρεπὲς γάρ ἐστιν προσκυ-
νεῖν ἢ τὸ ἰσότημον ἀνθρώπων, ἢ
τὸ γοῦν ἑλάττον δαιμόνων.

Ἀμαρτάνουσι γὰρ ταπεινότατοι
ἄνθρωποι³, ὅταν προσκυνοῦσι^c
ταῦτα ἃ τῇ ἔξει συνέχεται, λίθου
ψυχρὸν ἔκκρισμα καὶ ξύλον ξηρὸν
καὶ μέταλλον ἀργόν καὶ ὀστέα
νενεκρωμένα· τίς ὁ λῆρος τῆς
ἀπάτης ταύτης; 17. Ὅμοίως λε-
κάνην Αἰγύπτιοι τὴν παρὰ πολ-
λοῖς καλουμένην ποδονίπταν^d μετὰ
ἐτέρων πολλῶν μυσερῶν προσκυ-
νοῦσιν⁴. τίς ὁ λῆρος τῆς ἀπαι-

pturae manuum hominum, neque
per se movebuntur. 15. Deo
autem, qui est in caelis, servio
eumque solum adoro, qui om-
nibus hominibus animam viven-
tem inspiravit omnibusque vitam
cotidie largitur. 16. Quare mi-
norem me non faciam, Perennis,
neque inter rudera me abiciam;
ignominiosum enim est adorare,
quod vel par hominibus vel in-
ferius saltem est daemonibus.

Delinquunt enim humillimi
homines adorantes ea, quae arte
composita sunt: lapidis frigidam
excisionem et lignum aridum et
metallum durum ossaque mortua;
quae insulitas fraudis huius-
modi? 17. Item pelvim Aegyptii,
quae apud multos lavandis pedi-
bus destinata vocatur, cum mul-
tis aliis rebus foedis adorant;
quae insulitas ruditatis huius?

^a ἐμφυσήσαντι M.

cfr. v. 33 καὶ δοκεῖς.

^b ἐναντιλοῦντι G.

^d ποδονίπταν B.

^c προσκυνῶσι K G,

¹ Ps. 113, 11—15; Ier. 10, 14; Ep. ad Diognetum 2, 2—5.
² Gen. 2, 7.

³ Idololatrās auctor in quattuor partes dividit; alii
adorant res prorsus inanimas vel exanimatas (v. 16^b—19), alii plantas
(v. 20), alii bestias (v. 21), alii daemones, qui olim fuere homines (v. 22).

⁴ Hoc idolum ab Amasi ex pelvi fracta factum et idoneo loco con-
locatum ab Aegyptiis magna cum reverentia cultum esse narrat
Herodotus (II 172); idem cavillantur ex Christianis Athenagoras
(Suppl. c. 26), Theophilus (Ad Aut. I 10), Minucius Felix (Oct. 23, 12),
Ps.-Clemens (Hom. X 8). — In A v. 17 ita legitur: Aegyptii errantes
adorabant cepe.

δευσίας ταύτης; 18. Ἀθηναῖοι δὲ
ἔτι καὶ νῦν βοὸς κρανίον χαλκοῦν
σέβουσιν, Τύχην Ἀθηναίων αὐτὸ
καταφωνοῦντες¹. ὥστε^a τοῖς ἰδί-
οις^b εὖχεσθαι οὐχ οἷόν τε². ἃ
μάλιστα τοῖς πεποιθόσιν^c αὐτοῖς
ζημίαν τῇ ψυχῇ φέρειν δοκεῖ.
19. Τί γὰρ διαφέρει ταῦτα πηλοῦ
πεφρυγμένου καὶ ὀατρᾶκου θρυ-
πιόμενου; Δαιμόνων δὲ ἀγάλμα-
σιν εὖχονται ἃ^d οὐκ ἀκούουσιν
ὥσπερ ἀκούοιεν^e, <ὥσπερ>^f οὐκ
ἀπαιτοῦσιν οὐκ ἀποδιδούσιν^g.
Ὅντως γὰρ αὐτῶν τὸ σχῆμα
ἔφενυσται· ὅτι γὰρ ἔχουσιν καὶ

18. Athenienses autem hodieque
bovis caput aeneum colunt, For-
tunam Atheniensium eam adpel-
lantes; ita ut privatis orare non
liceat (?); quae maxime creden-
tibus ipsis damnum animi ferre
videntur. 19. Quid enim haec
differunt ab argilla torrefacta
testaque conficta? Daemonum
enim simulacris supplicant, quae
non audiunt, quasi audiant, quasi
non postulantes non tribuunt.
Revera enim eorum figura emen-
tita est; aures enim habent et
non audiunt, oculos habent et

^a ὥς B. ^b θεοῖς add. K G. ^c πεποιθῶσιν cod. M. ^d om.
Patin G M; pluralis verbi post neutrum plur. saepe legitur,
ex. gr. Xen., An. I 2, 23. ^e ἀκούωμεν cod. ἀκούομεν K G.
^f om. cod. K H Ki ὥς M. ^g ἀποδίδουσιν cod. K M.

¹ Paus. I 24, 2: Ἔστι δὲ καὶ ταῦρος ἀνάθημα τῆς βουλῆς τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ἐφ' ὅτῳ δὴ ἀνέθηκεν. Hesychius s. v. βοῦς ἐν πόλει. Per hunc bovem Athenienses iurare solebant; cfr. Lucilium, Sat. fragm. 339 (Lachm.): ῥῆ τὸν in arce bovem descripsi magnifice' (Buecheler in Rhein. Mus. 1883, 133). — In A v. 18 ita: 'Athenienses autem caput ex aere factum adhuc adorant, illud suae civitatis Fortunam adpellantes, quod loco sacro conlocarunt prope statuas Iovis et Herculis, ut id precibus venerarentur'. ² Hic locus paene desperatus est. Hilgenfeld tentavit: ὥστε τοῖς χοῖδοις εὖχεσθαι οὐκ οἷονται; Klette post ἰδίοις addit θεοῖς; Max vertit: so dass sie sich ihrer eigenen Dinge nicht rühmen können (at verbum εὖχεσθαι, si significat 'gloriarī', cum infinitivo, non cum dativo componitur!). Haec omnia non placent; fortasse sententia ὥστε etc. ad Τύχην Ἀθηναίων referenda et sensus est: 'ita ut pro propriis rebus (seu pro fortuna secunda) orare non liceat'. ³ Hunc locum primus emendavit Patin (p. 147 ss.) ex Heraclito, fragm. 126: καὶ τοῖς ἀγάλμασι δὲ τουτέοισι εὖχονται . . . οὐκ ἀκούουσι ὥσπερ ἀκούοιεν, οὐκ ἀποδιδούσι ὥσπερ οὐκ ἀπαιτοῖεν. Eum secuti sunt v. Gebhardt et Max.

οὐκ ἀκούουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσιν
καὶ οὐχ ὀρῶσιν, χεῖρας ἔχουσιν
καὶ οὐκ ἐκτείνουσιν^a, πόδας ἔχου-
σιν καὶ οὐ βαδίζουσιν· τὸ γὰρ
σχῆμα τὴν οὐσίαν οὐχ ὑπαλλάτ-
τει¹. Καταγελῶν^b δέ μοι δοκεῖ καὶ
Σωκράτης Ἀθηναίων τὴν πλάτα-
νον ὀμνύναι², ξύλον τὸ^c ἄγριον^d.

20. Ἄνω^e πάλιν δεύτερον εἰς
οὐρανοὺς ἁμαρτάνουσιν ἄνθρω-
ποι, ὅταν προσκυνοῦσιν^f αὐτοὶ
ταῦτα ἃ τῇ φύσει συνέχεται, τὸ
κρόμμυον καὶ τὸ σκόροδον —
τῶν Πηλουσίων θεός^g —, ἅτινα
πάντα εἰς κοιλίαν χωρεῖ καὶ εἰς
ὄχετον ἐκβάλλεται³.

21. Ἄνω^e τρίτον εἰς οὐρανὸν

non vident, manus habent et
non extendunt, pedes habent et
non ambulant; figura enim na-
turam non mutat. Deridens
autem Athenienses etiam Socra-
tes per platanum mihi iurasse
videtur, lignum illud silvestre.

20. Sursum rursus secundo in
caelos homines delinquant,
quando ipsi ea adorant, quae
naturali incremento praedita
sunt, cepe et porrum — Pelusiotarum
deus —, quae omnia in
ventrem abeunt et in cloacam
eiciuntur.

21. Sursum tertio in caelum

^a κτείνουσιν cod. τείνουσιν Boll.

^b καταγελῶν cod. Boll. M.

^c τι B.

^d ἄγρόν A H.

^e Ἀῦ Wachsmuth KM, om. B;

ante Ἄνω addit H: Ἀνθρώποι πρῶτον μὲν εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτάνουσιν
εἰδωλολατρῶντες.

^f προσκυνῶσιν K G.

^g θεούς B G.

¹ i. e. figura hominis naturam lapidis non mutat naturam hominis tribuendo; minus bene vertit Klette: die Gestalt belebt nicht den Stoff.

² Theophilus, Ad Aut. III 2: ἢ Σωκράτην τὸ ὀμνύνει τὸν κίνα καὶ τὴν χῆνα καὶ τὴν πλάτανον. Philostratus, Vita Apoll. VI 19: Ἐγένετό τις Σωκράτης Ἀθηναῖος ἀνόητος, ὃς τὸν κίνα καὶ τὸν χῆνα καὶ τὴν πλάτανον θεοὺς τε ἡγρεῖτο καὶ ὤμνν. Tert., Ad nat. I 10: Denique et Socrates in contumeliam eorum quercum et canem et hircum iurat (Klette). — In A ita: 'Socratem quoque censeo Athenienses derisui habuisse, cum in arborem platani et in canem et in lignum siccum iuraverit'.

³ Plinius, Nat. hist. XIX 6, 101: Allium cepasque inter deos in iureiurando habet Aegyptus. Iuvenalis, Sat. XV 9: 'Porrum et cepas nefas violare et frangere morsu; o sanctas gentes, quibus haec nascuntur in hortis numina!' Cepe Aegyptii et maxime Pelusiotae non comedebant; cfr. Wiedemann, Herodots 2. Buch, Lips. 1890, 472

ἀμαρτάνουσιν ἄνθρωποι, ὅταν προσκυνοῦσιν^a αὐτοὶ ταῦτα ἃ τῇ αἰσθήσει συνέχεται, ἰχθὺν¹ καὶ περιστεράν², Αἰγύπτιοι^b κύνα καὶ κννοκέφαλον³, κροκόδειλον καὶ βοῦν, ἀσπίδα καὶ λύκον, τῶν ἰδίων ἀπεικονίσματα^c τρόπων⁴.

22. Ἄνω^d τέταρτον εἰς οὐρανὸς ἀμαρτάνουσιν ἄνθρωποι, ὅταν προσκυνοῦσιν^a αὐτοὶ ταῦτα ἃ τῷ λόγῳ συνέχεται, ἀνθρώπους δαίμονας ὄντας τῇ ἐνεργείᾳ· θεοὺς λέγουσιν τοὺς ὄντας^e τὸ πρὶν ἀνθρώπους, ὡς ἐξελέγχουσιν οἱ παρ' αὐτοῖς^f μῦθοι· Διόνυσον γὰρ φασιν διασπώμενον καὶ Ἡρακλέα ἐπὶ πυρὸς^g ἀγόμενον^h ζῶντα, τὸν δὲ Δίαν θαπτόμενονⁱ ἐν Κρήτῃ⁵· οἷσπερ ἀκολούθως

homines delinquant, quando ipsi ea adorant, quae sensu praedita sunt: piscem columbamque, Aegyptii canem et cynocephalum, crocodilum bovemque, aspidem lupumque, imagines suorum morum.

22. Sursum quarto in caelum delinquant homines, quando adorant ipsi ea, quae ratione praedita sunt: homines, qui ut daemones operantur; deos vocant eos, qui prius homines fuerunt, id quod eorum fabulae probant; Dionysum enim dicunt laceratum et Herculem super ignem ductum vivum, Iovem autem sepultum in Creta; hisce congruenter cinnata sunt nomina in fabulis,

^a προσκυνῶσιν K G.

^b om. B G.

^c ita B G, ἀπεικόνισμα

cod. et ceteri.

^d Ἀὐ Wachsmuth K M, -om. B.

^e ὄντως

Patin.

^f αὐτοὺς cod. Boll.

^g πυρᾶς B.

^h ἀλώμενον

Boll. M αἰθόμενον H.

ⁱ διαθαπτόμενον Boll. Δία θαπτ. G.

¹ Pisces pro sacris habiti cum in Aegypto et Graecia tum in Syria colebantur; cfr. Paus. I 38, 1; Juvenal. XV 7; Wiedemann l. l. 175 ss.; Dieterich, Die Grabschrift des Aberkios 40 adn. 1.

² Columba Syris propter Dercetum deam sacra erat; cfr. Athenag., Suppl. c. 30: ἡ θνητὴ τῆς Δερκετοῦς Σεμίραμις, λάγνος γυνὴ καὶ μαιωφόνος, ἔδοξε Συρία θεὸς καὶ διὰ τὴν Δερκετὶ καὶ τὰς περιστεράς καὶ τὴν Σεμίραμιν σέβουσι Σύροι· τὸ γὰρ ἀδύνατον, εἰς περιστεράν μετέβαλεν ἡ γυνή, ὁ μῦθος παρὰ Κτησίᾳ.

³ Cynocephalus est species simiae.

⁴ A: 'Etiam piscem et columbam et canem et lapidem et lupum coluerunt et unusquisque opera inventionis suae est veneratus'.

⁵ Hanc de diis sententiam primus apud veteres defendit Euhemerus Messenae natus, qui scripsit anno circiter 300 a. Chr.; eum Apollonius hoc loco secutus videtur esse (Patin p. 151). Eandem sententiam carpunt Athenagoras (Suppl. c. 26)

συνεζήτῃται^a τὰ ὀνόματα^b διὰ
τοὺς μύθους, <δι'> ὧν^c καὶ αὐτὰ
τὰ ὀνόματα γινώσκεται¹. Διὰ
τὸ^d δυσσεβῆς^e αὐτῶν μάλιστα
παραιτοῦμαι^f.

23. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος
εἶπεν· Ἀπολλῶ, τὸ δόγμα τῆς
συνκλήτου ἐστὶν χριστιανὸς μὴ
εἶναι².

24. Ἀπολλῶς δέ, ὁ καὶ Σακ-
κέας, εἶπεν· Ἄλλ' οὐ δύναται
νικηθῆναι τὸ δόγμα τοῦ θεοῦ
ὑπὸ δόγματος ἀνθρωπίνου· ὅσω
γὰρ τοὺς εἰς αὐτὸν πεποιθότας
ἀδίκως ἀποκτενοῦσιν^g ἀκρίτως
τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας, τοσοῦτ' ἢ
μᾶλλον πλήθος ὑπὸ τοῦ θεοῦ

ex quibus et ipsa nomina nos-
cuntur. Propter improbitatem
potissimum eorum eos reicio.

23. Perennis proconsul dixit:
Apollo, senatus consultum est,
Christiani ne sint.

24. Apollos, qui et Saccceas,
respondit: At vinci non potest
decretum dei decreto humano;
quo magis enim ii, qui ei con-
fidunt, iniuste interficiuntur in-
demnati, qui nihil faciunt mali,
eo magis numerus a deo auge-
tur. 25. Verum cognoscere te

^a συνεζήτῃται Boll. ^b γεννήματα K. ^c δι' ὧν Patin G M
ὧν cod. K H Ki. ^d διὸ Patin. ^e ἀσεβῆς H. ^f παραιτού-
μενα B. ^g ita H Ki ἀποκτενοῦσιν cod. ἀποκτείνουσιν B ἀπο-
κτείνουσιν ceteri. ^h τοσοῦτον cod. Boll. M.

et Theophilus (Ad Aut. II 34). De Iove in Creta sepulto cfr. Tatia-
num (Or. c. 27) et Lactantium (Inst. div. I 11).

¹ Sensus est: Ex iis, quae dii, quo tempore erant homines,
fecerunt, eorum nomina deprompta sunt et ea ipsa nomina ex fabulis
intelleguntur. Hunc sensum primus enucleavit Patin (p. 151 s.), qui
ὧν mutavit in δι' ὧν. Male verterunt Klette: 'Mit ihnen zusammen-
gehörig sind zugleich ihre Nachkommenschaften (γεννήματα) in Ver-
anlassung der Mythen ermittelt, deren Namen auch selbst bekannt
sind', et Hilgenfeld (p. 202): 'Ihre Namen werden zusammengesucht
wegen der bei ihnen gangbaren Mythen, auch ihre (wirklichen, nicht
mythischen) Namen sind bekannt.' ² Tert., Ap. c. 4: Iam primum
quam dure definitis dicendo: non licet esse vos. — A: 'Praefectus
ait: Nimium es philosophatus et nos in tui admirationem rapuisti,
illud tamen nescivisti, Apolloni, hoc senatum statuuisse, ut nusquam
gentium Christiani adparerent.'

μηκύνεται¹. 25. Γινώσκειν σε δὲ^a θέλω, Περέννιε, ὅτι καὶ ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἐπὶ συγκλητικούς καὶ ἐπὶ τοὺς ἔχοντας ἐξουσίαν πολλήν καὶ ἐπὶ πλουσίους καὶ πτωχοὺς καὶ ἑλευθέρους καὶ δούλους καὶ μεγάλους καὶ μικροὺς καὶ σοφοὺς καὶ ἰδιώτας ἓνα θάνατον ὥρισεν ὁ θεὸς ἐπὶ πάντων καὶ δίκην μετὰ θάνατον ἔσεσθαι ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους².

26. Διαφορὰ δὲ ἔστιν θανάτου· διὰ τοῦτο οἱ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου³ μαθηταὶ καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκουσι ταῖς ἡδοναῖς⁴, κολλάζοντες τὰς ἐπιθυμίας δι' ἐγκρατείας, βουλόμενοι κατὰ τὰς θείας ζῆν ἐντολάς· καὶ πίστευσον ἡμῖν ἀληθῶς, Περέννιε, ὅτι μὴ ψευδομεθα· ἔστιν γὰρ οὐδ' ἐν μόριον ἡδονῆς ἀκολάστου παρ' ἡμῖν, πᾶσαν δὲ μᾶλλον αἰσχροὺς θεῶν ἐξορίζομεν ἐξ ὀφθαλμῶν^b κολάκων^c, ὅπως ἄτρωτος ἡμῶν <ἡ

volo, Perennis, et in reges et in senatores eosque, qui multum habent potestatis, et in divites et in pauperes, et in liberos et in servos, et in magnos et in parvos, et in doctos et in indoctos, unam in omnes mortem statuisset deum iudiciumque post mortem fore de omnibus hominibus.

26. Differentia autem est mortis; ideo discipuli eius, qui fuit apud nos, logi cotidie moriuntur voluptatibus, libidines continentia castigando, secundum divina vivere volentes praecepta. Et certe crede nobis, Perennis, nos non mentiri; nam ne una quidem particula voluptatis indomitae apud nos est, imo omnem turpem adspectum ex oculis blandis relegamus, ut inviolatus animus noster maneat.

^a δὲ σε K G.

^b post ὀφθαλμῶν addunt ἡμῶν καὶ ἐξ ὧτων ἡμῶν ὡσαύτως πάντα λόγον K G propter A: 'nulli oculi impudici neque aures obscena audientes'.

^c ἀκολάκων H.

¹ Iust., Dial. c. 10: Ep. ad Diognet. 7, 8; Tert., Ap. c. 50. — A: 'Mandata humana senatus nullo modo praevalere possunt praeceptis dei; etenim homines, quo maius odium in eos, qui bona faciunt, habent, eo longius distant a deo.'

² Iust., Ap. I 68; Polyc. Mart. 11, 2; Acta s. Perpetuae c. 18.

³ i. e. Christi, quae vox hoc loco in A legitur. Etiam ethnicis σπέρμα τοῦ λόγου inerat; cfr. Iust., Ap. II 8.

⁴ 1 Cor. 15, 31 καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω; Rom. 6, 11 νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ.

⁵ Oculus, sicut Marc. 9, 46 scandalizare dicitur, sic hoc loco vocatur blandus; res enim lubricae visae sensum suaviter ad-

καρ>δία μείνη^a. 27. Τοιαύτη δὲ προαιρέσει τοῦ βίου χρώμενοι, ἀνθύπατε, οὐ χαλεπὸν ἡγούμεθα τὸ θνήσκειν διὰ τὸν ὄντως θεόν· αὐτὸ γὰρ ὃ ἐσμὲν διὰ θεὸν ἐσμέν· διὰ τοῦτο καὶ πάντα καρτεροῦμεν, ἵνα μὴ κακῶς ἀποθάνωμεν¹. 28. Εἴτε γὰρ ζῶμεν, εἴτε ἀποθνήσκομεν^b, τοῦ κυρίου ἐσμέν². δύναται δὲ πολλάκις καὶ δυσεντερία καὶ πυρετὸς ἀποκτεῖναι· νομίσω οὖν ὥς ὑφ' ἑνὸς τούτων ἀναιρεῖσθαι³.

29. Περέννιος δ' ἀνθύπατος εἶπεν· Τοῦτο κεκρικῶς, Ἀπολλώ, ἡδέως ἀποθνήσκες;

30. Ἀπολλῶς εἶπεν· Ἡδέως μὲν ζῶ, Περέννιε, οὐ μέντοι δε-

27. Tali proposito vitae usi, proconsul, molestum non putamus mori propter verum deum; ipsum enim, quod sumus, per deum sumus; eapropter et omnia toleramus, ne male moriamur. 28. Sive enim vivimus sive morimur, domini sumus; saepe et dysenteria et febris interimere possunt; existimabo igitur una ex hisce rebus mortem mihi adferri.

29. Perennis proconsul dixit: Ita obstinato animo, Apollo, libenter moreris?

30. Apollos respondit: Libenter quidem vivo, Perennis, ne-

^a ἡμῶν διαμείνη cod. ἡ ψυχὴ ἡμῶν διαμείνη Boll. B ἡμῶν ἡ καρδία μείνη ceteri; 'ne unquam animi nostri vulnerarentur' A.

^b ἀποθνήσκομεν M. ^c om. Boll.

ficiunt libidinemque excitant. Itaque non est, cur cum Gebhardtio ante κολάκων plura textui inseramus, quae in codice non adparent.

¹ Contemptus mortis proprius est Christianorum; cfr. Tat., Or. c. 19: Εἴ φασε μὴ δεῖν δεδιέναι τὸν θάνατον, κοινωνοῦντες ἡμῶν τοῖς δόγμασι, μὴ διὰ ἀνθρωπίνην δοξομανίαν ὡς Ἀνάξαρχος ἀποθνήσκετε· χάριν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως τοῦ θανάτου καταφρονηταὶ γίνεσθε. Ep. ad Diognetum caput doctrinae Christianae ita definit (c. 1): τίνα τε θεῷ πεποιθότες καὶ πῶς θρησκεύοντες αὐτὸν τὸν τε κόσμον ὑπερορῶσι πάντες καὶ θανάτου καταφρονοῦσι καὶ οὔτε τοὺς νομιζομένους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θεοὺς λογίζονται οὔτε τῶν Ἰουδαίων δεισιδαιμονίαν φυλάσσουνσι, καὶ τίνα τὴν φιλοστοργίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους ss. ² Rom. 14, 8. ³ A: 'Nec iterum rapina opum nostrarum nos unquam indignatione adficere potest; scimus enim nos et vivos et mortuos domini esse. Num febris vel icterus (Gelbsucht) vel alius morbus hominem necare non potest? Itaque me ipsum uno ex his vita decesurum putabo.'

δοικῶς τὸν θάνατον διὰ τὴν πρὸς τὸ ζῆν φιλίαν· οὐδὲν γὰρ ζωῆς τιμιώτερον¹, ζωῆς δὲ τῆς αἰωνίου [ζωῆς]², ἣτις ἐστὶν ἀθανασία τῆς ἐν τῷδε τῷ βίῳ καλῶς βεβιωκυῆς ψυχῆς.

31. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν². Οὐκ οἶδα τί λέγεις οὐδὲ ἐπίσταμαι περὶ ὧν νομικῶς ἀπαγγέλλεις μοι.

32. Ἀπολλῶς εἶπεν· Τί οὖν σοι καὶ συμπαιθῶ ἐγὼ οὕτως ἀνοήτω ὄντι περὶ τὰ καλὰ τῆς χάριτος· βλεπούσης γὰρ καρδίας ἐστίν, Περέννιε, ὁ λόγος τοῦ κυρίου, ὡς βλεπόντων ὀφθαλμῶν τὸ φῶς, ἐπεὶ οὐδὲν ὠφελεῖ ἄνθρωπος ἀνοήτοις προσφθγγόμενος, ὡς οὐδὲ τὸ φῶς ἀνατέλλον τυφλοῖς.

33. Κυνικός δέ τις φιλόσοφος εἶπεν· Ἀπολλῶ, σεαυτῷ λοιδοροῦ^b, πολὺν γὰρ πεπλάνησαι^c, καὶ δόκει^d σκοτεινολόγος^e εἶναι³.

que vero mortem timens propter amorem vitae; nihil enim vita pretiosius, vita puta aeterna, quae est immortalitas animi in hac vita bene conversati.

31. Perennis proconsul dixit: Nescio, quid dicas, neque intellego, quibus de rebus legitime mihi narres.

32. Apollos dixit: Quantum igitur et tui me miseret, qui tam rudis sis bonorum gratiae; videntis enim animi, Perennis, logos domini est, sicuti videntium oculorum lumen, cum nihil plus proficiat homo rudibus locutus, quam lumen oriens caecis.

33. Cynicus quidam philosophus dixit: Apollos, tibimet inlude, valde enim aberrasti, quamvis tibi videaris esse subtilis.

^a ζωῆς add. cod. Boll. M, om. Wachsmuth ceteri. ^b μὴ λοιδ. B.

^c πεπλάνησα M. ^d δοκῆς B G. ^e σκοτεινολόγος omnes praeter M.

¹ Ita etiam Athenagoras, De resurr. c. 13: τὴν τε μετ' ἐνδείας καὶ φθορᾶς ζωὴν στέρομεν ὡς τῷ παρόντι βίῳ προσήκουσαν. Alii veteres Christiani hanc praesentem vitam non tanti fecerunt; cfr. Martyrium Polyc. c. 3 et Acta Carpi 44—47.

² Actionem Pionii martyr Rufinus quidam rhetor interpellavit clamans: Παῦσαι Πιόνιε, μὴ κερνιδόξει (Acta Pionii 17, 1). Cynici philosophi Christianis inimicissimi erant, ut Crescens s. Iustino (Iust., Ap. II 3); ea de causa auctorem Actorum s. Apollonii interpellantem philosophum cynicum vocasse verisimile est; in A enim ita legitur: 'philosophus quidam, qui aderat'. ³ Fortasse dicendo σκοτεινολόγος Apollonium partes Heracliti, cui cognomen σκοτεινός erat, agere velle denotat.

34. Ἀπολλῶς εἶπεν· Ἐγὼ μεμάθηκα εὐχεσθαι, οὐ λοιδορεῖν· ὁμολογεῖ δὲ ἡ ὑπόκρισις ἢ ἐν σοὶ τὴν ἀβλεψίαν τῆς καρδίας σου, εἰ καὶ προελεύσει^α εἰς πλῆθος ἀορολογίας· τοῖς γὰρ ἀνοήτοις ἡ ἀλήθεια ὄντως λοιδορία νομιστέα.

35. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἵσμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι ὁ λόγος τοῦ θεοῦ γεννήτωρ καὶ ψυχῆς καὶ σώματός ἐστιν τῶν δικαίων, ὁ λογώσας καὶ διδάξας ὡς φίλον ἐστὶν τῷ θεῷ^β 1.

36. Ἀπολλῶς εἶπεν· Οὗτος ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς^ο ἄνθρωπος γενάμενος^δ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, κατὰ πάντα δίκαιος καὶ πεπληρωμένος θεῖα σοφία, φιланθρώπως ἐδίδαξεν ἡμᾶς, τίς ὁ τῶν ὅλων θεὸς καὶ τί τέλος ἀρετῆς ἐπὶ σεμνὴν πολιτείαν ἀρμόζων^ο πρὸς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς· ὃς διὰ τοῦ παθεῖν ἔπαυσεν τὰς ἀρχὰς τῶν ἁμαρτιῶν.

37. Ἐδίδαξεν γὰρ θυμὸν παύειν,

34. Apollos dixit: Equidem orare didici, non inludere; at simulatio, quae in te est, caecitatem mentis tuae prodit, siquidem ad abundantiam garrulitatis progredieris; insanis enim veritas nimirum pro ludibrio habenda est.

35. Perennis proconsul dixit: Scimus et nos logum dei genitorem esse et corporis et animi iustorum, cognoscentem docentemque, quid placeat deo.

36. Apollos dixit: Hic servator noster Iesus Christus ut homo natus in Iudaea, in omnibus rebus iustus et repletus divina sapientia, humaniter nos docuit, quis omnium deus et finis virtutis ad sanctam vitam (esset), accommodatus ad animos hominum; qui patiundo tyrannidis peccatorum finem fecit.

37. Docuit enim iram dimittere, cupiditati moderari, voluptates

^α προελεύση G.

^β [ὁ λογώσας . . . θεῷ] K G.

^ο ὃς B.

^δ γενόμενος M Ki, cfr. prologum: γεναμένου.

^ο ἀρμόζον B G.

¹ Haec philosophiam stoicorum, imo Philonis sapiunt; stoici enim deum ipsum λόγον adpellare consueverant (Orig., C. Cels. V 14: αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πάντων τῶν ὄντων λόγος), Philo autem filium dei (l. l. II 31 Iudaeus ita argumentatur: ὡς εἴ γε ὁ λόγος ἐστὶν ὑμῶν υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ἡμεῖς ἐπαινοῦμεν); cfr. Geffken, Nachrichten der Ges. der Wiss. zu Gött., phil.-hist., 1904, 268 adn. 2. — In A ita legitur v. 35: 'Praefectus dixit: Apertissime mihi Apolloni explica, quae hucusque dixisti.'

ἐπιθυμίαν μετροῦν, ἡδονὰς κολάζειν, λύπας ἐκκόπτειν, κοινωνικοὺς γίνεσθαι, φιλίαν αὖξιν, κενοδοξίαν καθαιρεῖν^a, πρὸς ἄμνην ἀδικούντων μὴ τρέπεσθαι, διὰ τὸν τῆς δίκης θεσμόν θανάτου καταφρονεῖν, οὐ διὰ τὸ ἀδικεῖν ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνέχεσθαι ἀδικουμένους, ἔτι δὲ νόμον τῷ ὑπ' αὐτοῦ δοθέντι πείθεσθαι, βασιλέα τιμᾶν, θεὸν σέβειν¹ μόνον ἀθάνατον^{b 2}, ψυχὴν ἀθάνατον² πιστεύειν, δίκην μετὰ θάνατον πεπείσθαι, γέρας πόνων ἀρετῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐλπίζειν παρὰ θεοῦ δοθησομένην τοῖς εὐσεβεῶς βιώσασιν.

38. Ταῦτα διδάξας ἡμᾶς ἐνεργῶς^c καὶ πείσας μετὰ πολλῆς ἀποδείξεως δόξαν μὲν αὐτὸς ἀρετῆς μεγάλην ἀπηνέγκατο, ἐφθονήθη δὲ πρὸς τῶν ἀπαιδευτῶν³, καθ' ἃ^d καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ δίκαιοί^{e 4} τε καὶ φιλόσοφοι· οἱ γὰρ δίκαιοι τοῖς ἀδίκους ἄχρηστοι⁵. 39. Καθ' ἃ καὶ λόγος τις

domare, tristitiam amputare, communicantes fieri, amicitiam augere, ostentationem deponere, ad vindictam offendentium non convertere, mortem ex iuris dictione inlatam contemnere iniuriam non facientes, sed accipientes, praeterea legi ab eo latae oboedire, regem honorare, deum colere solum immortalem, animum immortalem credere, rationem post mortem reddendam esse sibi persuasisse, praemium laborum virtutis post resurrectionem sperare, quae dabitur a deo his, qui bene vixerint.

38. Haec nos docendo valenter et convincendo multis argumentis, gloriam ipse quidem virtutis consecutus est magnam, invidiam autem sibi conflavit infidelium, non secus ac iusti philosophique, qui ante eum fuerunt; iusti enim iniustis inutiles sunt. 39. Quemadmodum et verbum quod-

^a καθαιρεῖν cod. et ed. omnes.

^b om. B.

^c ἐναργῶς B G.

^d καθὰ M.

^e διάκονοι cod. Boll., cfr. A.

¹ 1 Petr. 2, 17; Tat., Or. c. 4: τὸν μὲν γὰρ ἄνθρωπον (regem) ἀνθρώπινως τιμητέον, φοβητέον δὲ μόνον τὸν θεόν. ² 1 Tim. 6, 16. ³ Minus

bene vertit Max: wurde aber nichtsdestoweniger von den Frevlern getötet. — A: 'Haec omnia Iesus Christus cum verbis tum operibus praedicans magna cum perseverantia et ab omnibus pro suis beneficiis glorificatus denique occisus fuit'. ⁴ i. e. prophetae Iudaeorum.

⁵ Sap. 2, 12: Ἐνεδρεύσωμεν δὲ τὸν δίκαιον οὗ δύσχρηστος (Vulg.: inutilis) ἡμῖν ἐστίν. Tert., Ap. c. 14: Plane olim, id est semper, veritas odio est.

ἄφρονας ἀδίκως εἰπεῖν· ἡ Δήσω-
μεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος
ἡμῖν ἐστίν¹. 40. Καὶ τῶν παρ'
Ἑλλησιν δέ τις, ὡς ἀκούομεν·
ἡ Ὁ δὲ δίκαιος, φησὶν, μάστιγι-
θήσεται, στρεβλωθήσεται, δεθή-
σεται, ἐκκανθήσεται τὸν ὀφθαλμόν,
τελευτῶν πάντα τὰ κακὰ παθὼν
ἀνασκολοπισθήσεται². 41. Ὡς-
περ οὖν Σωκράτους οἱ Ἀθηναῖοι^a
συκοφάνται ἀδίκως κατεψηφί-
σαντο, πείσαντες καὶ τὸν δῆμον,
οὕτως καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς διδα-
σκάλου τε καὶ σωτήρος ἔνιοι τῶν
πανούργων κατεψηφίσαντο δή-
σαντες^b αὐτόν³, ὥσπερ καὶ τοὺς^c
προφήτας, οἵτινες πολλὰ προεῖπον
ἔνδοξα^d περὶ τοῦ ἀνδρός, ὅτι
τοιούτός τις ἀφίξεται πάντα^e δί-
καιος καὶ ἐνάρετος, ὃς εἰς πάντα
ἐνποιήσας^f ἀνθρώπους ἐπ' ἀρετῇ⁴
πείσει σέβειν τὸν πάντων θεόν,
ὃν ἡμεῖς φθάσαντες τιμῶμεν, ὅτι
ἐμάθομεν σεμνὰς ἐντολάς, αἷς οὐκ
ἤδειμεν, καὶ οὐ πεπλανήμεθα⁵.

dam est, stultos non recte di-
cere: *Adligemus iustum, quia*
inutilis nobis est. 40. Etiam
ex Graecis quidam, ut audimus:
Iustus, inquit, verberabitur,
torquebitur, ligabitur, privabi-
tur oculis, postremo omnia
mala passus adfigetur patibulo.
41. Itaque ut Socratem delatores
Athenienses iniuste condemna-
verunt, postquam plebi quoque
persuaserunt, ita nostrum ma-
gistrum et servatorem nonnulli
ex nefariis condemnauerunt ad-
ligatum, ut etiam prophetas,
quicunque multa praedixerunt
praeclara de eo viro, talem
quendam venturum esse omnino
iustum probumque, qui omnibus
benefaciens hominibus ad vir-
tutem persuasurus esset, ut deum
omnium venerarentur, quem nos
primi honoramus, cognitis sanctis
mandatis, quae ignorabamus,
neque decepti sumus.

^a Ἀθηναίων B. ^b ὀνειδίζοντες K (fortasse) et G. ^c τοὺς πρὸ
αὐτοῦ K G, cfr. A. ^d ἐν δόξῃ Boll. ^e κατὰ πάντα H M,
cfr. v. 36. ^f εὖ ποιήσας G.

¹ Ies. 3, 10 (LXX, ad litteram). ² Plato, De rep. II p. 361 f.
Eosdem duos locos (Ies. et Plat.), alterum post alterum, adfert Clemens
Alex., Strom. V p. 713 f (Potter). ³ Etiam Iustinus, Ap. I 5
Christi sortem cum morte Socratis comparavit. ⁴ Male vertunt
Klette: auf Grundlage der Tugend, Max: durch Tugend. ⁵ Hac
voce relegat ad v. 33.

42. Εἰ δὲ καὶ πλάνη τις εἴη τοιαύτη ὡς καθ' ὑμᾶς^a ἢ λέγουσα ψυχὴν μὲν ἀθάνατον, δίκην δὲ μετὰ θάνατον καὶ γέρας^b ἀρετῆς ἐν τῇ ἀναστάσει καὶ θεὸν δικαστὴν, ἡδέως ἂν τὴν τοιαύτην ἀπάτην ἀποφερόμεθα^c, δι' ἧς μάλιστα τὸ καλῶς βιοῦν μεμαθήκαμεν¹, τὴν μέλλουσαν εἰλίδα ἀπεκδεχόμενοι², καίτοι τὰ ἐναντία πάσχοντες.

43. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἐνόμιζόν σε, Ἀπολλῶ, τὸ λοιπὸν μεταβελῆσθαι τῆς τοιαύτης προαιρέσεως καὶ σέβειν μεθ' ἡμῶν τοὺς θεοὺς³.

44. Ἀπολλῶς εἶπεν· Ἐγὼ ἡλπίζον, ἀνθύπατε, τοὺς εὐσεβεῖς διαλογισμοὺς σοι παρεῖναι^d καὶ πεφωτισθαι σου τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς διὰ τῆς ἀπολογίας μου⁴, ὥστε τὴν καρδίαν σου καρποφορῆσαι^e θεὸν τὸν ποιητὴν πάντων σέβειν τούτῳ τε^f καθ'

42. Iam vero etiamsi error talis, qualem vos censetis, sit dicere animum immortalem rationemque post mortem reddendam esse et praemium virtutis in resurrectione et deum iudicem, libenter hanc fraudem ferimus, qua potissimum recte vivere didicimus, futuram spem exspectantes, quamvis contraria patientes.

43. Perennis proconsul dixit: Putabam te, Apollo, in posterum deductum esse de tali proposito et nobiscum deos colere.

44. Apollo respondit: Equidem sperabam, proconsul, pia tibi consilia adfutura conlustratosque esse mentis tuae oculos defensione mea, ita ut animus tuus fructus faciat, deum creatorem omnium colat eique cottidie eleemosynis et humanitate

^a ἡμᾶς H.

^b cfr. v. 37; γέρας cod. Boll. M.

μεθα B G.

^d παρῆναι cod. παρῆναι M.

^e καρποφορεῖσθαι cod. καρποφοροῦσαν Wachsmuth K G καρποφορῆσαι καὶ B.

^f τε τούτῳ cod. Boll. M.

¹ Iust., Ap. I 8, 5: Εἰ μὲν οὖν ἄπιστον ἢ ἀδύνατον τοῦτο φήσει τις, πρὸς ἡμᾶς ἤδε ἢ πλάνη ἐστὶν ἀλλ' οὐ πρὸς ἕτερον, μέχρις οὗ ἔργῳ μηδὲν ἀδικοῦντες ἐλεγχόμεθα.

² Tit 2, 13.

³ A: Ego te sane noctu sententiam mutaturum, existimabam.

⁴ Acta Pionii VII 3: Εἶθε ἡδυνάμην ἐγὼ ὑμᾶς πείσαι χριστιανούς γενέσθαι. Iust., Ap. I 14, 3. — A: Ego quidem pariter, inquit Apollonius, te hac nocte consilia tua permutaturum credebam ss.

ἡμέραν δι' ἐλεημοσυνῶν καὶ φι-
λανθρωποῦ τρόπου τὰς εὐχὰς
ἀναπέμπειν μόνῳ, θυσίαν ἀναί-
μακτον καὶ καθαρὰν τῷ θεῷ¹.

45. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος
εἶπεν· Θέλω σε ἀπολῦσαι, Ἀπολ-
λώ, κωλύομαι δὲ ὑπὸ τοῦ δόγ-
ματος Κομόδου τοῦ αὐτοκρά-
τορος²· πλὴν φιλανθρωπῶς χρή-
σομαί σοι ἐν τῷ θανάτῳ.

Καὶ ἔδωκεν σῆγμα κατ' αὐτοῦ
κατεαγῆναι τοῦ μάρτυρος τὰ σκέλη³.

46. Ἀπολλῶς δέ, ὁ καὶ Σακ-
κέας, εἶπεν· Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ
μου, Περέννιε ἀνθύπατε, σὺν πᾶσι
τοῖς ὁμολογήσασι θεὸν παντο-
κράτορα καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ
υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον
πνεῦμα καὶ περὶ τῆςδε τῆς ἐμοὶ
σωτηριώδους ἀποφάσεώς σου⁴.

47. Τοιοῦτον τέλος ἔνδοξον
μαρτυρίου νηφούση ψυχῇ καὶ
προθύμῳ καρδίᾳ ἐνήρξατο ὁ
ἀγιώτατος ἀθλοφόρος οὗτος, ὁ
καὶ Σακκέας. Ἡ δὲ κυρία τῶν
ἡμερῶν⁵, καθ' ἣν παλαίσας τῷ
πονηρῷ τὸ βραβεῖον τῆς νίκης

preces fundas soli, hostiam in-
cruentam mundamque deo.

45. Perennis proconsul dixit:
Volo te dimittere, Apollo, sed
decreto imperatoris Commodi
prohibeor, nisi quod humaniter
te tractabo in supplicio sumendo.

Et signum dedit, ut martyris
crura frangerentur.

46. Apollos autem, qui et Sac-
ceas, dixit: Gratias ago deo meo,
Perennis proconsul, cum omni-
bus, quicunque confitentur deum
omnipotentem et unigenitum
eius filium Iesum Christum et
sanctum spiritum, etiam pro
iusta sententia tua mihi salutari.

47. Talem exitum gloriosum
martyrii sobria mente animoque
prompto sortitus est sanctissimus
hic victor, qui et Saccceas. Sta-
tuta autem dies, qua certans
cum iniquo praemium victoriae
accepit, hodie inluxit. Proinde,

¹ Iac. 1, 27.

² A: 'sed nequeo senatus mandati causa'.

Decretum Commodi nihil aliud nisi senatus consultum esse videtur;
cfr. v. 13 et 23.

³ A: 'attamen benigne te ac humaniter tractabo, mortis te damnaturus. Et iussit gladio caput eius praecidi'. — In
textu graeco supplicium delatoris cum supplicio Apollonii confusum
est; cfr. Eus., Hist. e. V 21, 3.

⁴ A breviter ita: 'Cui Apollonius respondit: Gratias ago deo meo propter sententiam tuam'.

⁵ Klette
vertit minus recte: der herrliche der Tage.

ἐκομίσατο, σήμερον ἐνέστηκεν¹.
 Δεῦρο τοίνυν τοῖς ἐκείνου καλοῖς
 ἀνδραγαθήμασιν, ἀδελφοί, τὴν
 ἐαυτῶν ψυχὴν εἰς πίστιν ἐπιρρώ-
 σαντες ἐρασιὰς ἐαυτοὺς τῆς τοι-
 αύτης χάριτος καταστήσωμεν δι'
 ἐλέους καὶ χάριτος Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, μεθ' οὗ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ
 σὺν ἁγίῳ πνεύματι^a δόξα καὶ τὸ
 κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶ-
 νων, ἀμήν.

Ἐμαρτύρησεν² ὁ τρισμακαριώ-
 τος Ἀπολλῶς, ὁ καὶ Σακκέας,
 πρὸ ἑνδεκα καλανδῶν Μαΐου
 κατὰ Ῥωμαίους³, κατὰ δὲ Ἀσια-
 νοὺς⁴ μηνὸς ὀγδόου^b, κατὰ δὲ
 ἡμᾶς βασιλεύοντος τοῦ κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα
 εἰς τοὺς αἰῶνας⁵.

age, praeclaris illius et fortibus
 factis, fratres, animos nostros
 ad fidem firmantes amatores nos
 talis gratiae praestemus per
 misericordiam gratiamque Iesu
 Christi, quocum deo et patri
 cum sancto spiritu gloria et
 potestas in saecula saeculorum,
 amen.

Passus est ter beatissimus Apol-
 los, qui et Sacceas, a. d. XI. Ka-
 lendas Maias Romanorum, Asia-
 norum autem mense octavo,
 apud nos regnante domino no-
 stro Iesu Christo, cui gloria in
 saecula.

^a ἡ add. K G.

^b κα' add. G

¹ i. e. dies anniversaria seu natalis, qua acta martyris in ec-
 clesia legi solebant; cfr. Mart. Polyc. 18, 3.

² Eodem modo tempus
 martyrii definitur in epilogo Martyrii s. Polycarpi (c. 21) et in Actis
 s. Pionii (c. 23).

³ Cfr. Proleg. nr. 3 p. 17. ⁴ Ordo anni Syro-
 Macedonicus is erat, ut annus inciperet a mense Hyperberetaeo
 (1. Oct.) vel Gorpiaeo (1. Sept.); cfr. Ideler, Handbuch der Chron. I
 453.

⁵ In A ita legitur v. 47: Et carnifices eo ducto statim ampu-
 tarunt caput eius, cum ille glorificaret patrem et filium et spiritum
 sanctum, cui gloria in saecula saeculorum.

V. ALIA ACTA MARTYRUM SAECULI ALTERIUS.

a. Martyrium ss. Carpi, Papyli et Agathonices.

Ἐνδημοῦντος τοῦ ἀνθυπάτου¹
ἐν Περγάμῳ προσήχθησαν αὐτῷ
οἱ μακάριοι Κάρπος καὶ Παπύ-
λος, μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ. 2. Ὁ
δὲ ἀνθύπατος προκαθίσας ἔφη·
Τίς καλεῖ^a; 3. Ὁ δὲ μακάριος
ἔφη· Τὸ πρῶτον καὶ ἐξαίρετον
ὄνομα Χριστιανός², εἰ δὲ τὸ ἐν τῷ
κόσμῳ ζητεῖς³, Κάρπος. 4. Ὁ ἀν-
θύπατος εἶπεν· Ἐγνωσταί σοι πάν-
τως τὰ προστάγματα τῶν Αὐγού-
στων⁴ περὶ τοῦ δεῖν ὑμᾶς σέβειν
τοὺς θεοὺς τοὺς τὰ πάντα διοικοῦν-
τας· ὅθεν συμβουλευώ ὑμῶν προ-
σελθεῖν καὶ θῦσαι. 5. Κάρπος
εἶπεν· Ἐγὼ χριστιανός εἰμι,
Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ σέ-
βομαι, τὸν ἐλθόντα ἐν ὑστέροις

Pergami commorante precon-
sule, adducti sunt ad eum beati
Carpus et Papyrus martyres
Christi. 2. Proconsul autem,
postquam consedit, dixit: Quod
tibi est nomen? 3. Beatus autem:
Primum, inquit, et exquisitum
nomen est Christianus; si autem
nomen, quod in mundo habeo,
quaeris, Carpus. 4. Proconsul
dixit: Innotuerunt tibi omnino
iussa Augustorum, vobis colen-
dos esse deos, qui omnia ad-
ministrant; quare suadeo vobis,
ut accedatis et sacrificetis.
5. Carpus dixit: Ego Christianus
sum, Christum filium dei colo,
qui novissimis temporibus venit

^a ita cod., καλῇ ed. omnes.

¹ Proconsul Asiae residebat Ephesi; Pergami (Apoc. 2, 12 ss.)
tunc erat fortasse conventus habendi causa. ² Mart. Polyc. c. 10, 1;
Ep. Vienn. et Lugd. apud Eus., H. e. V 1, 20. ³ Acta Balsami
anno 311 scripta: Nomine paterno Balsamus dicor, spirituali vero
nomine, quod in baptismo accepi, Petrus dicor. ⁴ Cfr. v. 11:
οὕτως γὰρ ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκρατωρ.

καιροῖς ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν καὶ
 ῥυσάμενον ἡμᾶς τῆς πλάνης τοῦ
 διαβόλου¹, τοιούτοις δὲ εἰδώλοις
 οὐ θύω. 6. Ποίει δὲ θέλεις².
 ἐμὲ γὰρ ἀδύνατον θῦσαι κιβδή-
 λους φάσμασιν δαιμόνων³. οἱ γὰρ
 τούτοις θύοντες ὅμοιοι αὐτοῖς
 εἰσιν. 7. Ὡσπερ γὰρ οἱ ἀληθινοὶ
 προσκυνηται — κατὰ τὴν θείαν
 ὑπόμνησιν τοῦ κυρίου, οἱ ἐν
 πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυ-
 νοῦντες τῷ θεῷ⁴ — ἀφομοιοῦν-
 ται τῇ δόξῃ τοῦ θεοῦ καὶ εἰσιν
 μετ' αὐτοῦ ἀθάνατοι, μεταλα-
 βόντες τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ
 λόγου, οὕτως καὶ οἱ τούτοις
 λατρεύοντες ἀφομοιοῦνται τῇ μα-
 ταιότητι τῶν δαιμόνων καὶ σὺν
 αὐτοῖς ἀπόλλυνται ἐν γένει.
 8. δίκη γὰρ δικαία ἐστὶν^a μετὰ τοῦ
 πλανήσαντος τὸν ἄνθρωπον, τὸ
 ἐξαίρετον κρίμα τοῦ θεοῦ, λέγω
 δὴ τοῦ διαβόλου, τοῦ παραζηλώ-
 σαντος οἰκείᾳ πονηρίᾳ * * ^b ἐπὶ
 τοῦτο. Ὅθεν γίνωσκε, ἀνθρώπατε,
 μὴ θύειν με τούτοις.

9. Ὁ δὲ ἀνθύπατος θυμωθεὶς

salutis nostrae causa et liberavit
 nos fraude diaboli; istis vero
 idolis non sacrifico. 6. Fac,
 quod vis; ego enim ut sacri-
 ficem fallacibus larvis daemo-
 num, fieri nequit; hisce enim
 qui sacrificant, similes eis sunt.
 7. Sicut enim veri cultores —
 secundum divinam narrationem
 domini, qui in spiritu et veritate
 deum adorant — mutantur in for-
 mam gloriae dei et cum eo sunt
 immortales, participes effecti ae-
 ternae vitae per logum, ita qui
 hos adorant, vanitati daemonum
 similes fiunt et cum iis inter-
 eunt in gehenna; 8. iudicium
 enim iustum est cum eo, qui ho-
 minem, electam dei creationem,
 decepit, diabolum dico, qui pro-
 pria malignitate aemulatus est
 ... ad id. Inde cognoscas, pro-
 consul, istis me non sacrificare.

9. Proconsul vero iratus dixit:

^a Harn.: fortasse ἐστὶν αὐτοῖς. τῶν cod.
 add. Harn.

^b τοὺς δαίμονας

¹ Apoc. 12, 9 diabolus vocatur ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην; Did. 16, 4
 ὁ κοσμοπλανῆς antichristus est.

² Acta s. Iust. c. 5: ποίει δὲ θέλεις;
 Acta Scilit. c. 4: fac quod vis.

³ 1 Cor. 10, 20 s.

⁴ Ioh. 4, 23.

⁵ Non τοὺς δαίμονας, ut fecit Harnack, sed potius τὸν ἄνθρωπον vel
 simile aliquid mihi supplendum esse videtur. Verbum παραζηλώω etiam
 Rom. 10, 19; 11, 11. 14; 1 Cor. 10, 22 legitur.

ἔφη· Θύσατε τοῖς θεοῖς καὶ μὴ
μωραίνετε. 10. Κάρπος ὑπομει-
διάσας εἶπεν· Θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν
καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν¹,
ἀπολέσθωσαν. 11. Ὁ ἀνθύπα-
τος εἶπεν· Θῦσαί σε δεῖ· οὕτως
γὰρ ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ.
12. Κάρπος εἶπεν· Οἱ ζῶντες
τοῖς νεκροῖς οὐ θύουσιν². 13. Ὁ
ἀνθύπατος εἶπεν· Οἱ θεοὶ δοκοῦ-
σίν σοι νεκροὶ εἶναι; 14. Κάρπος
εἶπεν· Θέλεις ἀκοῦσαι; οὗτοι οὕτε
ἄνθρωποι³ ὄντες ποτὲ ἔζησαν,
ἵνα καὶ ἀποθάνωσιν³. 15. Θέλεις
δὲ μαθεῖν ὅτι ἀληθές ἐστιν τοῦτο;
ἄρον τὴν τιμὴν σου ἀπ' αὐτῶν,
ἣν δοκεῖς προσφέρειν αὐτοῖς, καὶ
γνώσῃ ὅτι οὐθέν^b εἰσιν· ὅλη γῆς
ὑπάρχοντα καὶ τῷ χρόνῳ φθειρό-
μενα. 16. Ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν
ἄχρονος ὢν καὶ τοὺς αἰῶνας
ποιήσας, αὐτὸς ἄφθαρτος καὶ
αἰώνιος διαμένει, ὁ αὐτὸς αἰεὶ ὢν
μήτε αὐξησιν μήτε μείωσιν ἐπι-
δεχόμενος, οὗτοι δὲ καὶ γίνονται
ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ φθείρονται,
ὡς ἔφη, ὑπὸ τοῦ χρόνου. 17. Τὸ
δὲ χρησμεύειν καὶ ἀπατᾶν αὐτοὺς

Sacrificate diis neve desipite.
10. Carpus subridens respondit:
Dii, qui nec caelum nec terram
fecerunt, pessum eant. 11. Pro-
consul dixit: Sacrificare te
oportet; ita enim iussit impera-
tor. 12. Carpus respondit: Vivi
mortuis non sacrificant. 13. Pro-
consul dixit: Numquid dii tibi
mortui esse videntur? 14. Car-
pus respondit: Visne audire? Isti
ne homines quidem olim
vixerunt, ut etiam morerentur.
15. Visne autem intellegere ve-
rum esse hoc? Tolle honorem
tuum, quo videris eos adficere,
de his et intelleges eos nihil
esse, qui materia terrae sunt et
suo tempore corrumpuntur. 16.
Deus enim noster, cum sit sine
tempore et aeva fecerit, ipse
incorruptus et aeternus permanet
et idem semper neque incre-
mento neque deminutioni ob-
noxius est; isti autem et fiunt
ab hominibus et corrumpuntur,
ut dixi tempore. 17. Oracula
autem eos dare et deludere ne

^a ἀνθρώπων cod.

^b οὐθέν Aubé.

¹ Ut apologetae veteres ita martyres proprium dei id potissimum
praedicant, quod mundum creavit. ² II Clem. 3, 1: ἡμεῖς οἱ ζῶντες
τοῖς νεκροῖς οὐ θύομεν. Did. c. 6: λατρεία γὰρ ἐστὶ θεῶν νεκρῶν. ³ At
s. Apollonius apud iudicem dixit (Mart. s. Apoll. v. 22): Θεοὺς λέγουσιν
τοὺς ὄντας τὸ πρὶν ἀνθρώπους, ὡς ἐξελέγχουσιν οἱ παρ' αὐτοῖς μῦθοι.

μὴ θαυμάσης· ὁ γὰρ διάβολος ἀπ' ἀρχῆς πεσὼν ἐκ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ τάξεως¹ οἰκεία μοχθηρίαν τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ θεοῦ στοργὴν <καταργεῖ^a> καὶ καταπιεζόμενος^b ὑπὸ τῶν ἁγίων² τούτοις ἀνταγωνίζεται καὶ προκατασκευάζει πολέμους καὶ προλαμβάνων ἀπαγγέλλει τοῖς ἰδίοις. 18. Ὅμοίως καὶ ἐκ τῶν καθ' ἡμέραν ἡμῖν συμβαινόντων, ἀρχαιότερος ὢν³ τῷ χρόνῳ, ἀποπειράσας^c τὰ συμβησόμενα προλέγει, ἅπερ αὐτὸς μέλλει κακοποιεῖν. 19. ἔχει γὰρ ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ θεοῦ τὴν ἀδικίαν^d τὸ εἰδέναι, καὶ κατὰ συγχώρησιν θεοῦ πειράζει τὸν ἄνθρωπον, ζητῶν πλανῆσαι τῆς εὐσεβείας. 20. Πείσθητι οὖν μοι, ὑπατικέ, ὅτι ἐν ματαιότητί ἐστε οὐ μικροῖ⁴.

21. Ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Πολλὰ ἔασας σε φλυαρῆσαι εἰς βλασφημίαν ἡγαγον^e τῶν θεῶν καὶ τῶν Σεβαστῶν⁵. ἵνα οὖν μὴ ἐπὶ πλεῖόν σοι προχωρήσῃ, θύεις ἢ

mireris; diabolus enim ab initio, postquam ex inlustri suo ordine excidit, propria iniquitate amorem, quem deus in hominem habet, infirmat et oppressus a sanctis iis obluctatur bellaque parat et anticipans suis enuntiat. 18. Simili modo etiam ex iis, quae cottidie nobis accidunt, cum tempore antiquior sit, speculatus, quae futura sint, praedicat, quaecumque ipse mala acturus est; 19. habet enim ex declaratione dei, ut sciat iniquitatem, et concedente deo temptat homines studens avertere a pietate. 20. Proinde crede mihi, consularis, in vanitate vos esse non parva.

21. Proconsul dixit: Multa passus te inepta dicere ad maledicendum diis et Augustis adduxi; ne igitur longius tibi procedat, sacrificas an quid dixis?

^a ita Gebh. ἀφαιρεῖ Aubé πολεμεῖ Harn.

^b καταπιεζόμενος cod.

^c ἀποπειράσας cod. Aubé.

^d καὶ add. Harn. Gebh.

^e σε

add. Harn.

¹ Iud. 6.

² i. e. a Christianis, qui in epistulis apostolorum et deinceps saepe, post annum vero 200 raro sancti nominantur.

³ Tat., Or. c. 7: ὁ πρωτόγονος.

⁴ V. 9 proconsul dixit: καὶ μὴ μοραίνετε.

⁵ Qui diis maledicit, etiam imperatoribus eorumque simulacris debitum honorem recusat.

τί λέγεις; 22. Κάροπος εἶπεν· Ἀδύνατον ὅτι θύω, οὐ γὰρ πώποτε ἔθυσσα εἰδώλοις. 23. Εὐθύς οὖν ἐκέλευσεν κρεμασθέντα ξέεσθαι· ὁ δὲ ἔκραζεν· Χριστιανός εἰμι. Ἐπὶ πολὺν δὲ ξεόμενος ἔκαμνεν καὶ οὐκέτι ἵσχυσεν λαλῆσαι.

24. Καὶ ἑάσας τὸν Κάροπον ὁ ἀνθύπατος ἐπὶ τὸν Παπύλον ἐτρέπετο, λέγων αὐτῷ· Βουλευτῆς εἶ; 25. Ὁ δὲ λέγει· Πολίτης εἰμί. 26. Ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Τίνων πολίτης; 27. Παπύλος εἶπεν· Θυατείρων¹. 28. Ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Τέκνα ἔχεις; 29. Παπύλος εἶπεν· Καὶ πολλὰ διὰ τὸν θεόν. 30. Εἷς δὲ τις τῶν ἐκ τοῦ δήμου ἐβόησεν λέγων²· Κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ τῶν χριστιανῶν λέγει τέκνα ἔχειν. 31. Ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Διὰ τί ψεύδῃ λέγων τὸ^α τέκνα ἔχειν; 32. Παπύλος εἶπεν· Θέλεις μαθεῖν ὅτι οὐ ψεύδομαι, ἀλλ' ἀληθῆ λέγω; ἐν πάσῃ ἐπαρχίᾳ καὶ πόλει εἰσὶν μου τέκνα κατὰ θεόν³. 33. Ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Θύεις ἢ τί

22. Carpus respondit: Non possum sacrificare; neque enim unquam sacrificavi simulacris. 23. Confestim igitur suspensum eum ungulis deradi iussit; ille autem clamitabat: Christianus sum. Multum vero temporis derasus deficiebat neque iam loqui potuit.

24. Et relicto Carpo proconsul ad Papyllum se convertit, dicens ad eum: Senator es? 25. Qui respondit: Civis sum. 26. Proconsul dixit: Quorum civis? 27. Papyllus respondit: Thyatirenorum. 28. Proconsul dixit: Liberosne habes? 29. Papyllus respondit: Etiam multos propter deum. 30. Unus autem e corona clamavit dicens: Secundum fidem Christianorum suam liberos se habere dicit. 31. Proconsul dixit: Quare mentiris dicens liberos te habere. 32. Papyllus dixit: Visne discere me non mentiri sed vera dicere? in omni provincia et civitate liberi mihi sunt secundum deum. 33. Proconsul dixit: Sacrificas an

^a τὰ cod. et edit. omnes.

¹ Apoc. 2, 18 s. ² Eiusmodi interpellatio e corona facta etiam in Actis s. Apollonii legitur (v. 33). ³ Mart. s. Iustini c. 4:

Ῥουστικός τῷ Ἰέρακι λέγει· Οἱ σοὶ γονεῖς ποῦ εἰσιν; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο λέγων· Ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν πατὴρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις.

λέγεις; 34. Παπύλος εἶπεν· Ἀπὸ νεότητος θεῶν δουλεύω καὶ οὐδέποτε εἰδώλοις ἔθνησα, ἀλλ' εἰμὶ χριστιανός, καὶ πλέον τούτου παρ' ἐμοῦ ἀκοῦσαι οὐκ ἔχεις· οὐδὲ γὰρ μείζον τούτου ἢ κάλλιον ἐστὶν τι εἰπεῖν με. 35. Ἀνακρεμασθεὶς δὲ καὶ οὗτος καὶ ξεόμενος ζυγὰς τρεῖς ἠλλαξεν¹ καὶ φωνὴν οὐκ ἔδωκεν, ἀλλ' ὡς γενναῖος ἀθλητῆς ἀπεδέχετο τὸν θυμὸν τοῦ ἀντικειμένου.

36. Ἰδὼν δὲ ὁ ἀνθύπατος τὴν ὑπερβάλλονσαν αὐτῶν ὑπομονὴν κελύει αὐτοὺς ζῶντας καῆναι· καὶ κατερχόμενοι ἔσπενδον οἱ ἀμφοτέρω ἐπὶ τὸ ἀμφιθέατρον, ὅπως ταχέως ἀπαλλαγῶσιν τοῦ κόσμου². 37. Καὶ πρῶτος ὁ Παπύλος προσηλωθεὶς εἰς τὸ ξύλον ἀνωρθώθη³, καὶ προσερχθέντος τοῦ πυρὸς ἐν ἡσυχίᾳ προσευξάμενος παρέδωκεν τὴν ψυχὴν. 38. Καὶ μετὰ τοῦτον προσηλωθεὶς ὁ Κάρπος προσεμειδίασεν· οἱ δὲ παρεσιῶντες ἐκπλησσομένοι ἔλεγον αὐτῷ· Τί ἐστίν, ὅτι ἐγάλασας; 39. Ὁ δὲ μακάριος εἶπεν· Εἶδον τὴν δόξαν

quid dicis? 34. Papyrus respondit: A pueris deo servio neque unquam simulacris sacrificavi, sed Christianus sum et nihil hoc amplius ex me audire habes; neque enim maius vel pulchrius ea re quicquam est, quod dicere possim. 35. Suspensus autem et hic derasusque tria paria commutavit neque vocem emisit, sed ut generosus athleta iram pertulit adversarii.

36. Proconsul vero postquam summam eorum constantiam vidit, iubet eos vivos cremari; et ire contendebat uterque ad amphitheatrum, ut quam primum liberarentur saeculo. 37. Et prior Papyrus clavis ad palum adfixus erectus est et admoto igne tranquilluss oransque animam efflavit. 38. Et post hunc Carpus clavis adfixus subrisit; ii autem, qui aderant prope, obstupefacti dixerunt ad eum: Quid est, cur riseris? 39. Beatus autem respondit: Vidi gloriam domini et laetatus sum, simul autem et a vobis discessi nec

^a ἀνορθώθη cod.

¹ i. e. ter binis unguibus seu tormentis excarnificatus est.

² I Clem. 5, 7: οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ κόσμου.

³ Mart. Polyc. c. 13:

Μελλόντων δὲ αὐτῶν καὶ προσηλοῦν (in rogo) εἶπεν· Ἀφετέ με οὕτως . . . οἱ δὲ οὐ καθήλωσαν, προσέδησαν δὲ αὐτόν.

κυρίου¹ καὶ ἐχάσθη, ἅμα δὲ καὶ ὑμῶν ἀπηλλάγη καὶ οὐκ εἰμι μέτοχος τῶν ὑμετέρων κακῶν². 40. Ὡς δὲ ὁ στρατιώτης τὰ ξύλα ἐπιτιθεὶς ὑφῆπτεν, ὁ ἅγιος³ Κάροπος κρεμώμενος εἶπεν· Καὶ ἡμεῖς τῆς αὐτῆς μητρὸς ἐγεννήθημεν Εὐας καὶ τὴν αὐτὴν σάρκα ἔχομεν, ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς τὸ δικαστήριον τὸ ἀληθινὸν πάντα ὑπομένομεν⁴. 41. Ταῦτα εἰπὼν καὶ προσφερομένου τοῦ πυρὸς προσήξατο λέγων· Εὐλογητὸς εἶ, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, νῦν τοῦ θεοῦ, ὅτι κατηξίωσας καὶ ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν ταύτης σου τῆς μερίδος⁴. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἀπέδωκεν τὴν ψυχὴν.

42. Ἀγαθονίκη⁵ δέ τις ἐστῶσα καὶ ἰδοῦσα τὴν δόξαν τοῦ κυρίου,

particeps sum malorum vestrorum. 40. Cum autem miles ligna imponens succenderet, sanctus Carpus suspensus dixit: Et nos ex eadem matre Eva nati sumus eandemque carnem habemus, sed intuiti in verum tribunal omnia sustinemus. 41. Haec locutus accenso igne oravit, cum diceret: Benedictus es, domine Iesu Christe, fili dei, quod dignum habuisti et me peccatorem, qui particeps fierem tui. Quo dicto edidit animam.

42. Agathonice autem quaedam, quae adstans gloriam do-

^a ὑπομένωμεν cod. Aubé.

¹ Act. 7, 55.

² Mart. Polyc. 2, 2. 3.

³ ἅγιος mihi hoc

loco et v. 47 non Christianum, ut vult Harnack, sed sanctum seu martyrem sonare videtur.

⁴ Mart. Polyc. c. 14, 2.

⁵ Quae inde

ab hoc versu de Agathonice narrantur, satis mira sunt. Inter spectatores enim constituta cum Papyrus gloriam dei cernentem audiret, in ecstasim rapta eandem habuit visionem et in lignum inlata ipsa sibi mortem conscivit; quod cum auctor, qui haec tradit, non reprobet, ut Agathonice ita ipse a Montanismo, quem Thyatirae, unde Papyrus oriundus erat (v. 27) tum floruisse constat (Harnack, die Akten des Karpus 462), non longe abesse videtur; Montanistae enim martyrium adpetebant, ut testatur Tertullianus in libro De fuga (ex. gr. c. 9: Nolite in lectulis nec in aborsibus et febribus optare exire, sed in martyriis, ut glorificetur, qui est passus pro vobis); catholici autem ita sentiebant, ut est in Martyrio s. Polycarpi c. 4: οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς παραδιδόντας ἑαυτοὺς, ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον.

ἦν ἔφη ὁ Κάρπος ἐωρακέναι, καὶ γνοῦσα τὴν κλήσιν εἶναι οὐράνιον εὐθέως ἐπῆρεν τὴν φωνήν· Τὸ ἄριστον τοῦτο ἐμοὶ ἡτοίμασται¹, δεῖ οὖν με μεταλαβοῦσαν φαγεῖν τοῦ ἐνδόξου ἁρίστου. 43. Ὁ δὲ δῆμος ἐβόα λέγων· Ἐλέησόν σου τὸν νιόν. 44. Ἐῖπεν δὲ ἡ μακαρία Ἀγαθονίκη· Θεὸν ἔχει τὸν δυνάμενον αὐτὸν ἐλεῆσαι, οὐ αὐτός ἐστιν ὁ πάντων προνοητής· ἐγὼ δὲ ἐφ' ᾧ² πάρεμι; καὶ ἀποδυσάμενη τὰ ἱμάτια αὐτῆς, ἀγαλλιωμένη ἐφήπλωσεν ἑαυτὴν ἐπὶ τὸ ξύλον. 45. Οἱ δὲ ἰδόντες ἐθρόνησαν λέγοντες· Δεινὴ κρίσις καὶ ἄδικα προστάγματα². 46. Ἀνορθωθείσα δὲ καὶ τοῦ πυρὸς ἀψαμένη ἕως τρις ἐβόησεν εἰποῦσα· Κύριε, κύριε, κύριε, βοήθει μοι, πρὸς σὲ γὰρ κατέφυγα. 47. Καὶ οὕτως ἀπέδωκεν τὸ πνεῦμα καὶ ἐτελειώθη σὺν τοῖς ἁγίοις. Ὡν τὰ λείψανα λαθραίως οἱ χριστιανοὶ ἀνελάμενοι^b διεφύλαξαν εἰς δόξαν Χριστοῦ καὶ ἔπαινον τῶν μαρτύρων αὐτοῦ, οὐ αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

mini, quam Carpus se vidisse dixit, cernebat et vocatum esse caelestem intellexit, confestim magna voce clamavit: Prandium hoc mihi adparatum est, oportet igitur me participem fieri praeclari prandii comedentem. 43. Plebs vero clamavit dicens: Miserere filii tui. 44. Respondit autem beata Agathonice: Deum habet, qui possit eius misereri, quippe qui omnibus prospiciat; at ego cur adsum? Et exutis vestimentis exsultans gaudio se ipsa imposuit ligno. 45. Quod qui videbant, lacrimati sunt dicentes: Saeva sententia et iniqua decreta. 46. Sublata autem et igne tacta ter clamavit dicens: Domine, domine, domine, succurre mihi, ad te enim confugi. 47. Et ita emisit spiritum et consummata est cum sanctis. Quorum reliquias Christiani cum furtim abstulissent, custodiverunt in gloriam Christi et laudem martyrum eius, quia ei convenit gloria et virtus, patri et filio sanctoque spiritui, nunc et semper et in saecula saeculorum, amen.

^a ἐφ' ᾧ· Harn. (fortasse) et Gebh.

^b ἀνελάμενοι cod. Gebh.

ἀνελημμένοι Aubé Harn.

¹ Gloriam dei instar convivii vidit; cfr. Matth. 8, 11 et Luc. 14, 15.

² De s. Thecla in Actis Pauli et Theclae similia narrantur.

b. Martyrium s. Iustini et sociorum¹.

Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἰουστίνου, Χαρίτωνος, Χαριτοῦς, Εὐελπίστου, Ἰέρακος, Παίονος, Λιβεριανοῦ, μαρτυρησάντων ἐν Ῥώμῃ.

I. Ἐν τῷ καιρῷ² τῶν ἀνόμων ὑπερμάχων τῆς εἰδωλολατρείας προστάγματα ἄσεβῃ κατὰ τῶν εὐσεβούντων χριστιανῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν ἐξετίθετο, ὥστε αὐτοὺς ἀναγκάζεσθαι σπένδειν τοῖς ματαίοις εἰδώλοις. 2. Συλληφθέντες οὖν οἱ ἅγιοι ἄνδρες³ εἰσῆχθησαν πρὸς τὸν τῆς Ῥώμης ἑπαρχὸν ὀνόματι Ῥουσικόν⁴.

II. Ὡν εἰσαχθέντων πρὸ τοῦ βήματος Ῥουσικὸς δὲ ἑπαρχὸς εἶπε πρὸς Ἰουστίνον· Πρῶτον⁵ πείσθητι τοῖς θεοῖς καὶ ὑπάκουσον τοῖς βασιλεῦσιν⁶. 2. Ἰουστίνος εἶπεν· Ἀμεμπτον καὶ ἀκατάγνωστον τὸ πείθεσθαι τοῖς προσταχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. 3. Ρουσικὸς ἑπαρ-

Martyrium sanctorum martyrum Iustini, Charitonis, Charitus, Euelpisti, Hieracis, Paeonis, Liberiani, qui passi sunt Romae.

I. Temporibus impiorum idololatriae propugnatorum edicta nefaria contra pios Christianos per urbes vicosque proponebantur, ut libare vanis idolis cogerentur. 2. Comprehenso igitur sancti viri adducti sunt ad praefectum Romae, cui nomen erat Rusticus.

II. Quibus ante tribunal adductis Rusticus praefectus dixit ad Iustinum: Primum confide diis et obsequere imperatoribus. 2. Iustinus respondit: Integrum probumque est obtemperare praeceptis salvatoris nostri Iesu Christi. 3. Rusticus praefectus dixit: Quales doctrinas tractas?

¹ Cfr. Prolegomena p. 22. ² Hoc caput I. ab eo Christiano confectum et opusculo praepositum est, qui Acta s. Iustini e publico tabulario deprompta in historiae formam redegit; quem post pacatam a Constantino ecclesiam vixisse ex prooemio satis clare elucet. ³ Ergo nomina eorum in titulo expressa erant. ⁴ Iunius Rusticus praefectus urbi fuit annis 163—167. ⁵ Primum nomina accusatorum interroganda erant (cfr. Mart. s. Carpi v. 2); auctor igitur quaedam subpressisse videtur. ⁶ i. e. primum omnium confide diis iisque sacrificans morem gere imperatoribus.

χος εἶπε· Ποίους λόγους μεταχειρίζεις; Ἰουστίνος εἶπε· Πάντας μὲν λόγους ἐπειράθην μαθεῖν¹. συνεθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσιν λόγοις τοῖς τῶν χριστιανῶν, καὶ μὴ ἀρέσκουσιν τοῖς ψευδοδόξοις. 4. Ρουστικὸς ἐπαρχος εἶπεν· Ἐκεῖνοί σε ἀρέσκουσιν οἱ λόγοι, παρὰ τὴν ἀλήθειαν; Ἰουστίνος εἶπεν· Ναί, ἐπειδὴ μετὰ δόγματος ὁρθοῦ ἔπομαι αὐτούς. 5. Ρουστικὸς ἐπαρχος εἶπε· Ποῖόν ἐστι δόγμα; Ἰουστίνος εἶπεν· Ὅπερ εὐσεβοῦμεν εἰς τὸν τῶν χριστιανῶν θεόν, ὃν ἡγούμεθα ἓνα τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῆς πάσης κτίσεως, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, παῖδα θεοῦ, ὃς καὶ προκεκήρυκται ὑπὸ τῶν προφητῶν² μέλλων παραγίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κήρυξ καὶ διδάσκαλος καλῶν μαθημάτων³. 6. Καρὸν ἀνθρώπος ὢν μικρὰ νομίζω λέγειν πρὸς τὴν αὐτοῦ ἄπειρον θεότητα, προφητικὴν τινα δύναμιν ὁμολογῶν³. 7. ἐπεὶ προκεκήρυκται περὶ τούτου ὃν ἔφηρ νῦν θεοῦ

Iustinus respondit: Omnes quidem doctrinas discere conatus sum; adtendi autem ad veras doctrinas Christianorum, etiamsi iis, qui erroribus detinentur, improbantur. 4. Rusticus praefectus dixit: Illaene tibi placent doctrinae, miserrime? Iustinus respondit: Ita, quia cum dogmate recto eas sequor. 5. Rusticus praefectus dixit: Quale est dogma? Iustinus respondit: Quod colimus Christianorum deum, quem credimus unum a principio creatorem et opificem omnis creaturae, visibilis et invisibilis, et dominum Iesum Christum, filium dei, qui idem praenuntiatus est a prophetis futurus generi hominum praeco salutis et magister bonorum praeceptorum. 6. Et ego, homo cum sim, parva me dicere puto prae infinita illius divinitate, prophetica quandam virtutem confitens; 7. quia praedictum est de eo, quem filium dei esse modo dixi. Scio enim divinitus

² ita Gebh. μαθητῶν codd. Otto, cfr. Apol. II 2, 9: διδάσκαλον ἐκείνης τῶν χριστιανῶν μαθημάτων.

¹ Quomodo id fecerit, ipse Iustinus explicat Dial. c. 2—8.

² Haec symbolo seu regulae fidei similia sunt. ³ Prophetica virtute dicit opus esse ad divinitatem adumbrandam.

υῖὸν ὄντα. Ἰσημι γὰρ ὅτι ἄνω-
θεν¹ προεῖπον οἱ προφηταὶ περὶ
τῆς τούτου παρουσίας γενομένης
ἐν ἀνθρώποις.

III. Ρουσικὸς ἑπαρχὸς εἶπεν·
Ποῦ συνέρχεσθε; Ἰουστίνος εἶπεν·
Ἐνθα ἐκάστῳ προαίρεσις καὶ δύ-
ναμις ἐστίν.² Πάντως γὰρ νομί-
ζεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι ἡμᾶς
πάντας· οὐχ οὕτως δέ· διότι ὁ
θεὸς τῶν χριστιανῶν τόπῳ οὐ
περιγράφεται, ἀλλὰ ἀόρατος ὢν
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ³
καὶ πανταχοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν
προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται. 2. Ρου-
σικὸς ἑπαρχὸς εἶπεν· Εἰπέ, ποῦ
συνέρχεσθε ἢ εἰς ποῖον τόπον
ἀθροίζεις τοὺς μαθητάς σου;
3. Ἰουστίνος εἶπεν· Ἐγὼ ἐπάνω
μένω [τινὸς Μαρτίνου]^a τοῦ Τι-
μωθίνου^b βαλανείου⁴, καὶ παρὰ
πάντα τὸν χρόνον τοῦτον — ἐπεδή-
μῃσα δὲ τῇ Ῥωμαίων πόλει τοῦτο
δεύτερον — οὐ^c γινώσκω ἄλλην τινὰ
συνέλευσιν εἰ μὴ τὴν ἐκείνου. Καὶ

praedixisse prophetas hunc inter
homines adfuturum esse.

III. Rusticus praefectus dixit:
Quo convenitis? Iustinus respon-
dit: Quo sua cuique voluntas
et facultas est. Persuasum enim
habes eodem nos convenire
omnes; non ita vero est; quia
deus Christianorum loco non
circumscribitur sed, cum sit in-
visibilis, caelum terramque im-
plet et ubique a fidelibus ad-
oratur et celebratur. 2. Rusticus
praefectus dixit: Dic, quo con-
veniatís vel quem in locum con-
greget discipulos tuos. 3. Iusti-
nus respondit: Equidem versor
supra balneum Timothinum
[supra domum Martini cuiusdam
in balneo Timothino] et per
omne hoc tempus — in urbem
Romam nunc iterum veni —
aliud conventum novi nullum

^a Haec verba suspecta sunt; haec enim librarius in margine
codicis vel supra depravatum illud *τιμοτίνου* adscripsisse
videtur, unde in textum inreperunt. ^b *τιμοτίνου* codd.

^c ante οὐ add. καὶ codd. et Otto.

¹ Hanc vocem Otto male vertit: olim.

² Tert., De orat.

c. 19: omni loco, quem opportunitas aut etiam necessitas importaret.

³ Ierem. 23, 24.

⁴ Hoc balneum in Viminali colle situm etiam
Novatianum adpellabatur a Novato et Timotheo fratribus, a quibus
exstructum erat; cfr. Acta ss. Pudentianae et Praxedis (Acta SS.,
Mai. IV, 299—301) et Iordan, Topogr. der St. Rom im Altert. II (1871) 223.

εἴ τις ἐβούλετο ἀφικνεῖσθαι παρ' ἐμοί, ἐκοινωνοῦν αὐτῷ τῶν τῆς ἀληθείας λόγων. 4. Ῥουστικός εἶπεν· Οὐκοῦν λοιπὸν χριστιανὸς εἶ; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ναί, χριστιανός εἰμι.

IV. Ῥουστικός ἑπαρχος τῷ Χαρίτωνι εἶπεν· Ἐτι εἰπέ, Χάριτον, καὶ σὺ χριστιανὸς εἶ; Χαρίτων εἶπεν· Χριστιανός εἰμι θεοῦ κελεύσει. 2. Ῥουστικός ἑπαρχος πρὸς τὴν Χαριτὸν εἶπεν· Σὺ τί λέγεις, Χαριτοῦ; Χαριτὸν εἶπεν· Χριστιανή^a εἰμι τῇ τοῦ θεοῦ δωρεᾷ. 3. Ῥουστικός εἶπεν τῷ Εὐέλπιστῳ· Σὺ δὲ τίς εἶ; Εὐέλπιστος, δοῦλος Καίσαρος, ἀπεκρίνατο· Κἀγὼ χριστιανός εἰμι, ἐλευθερωθεὶς ὑπὸ Χριστοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος μετέχω χάριτι Χριστοῦ. 4. Ῥουστικός ἑπαρχος τῷ Ἰέρακι εἶπεν· Καὶ σὺ χριστιανὸς εἶ; Ἰέραξ εἶπεν· Ναί, χριστιανός εἰμι· τὸν γὰρ αὐτὸν θεὸν σέβομαι καὶ προσκυνῶ. 5. Ῥουστικός ἑπαρχος εἶπεν· Ἰουστῖνος ὑμᾶς ἐποίησεν χριστιανούς; Ἰέραξ εἶπεν· Ἦμην χριστιανός καὶ ἔσομαι. 6. Παίων¹ δὲ ἐστὼς εἶπεν· Κἀγὼ χριστιανός εἰμι. Ῥουστικός ἑπαρχος εἶπεν· Τίς ὁ διδάξας σε. Παίων εἶπεν· Ἀπὸ τῶν γονέων παρειλήφαμεν

nisi illum. Et si quis ad me commeare volebat, communicebam cum eo veritatis doctrinas. 4. Rusticus dixit: Ergo Christianus esse pergis? Iustinus respondit: Ita, Christianus sum.

IV. Rusticus praefectus Charitoni dixit: Iam dic, Chariton, tune quoque Christianus es? Chariton respondit: Christianus sum dei impulsu. 2. Rusticus praefectus ad Charito dixit: Tu quid dicis, Charito? Charito respondit: Christiana sum dei dono. 3. Rusticus dixit ad Enelpistum: Tu vero quis es? Enelpistus, servus Caesaris, respondit: Et ego Christianus sum, liberatus a Christo, et eiusdem spei particeps sum gratia Christi. 4. Rusticus praefectus Hieraci dixit: Et tu Christianus es? Hierax respondit: Sane, Christianus sum; eundem enim deum colo et adoro. 5. Rusticus praefectus dixit: Iustinusne vos fecit Christianos? Hierax respondit: Eram Christianus atque ero. 6. Paeon autem, qui adstabat, dixit: Et ego Christianus sum. Rusticus praefectus dixit: Quis te docuit? Paeon respon-

^a Χριστιανός codd. et Otto.

¹ Hic ad confessionem sua sponte prosiluit.

τὴν καλὴν αὐτὴν ὁμολογίαν. 7. *Εὐ-
έλπιστος* εἶπεν· Ἰουστίνου μὲν
ἡδέως ἤκουον τῶν λόγων, παρὰ
τῶν γονέων δὲ κἀγὼ παρείληφα
χριστιανὸς εἶναι. *Ρουστικός* ἑπαρ-
χος εἶπεν· Ποῦ εἰσιν οἱ γονεῖς
σου; *Εὐέλπιστος* εἶπεν· Ἐν τῇ
*Καππαδοκίᾳ*¹. 8. *Ρουστικός* τῷ
Ἱέρακι λέγει· Οἱ σοὶ γονεῖς ποῦ
εἰσιν; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο λέγων· Ὁ
ἀληθινὸς ἡμῶν πατὴρ ἐστὶν ὁ
Χριστός, καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν
πίστις· οἱ δὲ ἐπίγειοί μου γονεῖς
ἐτελεύτησαν, καὶ ἐγὼ ἀπὸ Ἰκονίου
τῆς *Φρυγίας*² ἀποσπασθεὶς ἐν-
θάδε ἐλήλυθα. 9. *Ρουστικός* ἑπαρ-
χος εἶπεν *Λιβεριανῷ*· Τί καὶ σὺ
λέγεις; χριστιανὸς εἶ; οὐδὲ σὺ
εὐσεβεῖς; *Λιβεριανὸς* εἶπεν· Κἀγὼ
χριστιανὸς εἰμι· εὐσεβῶ γὰρ καὶ
προσκυνῶ τὸν μόνον ἀληθινὸν
θεόν.

V. Ὁ ἑπαρχος λέγει πρὸς τὸν
Ἰουστίνον· Ἀκουε, ὁ λεγόμενος
λόγιος καὶ νομίζων ἀληθινὸς
εἰδέναι λόγους· ἐὰν μαστιγωθεὶς
ἀποκεφαλισθῇς, πέπεισαι, ὅτι μέλ-
λεις ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν;
2. *Ἰουστίνος* εἶπεν· Ἐλπίζω ἔξεν

dit: A parentibus accepimus
pulchram hanc confessionem.
7. Euelpistus dixit: Iustini qui-
dem sermones lubens audiebam,
a parentibus autem Christianus
esse didici. Rusticus praefectus
dixit: Ubi sunt parentes tui?
Euelpistus respondit: In Cappa-
docia. 8. Rusticus Hieraci dixit:
Tui parentes ubi sunt? Hic
autem respondit dicens: Verus
pater noster Christus et mater
fides in eum est; terreni autem
parentes mei mortui sunt, et
ego Iconio, ex urbe Phrygiae,
abstractus huc veni. 9. Rusticus
praefectus dixit Liberiano: Quid
et tu dicis? Christianusne es?
neque tu pius es? Liberianus
respondit: Et ego Christianus
sum; colo enim et adoro solum
deum verum.

V. Praefectus dicit ad Iusti-
num: Audi, qui doctus diceris
et veras te scire doctrinas opi-
naris: si verberatus securi per-
cussus eris, adscensurumne in
caelum te esse tibi persuasisti?
2. Iustinus respondit: Spero me

¹ Omnes fere hos Iustini socios extraneos fuisse, iam ex nomi-
nibus eorum graecis patet.

² Iconium urbs Lycaoniae fuit; at
etiam Xenophon dicit (An. I 2, 19): εἰς Ἰκόνιον τῆς Φρυγίας πόλιν ἐσχάτην.
Amm. Marcellinus (XIV 2, 1) Iconium Pisidiae oppidum vocat et Pli-
nius (Nat. hist. V 27, 22) inter Ciliciae urbes recenset.

αὐτοῦ τὰ δόματα^α, ἐὰν ὑπομείνω
ταῦτα· οἶδα γὰρ πᾶσιν τοῖς οὕτω
βιώσασιν παραμένειν τὸ θεῖον χά-
ρισμα μέχρι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ
παντὸς κόσμου. 3. Ρουστικός
ἐπαρχος εἶπε· Σὺ οὖν ὑπονοεῖς
ὅτι ἀναβήσῃ εἰς τοὺς οὐρανούς
ἀμοιβάς τινας ἀποληφόμενος. Ἰου-
στίνος εἶπεν· Οὐχ ὑπονοῶ, ἀλλ'
ἐπίσταμαι καὶ πεπληροφόρημαι¹.
4. Ρουστικός ἐπαρχος εἶπε· Τὸ λοι-
πὸν ἔλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον
καὶ κατεπεῖγον πρᾶγμα· συνελ-
θόντες οὖν ὁμοθυμαδὸν θύσατε
τοῖς θεοῖς. Ἰουστίνος εἶπεν· Οὐ-
δεὶς εὖ φρονῶν ἀπὸ εὐσεβείας εἰς
ἀσεβειαν μεταπίπτει. 5. Ρουσι-
κὸς ἐπαρχος εἶπεν· Εἰ μὴ πεί-
θεσθε, τιμωρηθήσεσθε ἀνηλεῶς.
6. Ἰουστίνος εἶπεν· Δι' εὐχῆς
ἔχομεν διὰ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰη-
σοῦν Χριστὸν τιμωρηθέντες σω-
θῆναι, ὅτι τοῦτο ἡμῖν σωτηρία
καὶ παρρησία γενήσεται ἐπὶ τοῦ
φοβερωτέρου καὶ παγκοσμίον²
βήματος τοῦ δεσπότης ἡμῶν καὶ
σωτῆρος. 7. Ὅσαύτως δὲ καὶ οἱ
λοιποὶ μάρτυρες εἶπον· Ποίει, ὃ
θέλεις³. ἡμεῖς γὰρ χριστιανοί
ἐσμεν καὶ εἰδώλοισι οὐ θύομεν.

accepturum esse eius dona, si
sustinuerim haec; scio enim
omnibus, qui ita vixerint, per-
manere divinam gratiam usque
ad consummationem huius mundi.
3. Rusticus praefectus dixit:
Tu igitur opinaris adscensurum
te esse in caelos, ut mercedes
quasdam accipias? Iustinus
respondit: Non opinor, sed scio
et certissimum habeo. 4. Ru-
sticus praefectus dixit: Ceterum
veniamus ad rem propositam,
quae urget; proinde convenien-
tes uno animo sacrificate diis!
Iustinus respondit: Nemo recte
sentiens a pietate in impietatem
decidit. 5. Rusticus praefectus
dixit: Nisi oboediveritis, plec-
temini in misericordia. 6. Iusti-
nus respondit: In votis habemus
per dominum nostrum Iesum
Christum castigati servari, quia
haec nobis fiet salus et fiducia
ante terribilius et universalis
tribunal domini et servatoris
nostri. 7. Eodem modo etiam
reliqui martyres dixere: Fac
quod vis; nos enim Christiani
sumus neque simularis sacri-

^α Δόματα codd. δόματα Otto δώματα Gebhardt; δόματα scriben-
dum est propter sententiam οἶδα etc., quae sequitur.

¹ Luc. 1, 1. ² Hoc tribunal horrendius quam vestrum est
eique omnes homines obnoxii sunt. ³ Martyrium s. Carpi v. 6.

8. Ρουστικός ἑπαρχὸς ἀπεφώνητο λέγων· Οἱ μὴ βουλευθέντες θῦσαι τοῖς θεοῖς καὶ εἶξαι τῷ τοῦ αὐτοκράτορος προστάγματι¹ μαστιγωθέντες² ἀπαχθήτωσαν, κεφαλικὴν ἀποτινύντες δίκην, κατὰ τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν³.

VI. Οἱ ἅγιοι⁴ μάρτυρες δοξάζοντες τὸν θεόν, ἐξελθόντες ἐπὶ τὸν συνήθη τόπον, ἀπειμῆθησαν τὰς κεφαλάς, καὶ ἐτελείωσαν αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν ἐν τῇ τοῦ σωτῆρος ὁμολογίᾳ. 2. Τινὲς δὲ τῶν πιστῶν λαθραίως αὐτῶν τὰ σώματα λαβόντες κατέθεντο ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ, συνεργασίας αὐτοῖς τῆς χάριτος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ficamus. 8. Rusticus praefectus sententiam pronuntiavit dicens: Qui diis sacrificare et imperatoris mandato parere noluerunt, flagris caesi deducantur, ut capitis luant poenam secundum normam legum.

VI. Sancti martyres glorificantes deum, egressi in consuetum locum, supplicio capitis adfecti sunt et testimonium suum perfecerunt in confessione domini. 2. Quidam autem ex fidelibus corpora eorum clam sublata loco idoneo deposuerunt, adiuvante eos gratia domini nostri Iesu Christi, cui gloria in saecula saeculorum, amen.

¹ Mart. s. Carpi v. 4: προστάγματα τῶν Ἀγούστον et v. 11: ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ. ² More Romano capitis damnati ante supplicium flagris caedebantur. ³ ex. gr. rescriptum Traiani: 'Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt'. ⁴ Haec et quae sequuntur verba eius sunt, qui primum quoque caput actis fori publicis adiunxit.

c. Passio sanctorum Scilitanorum¹.

Praesente bis et Claudiano consulibus², XVI. Kalendas Augustas Karthagine in secretario³ inpositis Sperato, Nartzalo^a et Cittino^b, Donata, Secunda, Vestia, Saturninus⁴ proconsul dixit: Potestis indulgentiam domini nostri promereri, si ad bonam mentem redeatis. 2. Speratus dixit: Numquam malefecimus, iniquitati nullam operam praebuimus^c, numquam malediximus, sed male accepti gratias egimus; propter quod imperatorem nostrum observamus⁵.

3. Saturninus proconsul dixit: Et nos religiosi sumus et simplex est religio nostra, et iuramus per genium^d domini nostri imperatoris et pro salute eius^e supplicamus, quod et vos quoque facere debetis⁶. Speratus dixit^f: Si tranquillas praebueris aures tuas, dico mysterium simplicitatis.

5. Saturninus dixit: Initianti tibi mala de sacris nostris aures non praebebo; sed potius iurate^g per genium⁶ domini nostri imperatoris. 6. Speratus dixit: Ego imperium huius sae-

Signa: A cod. Brit. Mus. 11880 saec. IX.; B cod. Vindobon. 377 saec. XI.; C cod. Évreux 37 saec. XIII.; G cod. Paris. graec. 1470 saec. IX. ex recensione Robinsonii.

^a Narcallo C; Narsalus C. I. L. VIII 5282. ^b C. I. L. VIII p. 1022. ^c praebemus A. ^d ingenium A. ^e eius salute A. ^f dicit A. ^g ita B C G Geb.(hardt), iura A Rob.(inson).

¹ Cfr. Prolegomena p. 23. Scili oppidum erat in Numidia, ut in graeco codice ad calcem legitur; porro in ea parte Numidiae sita erat, quae a proconsule Africae administrabatur. ² anno 180.

³ Acta proconsularia s. Cypriani c. 1: 'Karthagine in secretario'. Id secretarium erat domi proconsulis. ⁴ P. Vigellius Saturninus, qui teste Tertulliano (Ad Scap. c. 3) primus in Africa Christianos gladio percussit.

⁵ i. e. honoramus; cfr. Tert., Apol. c. 28: maiore formidine et callidiore timiditate Caesarem observatis quam ipsum de Olympo Iovem. ⁶ Tert. l. l. c. 32: Sed et iuramus, sicut non per genios Caesarum, ita per salutem eorum.

culi non cognosco^{a1}, sed magis illi deo servio, quem nemo hominum vidit nec videre his oculis potest. Furtum non feci, sed si quid emero, teloneum² reddo, quia cognosco dominum meum et imperatorem regum et^b omnium gentium.

7. Saturninus proconsul dixit ceteris: Desinite huius esse persuasionis. Speratus dixit: Mala est persuasio homicidium facere, falsum testimonium dicere. 8. Saturninus proconsul dixit: Nolite huius dementiae esse participes. Cittinus dixit: Non habemus, quem timeamus, nisi dominum^c nostrum, qui est in caelis. 9. Donata dixit: Honorem Caesari quasi Caesari, timorem autem deo³. Vestia dixit: Christiana sum. Secunda dixit: Quod sum, ipsud volo esse.

10. Saturninus proconsul Sperato dixit: Perseveras Christianus? Speratus dixit: Christianus sum; et cum eo omnes consenserunt. 11. Saturninus proconsul dixit: Numquid ad deliberandum spatium vultis⁴? Speratus dixit: In re tam iusta nulla est deliberatio^{d5}. 12. Saturninus proconsul dixit: Quae sunt res in capsae^e vestra⁶? Speratus dixit: Libri^f et epistulae Pauli viri iusti⁷. 13. Saturninus proconsul dixit: Moram XXX

^a agnosco A. ^b ita BC; imperatorem regum A Geb.; regem regum et imperatorem G, cod. Baronii, Rob. ^c ita A; nos non habemus alium quem timeamus nisi dominum deum BCG Rob. Geb. ^d commutatio A. ^e causa A. ^f cfr. infra adn. 6.

¹ i. e. imperatorem ut summum dominum non agnosco: cfr. v. 9: honorem Caesari quasi Caesari, timorem autem deo. ² vectigal.

³ Petr. 2, 17; Rom. 13, 7. ⁴ Mart. s. Apollonii v. 10 et 11 (supra p. 73). ⁵ Acta proconsularia s. Cypriani c. 3 (Hartel vol. 3, p. CXII): in re tam iusta nulla est consultatio. ⁶ Hanc capsam, quo tempore sex illi Christiani in vincula coniecti sunt, deprehensam esse puto eo, quod libri, qui ea continebantur, sacri vel magici esse videbantur; cfr. Paulum, Sentent. V 23, 18 (p. 130, 32 Krueger): Libros magicae artis apud se neminem habere licet. ⁷ i. e. Praeter alios libros epistulae Pauli, qui iniqui nihil egit. At posteriores librarii hos libros, de quibus Speratus loquitur, sacras scripturas interpretati sunt, quasi martyr epistulas s. Pauli libris sacrae scripturae non adnumeraverit;

3 0311 00011 6504

SACTORUM SCILITANORUM.

dierum habete et recordemini¹. Speratus iterum dixit: Christianus sum; et cum eo omnes consenserunt.

14. Saturninus proconsul decretum ex tabella recitavit: Speratum, Nartzalum, Cittinum, Donatam, Vestiam, Secundam et ceteros ritu Christiano se vivere confessos, quoniam oblata sibi facultate^a ad Romanorum morem redeundi² obstinanter perseveraverunt, gladio animadverti placet³. 15. Speratus dixit: Deo gratias agimus. Nartzalus dixit: Hodie martyres in caelis sumus: deo gratias.

16. Saturninus proconsul per praeconem dici iussit: Speratum, Nartzalum, Cittinum, Veturium, Felicem, Aquilinum, Laetantium, Ianuariam, Generosam^b, Vestiam, Donatam, Secundam⁴ duci iussi. 17. Universi dixerunt: Deo gratias. Et statim decollati sunt pro nomine Christi^c.

^a post (om. A) oblatam sibi facultatem A C.

^b om. A.

^c In A v. 17 ita legitur: Et ita omnes simul martyrio coronati sunt et regnant cum patre et filio et spiritu sancto per omnia saecula saeculorum amen. In G praeter alia additur: Ἦσαν οὖν ὁρμώμενοι οἱ ἄγιοι ἀπὸ Ἰσχλῆ (seu Ἰσκλῆ) τῆς Νουμηδίας, κατὰκείνται δὲ πλησίον Καρθαγέννης μητροπόλεως.

ita enim in codd. B et C legitur: venerandi libri legis divinae et epistulae Pauli viri iusti; G: αἱ καθ' ἡμᾶς βίβλοι καὶ αἱ προσεπιούτοις ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ ὁσίου ἀνδρός. Cod. Paris. 2179 (nov. acquis.): 'Quae sunt dicite mihi res doctrinarum in causa et religione vestra? — Libri evangeliorum et epistulae Pauli viri sanctissimi apostoli.'

¹ Ovid, Her. 10, 79: quae sum passura recorder.

² Act. 16,

20 s.: οὗτοι οἱ ἄνδρες . . . καταγγέλλουσιν ἔθνη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχασθαι οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαίοις οὖσιν.

³ Saturninus satis liberaliter hos Christianos tractavit; primum illis deliberationem XXX dierum concedere volebat neque postulavit, ut diis vel Caesari sacrificarent, sed id solum, ut iurarent per genium Caesaris; deinde tormentis abstinuit; denique non ad bestias aut ignem eos damnavit, sed capitis supplicio adfecit; cfr. Neumann, Der röm. Staat p. 75.

⁴ Duodecim Christiani capitis damnati, sed soli sex lege interrogati et gladio percussi sunt; ceteri fuga se supplicio subtraxisse videntur; tamen in Martyrologio Romano (ed. Antverpiae 1589 p. 312) duodecim ut martyres enumerantur.

BR	36270
63	Rauschen, Gerardus,
⁴ AUTHOR	Monumenta Minora Saeculi
fasc. 3	secundi.
TITLE	
DATE DUE	BORROWER'S NAME

~~0618~~

STUDENTS LIBRARY

W9-DJJ-973